

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Behag at læse Omslagets indvendige Sider!

LEHMANN & STAGE - KØBENHÅVN

Nørrejylland til Sønderjylland

En gammel Sang, der er bleven ny

(Melodi af Chr. Barnekow).

Den Ti, te do drom fra mæ, da bløv a saa aaljen,
som aller a førend ha væ'n!

De Ti, te do kommer, som tit do ha skrøvn,
a bliver glaj, som a aller æ bløvn.

No gor a da aa sanset aa tænker o mi Den,
hvo nær a ska se dæ igjen;
de wa saa bedrøw'le om læng de sku wa'r,
a bejer Guj, han vil hjælp mos lidt sna'r.

Ja, tro do mæ, aa faar vi e Tysker astej —
e Darv just for Dæj aa for mej —
saa holder vi et Høtte, som aller før er nøvn,
vi bliver glaj, som vi aller er bløvn!

J. Lohmann.

---

gik i en altfor sydlig Retning, gik jeg fra Vejen nordefter for, som jeg haabede, at komme til den Vej, som jeg havde fulgt om Morgenen; jeg fandt ogsaa en Vej, men nu var det Aften, saa jeg kunde ikke se, om det var den rette; jeg blev nu ved at traske af Sted ad denne, indtil jeg omsider kom til en Kirke (Tyregod). Jeg turde ikke gaa ind noget Steds der og spørge om Vej, Folkene var i Seng; jeg gik derfor mod Syd over en stor Mose med mange Tørvegrave, men fandt dog omsider ud af Mosen og var nu saa heldig at komme til et Sted, hvor en Kone, der var kommen sent hjem fra Markedet, var ved at malke Køerne. Jeg fortalte hende min Nød og bad hende om at vise mig paa rette Vej. Hun havde en Søn, der var et Par Aar ældre end jeg; han var gaaet i Seng, men maatte saa op; hans Moder sagde til ham, at han kunde vise mig Donneruplund; det gjorde han saa, og da vi var naaet et Stykke over Markerne og Maanen netop var staaet op, kunde jeg se Donneruplund. Nu skiltes vi; jeg vilde give ham Halvdelen af de 8 Skilling, som jeg ikke havde forbrugt til Aal og Brød, men han vilde ikke have dem. Jeg kom hjem Kl. 3—4 om Morgenen. Det var en drøj Tur, for sulten og søvning var jeg.

Samme Aars Efteraar var jeg atter, men da kørende med Fader, til Kollemorten Marked, da jeg skulde trække de Stude hjem, som skulde købes der. Hjemad kom jeg i Følge med en Mand fra Hallundbæk; han trak ogsaa med Stude og havde 12, medens jeg havde 8, han foran og jeg bagefter. Da vi kom til Donneruplund, mødte vi Ejeren spadserende med en Dame under Armen. »Træk af Vejen«, bød han; Trækkeren lod, som om han ikke hørte det. »Ved Du ikke, hvem jeg er?« spurgte han; »nej«, sagde Trækkeren;

»ja, jeg er Herre her paa Gaarden«. »Å er tilfreds, om Du saa er Herre over det hede Helvede, for a trækker paa Landevejen«. Herren og Damen maatte da vige tilside — og det var endda dengang.

Til Husum Marked.

I Begyndelsen af April 1849 modtog vi »Driverere«, nemlig Søren Lund, der var Formand (»Fører«) og Iver Nissen, begge af Høgelund, samt Peder Mikkelsen, Bæksgaard, og jeg 80 Stude i Bredsten. Studene havde Fader indkøbt i Egnen mellem Fredericia og Vejle. Vi skulde drive Studene til Markedet i Husum, og det var Meningen, at vi skulde benytte den østre Vej over Hedehusene. Fader var ridende i Forvejen for at bestille Kvarter undervejs og for at ordne alt der, saa Høet kunde være paa Plads, naar vi naaede Nattekvarteret. — Imidlertid kunde vi ikke komme ad den paatænkte Rute, da danske Myndigheder spærrede os Vejen sydpaa, fordi Studene ikke maatte komme op til Tyskland. Fader sagde da, at Studene ikke skulde sydpaa men vestpaa. Vi drev saa Vest paa efter Almstok, og 2 Dragoner fulgte med hele Tiden. Vi indkvarterede os med Studene paa Almstok Hede; Hø og Halm kørted ud i Heden til Studene, og Føden fik vi Driverere hos en Gaardmand ved Navn Mikkal Almstok, hvor vi ogsaa havde Kvarter, idet vi skiftedes til at have Vagt ved Studene. Vi opholdt os her to Døgn. Siden mærkede vi ikke noget til Dragonerne; det hed sig, at de var dragne østpaa efter Dons. Saa drev vi af Sted, vi skulde naa at overnatte i Hulkjær Mølle (tæt ved Holsted). Imidlertid var der kommen en Drift Stude til, der var opkøbt omkring i Omegnen, saa vi havde nu ialt 150

Stk., tillige fik vi 2 Mand til. Ogsaa ved Hulkjær Mølle, hvor vi overnattede, blev Studene drevne ud i Heden og Hø blev kørt derud; 2 af Driverne sattes til at holde Vagt skiftevis, den ene til Midnat, den anden Resten af Natten. Studene laa i Reglen rolige til hen ad 1-Tiden, saa rejste de sig gerne for at røre sig; det kunde ogsaa ske, at nogle af dem, Par om Par, kunde fjerne sig fra den samlede Folk, saa det gjaldt om at passe paa. Jeg blev paa Grund af min Ungdom fritaget for at holde Vagt. Jo længere vi drog frem med Studene, des mere holdt de sammen, saa Vagten tilsidst kunde indskrænke sig til, at en Mand var ude hos dem fra Kl. 12—2; thi efter den Tid havde Studene lagt sig igen.

Kosten, som vi Driverne fik i Kvartererne, var tilnærmelsesvis ens, indtil vi kom forbi Tønder. Til Frokost (»Dauwer«) fik vi varm Mælk og Grød; til Dagskosten fik vi med 2 Skiver Smørrebrød med Ost eller Pølse som Paalæg samt $\frac{1}{2}$ Pægl Brændevin, til Aftensmad (»Näter«) fik vi Byggrynsgrød med Mælk til.

Det var Paaskemorgen, at vi sad til Bords i Hulkjær Mølle ved vor Davre og langede til Fadet med Mælk og Grød, da Møllerkonen kom ind i Stuen, hvor vi sad. Saa sagde Peder Mikkelsen nok saa sagte men dog saa højt, at Møllerkonen kunde høre det: »Det er dog noget sølle for Folkene her paa Egnen, havde vi nu været hjemme og havde vi ikke faaet kogte Æg og Smørrebrød, saa havde vi dog i det mindste faaet en Flæskepandekage« (Æggekage med Flæsk). Og hvad sker! Det varede ikke længe, før Møllerkonen havde sat en Flæskepandekage paa Bordet foran os uden iøvrigt at sige noget. Vi glemte ikke at sige Peder Tak for hans Munds Skyld.

Vi drev nu til Foldingbro og overnattede der; der-

fra til Stensbæk. Nu hændte det ikke saa sjældent, at en Stud blev hvad man kaldte »drivtræt«, den kunde saa ikke følge med de andre, vilde ligge og ikke rejse sig op uden ved Hjælp og ved Haardhed. Vi havde paa Turen til Stensbæk drevet en Times Tid eller to og var komne forbi Dover; saa var der en Stud, der ikke kunde følge med. »Hvad skal vi nu gøre«, spurgte Iver; »Ja, havde vi bare haft en Knippe Rughalm, og« føjed han til, »den kan Du hente ovre i en af disse Gaarde derhenne«, sagde Peder. Iver var villig og kom snart tilbage med en stor Knippe Rughalm. »Nu skal Studen vel have den?«, sagde han; »nej, endnu gaar den, lad den nu gaa, saa fremt den kan, til vi kommer til Hygom Hede; der holder vi Rast og spiser Mellemmad; saa kan den faa Halmen«. Hertil var der mindst en Mil og Iver bar paa Halmen nok saa standhaftig til megen Morskab for os andre. Endelig kom vi hen paa den omtalte Hede, Studene fik Frihed til at græsse i Lyngen eller lægge sig. Mellemmaderne blev tagne frem. Nu maa jeg ligesaa gerne fortælle, hvorledes Brændevinen blev anvendt, ikke blot her men ogsaa senere. Søren Lund, der var vor gamle Trækker, havde passeret Vejen saa mange Gange og var derfor godt stedkendt; vi fulgte ham hen til et Hus, der laa lige ved i Heden; Søren fik Konen til at koge Kaffe, saa vi alle fik Kaffe til Maden, og da Iver, Peder og jeg ikke drak Brændevin, blev der saa meget tilovers, efter at Søren havde faaet en »Puns« eller to, at Konen var velfornøjet med Resten som Betaling for Kaffen.

Den drivtrætte Stud vilde ikke æde noget af Rughalm, saa Iver ikke fik andet for sin gode Villie end en Latter fra de andre; jeg lo ikke, jeg kunde nok forstaa, at Peder vilde have ham til Nar. Studen

blev nu indstaldet i en Gaard i Hygum, da den ikke kunde følge med. Nu havde Studene ogsaa hvilet sig, og det gik atter fremad til Stensbæk Kro, hvor vi overnattede; herom er intet at fortælle; derimod maa jeg omtale de Soverum i al Almindelighed, som blev overladt os; de var meget tarvelige, var gerne i et Udhus, hvor Gulvet var af almindelig Stenbro og hvor der til Loft var anbragt Græstørv over Lægter; alting var meget snavset. Da vi kom forbi Tønder, blev ikke blot Kosten men ogsaa Sovestederne bedre; om Aftenen fik vi da undertiden almindelig Kødsuppe eller Ærtegrød og Flæsk eller Sødsuppe og Flæsk; saa vidt jeg husker fik vi til Flæsket nogle saakaldte »tyske Klumper«, der var saa haarde, at de kunde fare langt ud i Stuen, naar man forsøgte at skære dem over. Til Davre fik vi ofte Øllebrød eller Øllegrød med Smørrebrød til, undertiden Kaffe med Smørrebrød og Paalæg, ligesom vi fik to hele Mellemmader med Paalæg og 1 Pægl i Flasken til Dagskosten.

I Læk var der Marked, Fader solgte Halvdelen af Studene der, men han købte en Drift af en anden Handelsmand, saa vi havde lige saa mange igen.

Nu gik Turen til Husum, dog laa vi over en Dag i Drelsstrup (Dreisdorf), eller maaske var det i Jæger Kro.

Der var en stor Mængde Stude til Markedet, mange store Drifter kom den Dag; nu gjaldt det om at holde Driften sammen, saa den ikke blandedes med andre; til Hjælp hertil stillede der sig en hel Mængde Dreng og Piger, alle med en Pisk i Haanden og en lille Pibe i Munden, med Tilbud om at lade sig hverve som Hjælpere for en mindre Betaling — jeg husker ikke hvormeget. Nogle af dem blev saa lejede, og de gjorde god Nytte, da de var kendt med den Bestilling.

Der var, efter hvad der blev sagt, en udmærket Handel den Dag til meget gode Priser. Hele Driften solgtes til to Mænd i Forening paa den Betingelse, at vi Driverne skulde aflevere Studene paa deres Bestemelsessted, et Sted i Omegnen af Frederiksstad.

Da dette var udført, gjaldt det om at komme hjem ad, saa snart som muligt, og saa hurtigt frem, som muligt, thi Sagen var, at paa Tilbagevejen skulde Driverne uden Dagløn betale for sig selv. Nattekarteret med Mad til Aften og Morgen samt 2 Mellemmader og 1 Pægl Brændevin kostede en Mark lybsk. Vi gik da ogsaa i Gennemsnit 11 Mil om Dagen, og i den Forbindelse vil jeg gøre opmærksom paa, at Søren Lund var op mod de 70 Aar og at jeg kun var 11 Aar; og vi maatte endda gaa de 11 Mil daglig i et Par »langovred« Træsko (ø: Træsko uden Læder); dette lyder vel ikke meget troligt i vor Tids Cyklisters Ører. Jeg skal hertil endnu føje, at Driverne fra »Nørreland«, Salling og Thy, gik indtil 14 Mil om Dagen.

Sidste Rejsedag gik vi dog ikke saa langt, hvilket havde sin Grund i, at jeg havde en Farbroder boende i *Donslund Mølle*, og han var tillige Gæstgiver. Her ventede vi at faa gratis Logi, hvad vi ogsaa fik. Her saa jeg for første Gang de nye *Svovlstikker*; jeg havde vel tidligere hørt Tale om Svovlstikker og ogsaa set saadanne, men det var blot Fyrrepinde, der var dypet i smeltet Svovl og som kun kunde tændes, naar de kom i Berøring med Ild. Men heri Donslund Mølle fik jeg et lille Bundt af de ny Svovlstikker med hjem; der syntes de rigtignok, at det var meget mærkeligt, at de kunde antændes ved at stryges paa en Væg eller paa Benklæderne; altsaa: ved at rive dem i den ene »Ende« kunde de tænde i den anden. Dette

Ordspil blev senere til et Mundheld. Jeg var forøvrigt, inden jeg kom hjem, nær kommen galt af Sted netop som Følge af de ny Svovlstikker; da vi paa Hjemvejen passerede Trøllund, hvor Vejen gik over nogle Hedebacker, var en af disse pløjet og Lyngresterne (»Kower«) var samlet sammen i smaa Dynger i Agerfurerne; jeg tog Svovlstikkerne frem og fik Held til at faa tændt Ild i en af disse, saa det blussede vældigt op; det morede mig storartet og kunde ingen Skade gøre. Men da vi (o: Peder og jeg, de andre var efter Høgelund gaaet fra, efterhaanden som de kom i Nærheden af deres Hjem) henimod Aften naaede den store Mose og Hede, der den Gang fandtes mellem Hedeby og Breinhoved, hvor vi holdt Hvil, fik jeg paany Svovlstikkerne frem; men til Held for mig vilde Lyngen ikke brænde, uagtet jeg prøvede en 3—4 Stykker og nu ikke mente at have Raad til at afse flere. Det var, som sagt, et Held for mig; thi ellers var der formodentlig brændt flere Hundrede Tønder Land Mose og Hede, og maaske var et Hus, der laa ude i Heden, gaaet med i Løbet. Lykken var da bedre end Forstanden!

Til Marked i Kolding.

Samme Aars Efteraar var Jens Mikkelsen (en Brøder til Peder) og jeg til Markedet i Kolding, drivende 30 Stude. Vi drev en Søndag Middag og skulde overnatte i Ollerup, Bredsten Sogn; det blev Regnvejrheden paa Eftermiddagen og det blev helt mørkt, inden vi naaede Ollerup og fik Studene ud til deres Natteplads paa en Mark; da det var mørkt og Blæst og Regn tiltog, ansaa vi det for fornødent at holde Vagt ved Studene begge to; Studene var meget urolige og i dette Mørke var det umuligt for os at se, om en

eller flere af dem forlod Flokken. Om Morgenen var en af Studene dog borte; jeg skulde saa ud omkring i Egnen for at lede efter den; jeg fandt den optaget af Ejeren til Sillehus, der forlangte, at jeg skulde betale 4 Mark (1 Kr. 33 Øre) for den Skade, den havde foraarsaget paa den paa hans Mark i Hobe staaende Hvede; det var dog ikke det værste, thi Studen havde tillige været i en ved Siden af boende Husmands Have og ædt nogle af hans Grønkaal samt væltet et Bistade; jeg kunde ikke se, at den havde gjort nævneværdig Skade, men dog forlangte han 1 Specie (4 Kroner), og saa mange Penge havde jeg ikke. Jeg maatte da, saa nødig jeg end vilde, uden Stud tilbage til Jens, heldigvis havde vi tilsammenlagt saa mange Penge, at vi kunde betale Erstatningen og faa Studen udleveret. Det blev noget op ad Formiddagen, før vi paany kom til Driven med Studene, og da vi skulde overnatte i Bramdrupdam, kunde vi nok skønne, at vi skulde drive godt paa, om vi skulde naa dertil i rette Tid. Vejen dertil havde et daarligt Lov paa sig; navnlig Vejen gennem en Skov, der kaldes Hulbusk (»Hwobosk«), var farlig at passere, da det fortaltes, at Røvere og Skarnsfolk havde Tilhold der og at de brugte at spænde en Snor, der var i Forbindelse med en Klokke, over Vejen for at give dem et Varsel om, at nogen passerede. Et skummelt Sted var det, og jeg havde ikke mere Mod end til mig selv, saa glad blev jeg, da vi var passeret det og var komne ud paa fri Mark. Ud paa Aftenen naaede vi endelig Bramdrupdam i god Behold. Andendagen var vi i god Tid paa Kolding Markedsplads. Studene blev solgt til en tilfredsstillende Pris, efter hvad jeg kunde skønne, men hvad de kostede Parret, husker jeg ikke. Det var noget efter Middag, at vi

begav os paa den 7 Mil lange Vej hjem, saa det blev ud paa Natten, inden vi naaede hjem. Vi havde ikke meget at sige til hianden, da vi passerede Hulbusk igen.

For nogenlunde at faa et Begreb om Kreaturpriserne den Gang skal jeg anføre, at Dagen efter Kolding Marked købte Fader en Ko i Farre for en Pris af 11 Rigsdaler; det var en stor og god, ung, sortbroget Ko, men jeg husker, at det ved den Lejlighed blev omtalt Mand og Mand imellem, at en saadan Pris for en Ko havde de da aldrig hørt. Ved en anden Lejlighed var Prisen paa velgræssede, men ikke fede Stude paa 4 à 5 Aar 30 Rigsdaler pr. Styk.

Andre Ture for Fader.

Ofte gik jeg Ærindrer for Fader baade til Donslund Mølle og Grindsted og andre Steder. Vejene til de nævnte Steder var ikke indgrøftede, og hvor de gik gennem Heder, var der flere Hjulspor ved Siden af hinanden, ligesom der ofte gik Veje ud til Siderne; det var da meget vanskeligt at holde den rette Kurs, især i usigtbart Vejr. De større Hedestrækninger mellem Breinhoved og Donslund Mølle, som jeg havde at passere, naaede fra Trøgelborg i Ringive Sogn til Ankelbo i Grene Sogn — en $\frac{3}{4}$ Mil — og igen fra Grene over Grene Sande til Trøllund i Heinsvig Sogn, en god $\frac{1}{2}$ Mil, samt fra Heinsvig til Donslund Mølle $\frac{3}{4}$ Mil. Vejlængden i det hele 4 Mil. Fra Breinhoved til Grindsted var der $3\frac{1}{2}$ Mil; Vejen til Grindsted den Gang gik over Hede fra Breinhoved til Bjerre i Ringive Sogn, $\frac{1}{2}$ Mil; endvidere var der Hede fra Sønder Langelund til Grindsted, $1\frac{3}{4}$ Mil.

Ved alle Veje over nævnte Heder laa der kun en

eneste menneskelig Bolig, men der laa hist og her et Faarehus, (»Foerfold«), hvorind Faarene, der græssede i Heden, dreves om Natten.

I Brande Stampmølle passerede der i Aaret 1846 eller maaske 1847 en Tildragelse, som jeg først maa fortælle, da den indvirkede meget stærkt paa mig, saa Indtrykket deraf ikke tabte sig før længe efter og var mig til stort Besvær paa mine lange Ture.

I Brande Stampmølle boede der den Gang et Par gamle formuende Aftægtsfolk; han hed Kjeld Thomsen, men hans daglige Navn var »Kjeld Stop«. En Nat i nævnte Aar i Foraarstiden skete det, at Tyve gjorde Indbrud hos dem, men Kjeld, der var gammel men dog kraftig, lod sig ikke udplyndre uden Modstand. Til Vaaben fik han fat paa en Stol, som han brød Benet af; med dette slog han løs paa Tyvene det bedste, han kunde. En af disse fik under Kampen en Finger i Munden paa Kjeld, og skønt Kjelds Tænder formodentlig ikke har været skarpe, bed han Stumperne saaledes sammen, at Tyven ikke kunde trække Fingeren til sig; han raabte da: »Tønnes, slaa med Køllen!« Paa denne Opfordring huggede hans Medrøver efter Kjeld med en Økse og ramte hans Næse, saa Næsetippen blev hugget af; derved blev Fingeren frigjort. Kjelds Kone havde imidlertid faaet Udgangsdøren op for at tilkalde Hjælp, men i det hun kom udenfor, stod der en Kvinde udenfor Døren med en Stav i Haanden og gav hende dermed et Slag i Hovedet, saa hun blev liggende paa Stedet. Slaget var heldigvis ikke dræbende, men det forhindrede hende jo i at raabe om Hjælp.

Der var den Gang intet andet Landpoliti end Sognefogden; denne gav, da Begivenheden kom til hans Kundskab, Ordre til, at der skulde udsendes Bud om,

hvad der var sket, og at der skulde møde en Mand fra hvert Sted i Brande Sogn, der laa nord for Brande By og Aaen derved, medens man fra Sydsognet skulde slutte sig til, efterhaanden som den dannede Kæde kom frem; efter Sporene at dømme var Røverne dragne Syd paa. De tilsagte Beboere samlede sig efterhaanden i Brande By, spredte sig i Øst og Vest i en Linie og drog derefter sydpaa for at afsøge Eggen. Efterhaanden som Kæden gik frem, forstærkedes den med Folk baade fra Give, Ringive og Lindeballe Sogne. Endelig fangedes da ogsaa hele Banden, saavidt jeg husker 4 Personer, deriblandt en Kvinde ved Navn Karen Bøll; alle Mændene havde ogsaa Bøll til Efternavn¹⁾ og tilhørte én Familie ude paa Vandel Hede, hvor de havde deres Tilholdssted. Den af Røverne, som havde haft sin Finger i Kjelds Mund, var let at kende, thi det meste af Kødet var flænset af Fingeren. Det blev oplyst, at Øksen, der var brugt, var taget fra en Plov paa Ost Hede.

Som nævnt var det denne Tildragelse, der blev meget omtalt Mand og Mand imellem, der i al sin Grufuldhed gjorde mig ængstelig i den Grad, at jeg gik langt til Side fra Vejen for at undgaa de Mennesker, der befarede Vejen i modgaaende Retning. Paa den Maade kunde jeg nok undgaa at møde nogen; men naar jeg havde Heste eller Stude at føre, kunde det jo ikke lade sig gøre at foretage lange Omveje; glad var jeg da, naar jeg havde passeret nogen, uden at de havde tiltalt mig.

Samme Sommer gjorde jeg en Tur til *Randbøl Kro* for at aflevere 4 Stude, som Fader havde solgt til en Mand fra Hulvad ved Brørup; jeg skulde være der

---

¹⁾ Medlemmer af denne Forbryderfamilie omtales i Vejle Amts Aarb. 1909, Side 180.

om Eftermiddagen Kl. 2 og modtage Penge for dem. Jeg trak hjemme fra i god Tid, fulgte Vejen over Hedeby, Ringive, Gjødsbøl, Aast til Vandel; saa var jeg ved Vejle—Varde Landevejen og kunde benytte denne til Randbøl. Jeg mødte adskillige; atter og atter maatte jeg gøre Rede for, hvem jeg var, hvis Stude det var, hvor jeg skulde hen, hvormeget de kostede, og hvem der skulde have dem. Det var jeg ikke glad for, det kunde maaske være en af Røverne! Jeg naaede Bestemmelsesstedet, men Køberen kom ikke til Kroen før Kl. 6; jeg fik Studene afleveret, og han gav mig Kaffe og Brød i Tilgift; det kunde jeg nok trænge til, da jeg ikke havde faaet noget at leve af, siden jeg trak hjemme fra. Studene skulde koste ialt 60 Specier, hvilket Beløb jeg fik udbetalt i 2-Lybskillinger og i 12-Lybskillinger, naturligvis aftalte i Papirstutter med 10 Specier i hver — altsaa 6 Tutter; deraf puttede jeg 2 i hver af Bukselommerne og 2 i min eneste Trøjelomme. Klokkeren var bleven noget over 7 inden jeg kom af Sted. Af Hensyn til mulige Røvere blandt dem, jeg havde mødt, turde jeg ikke tage hjem ad samme Vej, jeg var kommen, da jeg nu havde de mange Penge. Fra en Kæmpehøj i Nærheden af Randbøl Kirke tog jeg Sigte efter Lindeballe Skov, som kunde ses herfra, og gik saa denne Vej og videre over Nørskov og Farre Mølle. Jeg kom hjem lige ved Solnedgang; skønt min »Vej« gik tvers over Markerne og var 3 Mil lang, kan man forstaa, at det gik i Trav; men det var mere end Penge-tutterne kunde holde til, Papiret opblødtes af Sved, og der var ikke megen hel Hud tilbage paa mine Laar ved Lommerne!

— Der gik den Gang et Sagn om, at der paa den omtalte Hede mellem Heinsvig og Donslund Mølle

en Gang var bleven dræbt en Kræmmer, og at der her som Følge deraf var slemt med Spøgeri ved Natte-tide. Naar jeg, som det saa ofte skete, kom saa sent hjemmefra, at jeg ikke kunde være i *Donslund Mølle* før ud paa Aftenen, kunde det nok være, at Rædselen tog Overhaand og at Haaret rejste sig paa Hovedet af mig, naar min Fantasi løb løbsk; thi var jeg først bleven rigtig ræd, kunde der for mine Øjne danne sig mange forunderlige Skikkelser, som det ikke var rart at være i Følge med. Og paa mine mange Ture til *Grindsted* var jeg ikke bedre faren; i den »store Slug« paa Breinhoved Hede gik der nemlig, efter hvad Folk fortalte, en sort So med Tarmene om Halsen og 12 sorte Grise bag efter. Ja, nu er det jo kun til at le ad! Man kan beklage, at jeg var saa tosset! Men det kan vel nok tjene noget til min Undskyldning, at jeg kun var 11 Aar og at jeg var proppet med Spøgelsehistorier, som selv ældre Folk den Gang troede paa.

Smaa, barnlige Fornøjelser kunde jeg dog ogsaa have af og til. Som paa mine Ture til *Grindsted* f. Eks.; paa Heden mellem *Grindsted* og *Langelund* voksede der mange »Krøsbær« (Tyttebær); nogle af dem spiste jeg, andre puttede jeg i mine Lommer for, naar jeg kom til Broen over *Omløbsaaen* ved *Langelund Mølle*, hvor der var et dybt Hul (»Høl«), hvori der var Skaller i hundredevis, at kaste Tyttebærrene ned til Skallerne; disse kom i Snesevis, snappede Tyttebærrene men slap dem i det samme, da de nok ikke smagte dem! Med saadan Morskab kunde jeg blive ved længe.

VI. De økonomiske Forhold. Krigen. Faders Død.

De økonomiske Forhold den Gang.

Herom kan kun siges det, som jeg iagttog eller hørte af andre; det kan kun blive spredte Bemærkninger. *Lønningerne* den Gang for Tyendet var følgende: En Avlskarl fik 20 Rdl. i Løn, en »anden« Karl 12 til 15 Rdl; en Pige 8 à 10 Rdl aarl. En Daglejer til almindeligt Daglejerarbejde fik 12 Skilling og Kosten, en Grøftegraver og Mergelgraver fik derimod 24 Skilling daglig og Kosten, men deres Arbejde var jo ogsaa det allersværeste. Af *Varepriser* skal jeg nævne, at et Pund Smør kostede 12 à 16 Skill., en Snes Æg noget lignende. Kornpriserne kan jeg ikke huske, men efter hvad jeg kan erindre stod de i Forhold til de nævnte. Nu skete det, at der henpaa Vinteren i 1846 og i Foraaret 1847 kom et meget stort Omslag i Kornpriserne; efter hvad jeg senere har faaet at vide, var Aarsagen hertil den, at vi havde en usædvanlig stræng Nattefrost i Rugens »Dræ« (s: Blomstringstid), saa Rugen kun delvis blev kærnesat (blev »svang«); derfor steg Rugprisen i Foraaret og Sommeren 1847 til en Pris af 16—18 Rdl. Tønden, men efter Høsten gik Prisen atter ned til 15 Mark Tønden (i vore Penge: 5 Kroner).

Fader havde altid en Beholdning af Korn, navnlig Rug, og da den dyre Tid kom, var det jo umuligt for Daglejeren med den forholdsvis lille Dagløn at erhverve sig Midler til at betale det for ham nødvendige Brødkorn til den daglige Husholdning i saa dyre Domme. Far solgte da til dem, som ikke havde Penge eller kunde laane Penge, Rug paa Kredit, saa længe han havde noget.

En Dag kom Ejeren af Søndersthoved, Sabro, og

vilde købe Rug af Far, men han sagde nej og tilføjede, at Sabro jo sagtens kunde købe Rug andet Sted, thi han havde Penge og kunde betale; men det kunde Smaafolk ikke. Da Far ikke havde mere tilbage af sin egen Rug, hentede han et Læs i Vejle eller Horsens og solgte dette til Smaafolk paa samme Maade.

I den Forbindelse skal jeg fortælle om en Mand, hvis Navn jeg ikke vil nævne, om hvem det fortæltes, at han havde en hel Del Rug til overs, men at han vilde have 18 Rdl. for Tønden og endda kun mod Kontant; at han intet fik solgt, kan man nok forstaa, da de, der trængte til at købe, i Reglen ingen Penge havde; da Prisen for Rug, som anført, gik ned til 15 Mark Tønden, græd han over, at han ikke fik solgt sin Rug i rette Tid; det blev ogsaa omtalt Mand og Mand imellem, at om Sommeren derefter var der »gaaet Orm« i hans Rug, der derfor ikke duede til Brød, da dette blev bedsk og usmageligt. At der kan »gaa Orm« i overgemt Rug, er nu en kendt Ting, men om Aarsagen er et Møl eller en »Spinder«, ved jeg ikke. Jeg ved ogsaa, at hans nærmeste Naboer havde den Tro, at der var gaaet Orm i Rugen, fordi han kun vilde sælge sin Rug for kontant Betaling og til saa høj en Pris.

Hvis Nutidens Mennesker kunde faa at se, hvorledes Smaafolks Mellemmader, som deres Børn havde med i Skolen, da saa ud, vilde de nok forundre sig, og skulde de spise dem, vilde de nok sige: Nej Tak! Sagen var nemlig, at inden den af Smaafolk købte Rug kom til Mølle, blev 1 Skæppe Rug blandet med 1 Skæppe Frø, f. Eks. af Pileurt, Melder eller Spergel (»Hom«); Brødet af en saadan Blanding blev baade sort og tørt, og naar hele Paalægget kun bestod af

et Stykke Ost og naar dertil maatte drikkes Kildevand, kan det nok forstaas, at det var en meget tarvelig Middagsmad for Børnene.

Somme Steder brugte man derimod at drøje paa Rugen ved at blande den med Kartoffler, hvilket gjordes paa følgende Maade: Kartofflerne blev omhyggeligt vaskede, skrællede og skaarne i ganske smaa Stykker, der derefter blev langsomt tørrede i Bagerovnen, der ikke maatte være for varm; tørres skulde de jo, men steges maatte de ikke. De blandedes derefter med Rugen, hvorpaa Blandingen blev malet. Brødet heraf var meget lysere og meget velsmagende, men det blev noget tørt, naar det blev gammelt.

Med det samme vil jeg fremdrage en Samtale mellem Mor og en Gaardmand ved Navn Troels, som var fra Vorslunde i Give Sogn, hvor Nattefrøsten kan være meget ondartet, da Byen ligger tæt ved en stor Mose. Mor spørger: »Hvad har i levet ved i Aar?« »Aa«, siger han, »vi har levet ved Kartoffler«. »Det kan I da ikke ene leve ved«. »Jo!«, siger han, »vi har spist af dem 3 Gange daglig, nemlig pillede Kartoffler dypede i Salt til Davre, stuede Kartoffler til Middag og Kartoffler med Meldyppelse (»Mjeldowls«) til Aften; — og vi har nu lige spist 18 Tønder«.

Den Rug, som Far solgte i den dyre Tid paa Kredit, blev kun for en meget ringe Part betalt; Sagen var nemlig, at i 1848 udbrød Krigen, og nogle af Skyldnerne blev indkaldt til Hæren, andre kunde ikke betale, da Tiderne blev daarligere, og endelig døde Far i 1850. Gælden blev gammel, gammel Gæld glemmes, og Skyldnerne er forlængst døde.

Krigen.

Om denne har jeg ikke meget at fortælle; jeg har kun set Dønningerne deraf. Omegnens Mandskab, der var indkaldt til at møde, hver ved sit Kompagni, samledes i mit Hjem om Aftenen for at rejse derfra næste Morgen tidlig. Der var ingen Forknythed at se paa dem, de var alle ved godt Mod; min Morbroder, Knud, der var »Musikanter«, var tilkaldt i den Anledning, og nogle Piger var ogsaa komne til Stede, saa Aftenen og Natten gik med Dans og Lystighed, til Davren stod paa Bordet; da den var spist holdt Vognene for Døren, Afsked blev der taget med de hjemmeblevne og under »Hurra« kørte Vognene bort, idet de sang: »Nu rejser jeg en liden Tid, og kommer snart igen; saa er jeg saa kær for min lille Ven«.

Det er bekendt nok, hvorledes i de sidste Dage i Marts 1848 det Rygte pludselig som en Løbeild fløj ud over næsten hele Jylland, at *de rendsborgske Slaver* var blevne løsladte af Oprørerne og at de drog plyndrende frem i Jylland. Dette Rygte kom til mit Hjem Onsdag Formiddag den 29. Marts 1848 ved 11-Tiden paa den Maade, at vor Nabo Lars Breinhoved kom med den Efterretning, at Slaverne fra Rendsborg var brudt løs og at der nok var en 600, de skændte og brændte, saa langt de kom; de havde afbrændt Kjeldkjær*, de kunde være ved Bredsten, og han syntes, at man allerede kunde se Røgen. (Det var klar Himmel den Dag, men en løs Taage svævede over Egnen og var i en længere Afstand ikke ulig Røg). Han meddelte endvidere, at vor Avlskarl, Kristen, skulde møde i Give saa snart som muligt, thi han havde jo en Bøsse og var en god Skytte, sagde Lars. »Han er

*) I Nærheden af Bredsten.

ikke hjemme«, sagde Mor, »for han er i Ramskov til Smedie, og den anden Karl er heller ikke hjemme.« »Ja saa skal Drengen af Sted efter ham«, sagde Lars. Drengen, det var mig. Imidlertid var der kommen en ældre Mand ind i Stuen, som Lars forresten ikke kendte; han saa ud til Allehaande. Da Lars fik Øje paa ham, tager han straks fat i Tøjet paa ham og spørger: »Hvad er Du for en Karl«. Manden, der vidste af Ingenting, blev selvfølgelig betuttet over den Behandling og fik slet ikke svaret paa Spørgsmaalet. Lars, som troede, at det var en af Slaverne, ruskede ham paa en meget ublid Maade og gentog Spørgsmaalet med høj Røst. Mor, der hørte det, kom ind fra Køkkenet og saa, hvad der foregik, sagde da: »Lars, ham kan Du godt lade i Fred; er der ingen andre Slaver end den Slags, han er af, behøves der hverken Bøsser eller andre Vaaben, for den Slags Slaver skal jeg nok faa Bugt med«. Mor kendte ham nemlig; han var fra Sønder Bork og holdt Hvil hos os, naar han af og til besøgte en Datter, han havde boende øst paa.

Jeg maatte nu af Sted for at hente Kristen; til Ramskov er der en $\frac{1}{2}$ Mil, jeg lod Træskoerne blive hjemme, da jeg allerede havde faaet »Stunthoserne« (Springtrillerne) i Brug. Jeg kilede da af Sted, det bedste jeg kunde. Paa min Vej havde jeg det Held at løbe over to Hugorme, der laa og soled sig; det var af de rødbrøgede, og det ansaas den Gang for et godt Varsel, naar man uforvarende kunde komme til om Foraaret at passere over den første Hugorm, man fik at se. Dette satte da Mod i mig. Da jeg kom til Smedien, stod Smeden, Jens Bæk, kun iført Skjorte og Bukser og smedede Spyd og rettede »Hjøllic« (Leer) ud, alt hvad han orkede. Gamle Kristen

Kjerkebjerg, der var Hjuler og Snedker, stod tillige med en anden og »skaftede« (skæftede) disse, efterhaanden som Smeden fik dem lavet; det gik altsammen rask fra Haanden.

Det kan nok være, at det gik rask hjemad; Kristen var en svær Karl, der havde Besvær med at følge mig; Skindet paa hans Benklæder var tørt og raslede (det var nemlig den Gang Skik, at saavel Sæde som Forstykkerne paa de daglige Benklæder var beklædt med allungarvet Faareskind), og der kom af og til en Lyd bag fra; det morede mig.

Kort Tid efter at vi var komne hjem, kom en 70-aarig Mand, Peder, med en udstrakt Høle paa et 6 Alen langt Skaft samt min gamle Skolemester, Niels Hedegaard, der var noget over de 70 Aar; han sagde: »Det er, Katten grine mig, godt nok, Kristen, at vi har en Bøsse, men vi har forlidt at komme i den; har Du Krudt og Hagel, Kristen?« »Ja«, sagde Kristen, »det er sgu det værste, for det har vi formodentlig forlidt af, for vi kommer til at bruge en Masse«. »Ja, det gør vi, Katten spille mig«, sagde Skolemesteren. Kristen fik noget at spise og saa af Sted til Give, det saa helt krigerisk ud, i sær Peder med den langskafte Le paa Nakken!

Mor var egentlig en modig Kvinde; hun havde ingen rigtig Tiltro til Rygtet om Slaverne; men ligegodt, da de andre drog af til Give, satte hun en stor Gryde over Ilden med Kød og Flæsk, for at der kunde være noget at spise, naar Slaverne kom; hun tænkte nemlig som saa, at naar der blev taget godt mod dem, blev de ikke saa slemme. Hun fik ogsaa sit Sølvtøj samlet sammen i en »Mantelsæk«; jeg og Søster Karen, der var et Par Aar ældre, satte en Stok gennem Hanken paa Sækken og bar den saaledes ud

og begravede den i Vognporten i den østre Ende af det nordre Hus, idet vi passede paa at udslette alle Spor.

Det kan nok være, at der var Røre blandt Folk den Dag; det var lige meget til hvilken Side man saa, saa var der Færdsel, saa det forslog noget, baade til Fods og til Hest; de ridende for af Sted i fuld Karriere. Sognets Mandskab samledes efterhaanden i Give, en Vagt udstilledes paa det højeste Punkt Troldbjerg, hvorfra der kunde ses milevidt omkring, og en større Styrke drog bort efter Bredsten, hvor langt den naaede, husker jeg ikke. Den, der ledede »Felttoget«, var Ejeren til Donneruplund ved Navn Købke (eller Købbe). Efter den Dag vedblev der i nogen Tid at gaa Patruljer om Natten, ligesom der blev holdt Vagt ved Broerne over Vandløbene.

Det ikke indkaldte Mandskab af yngre og ældre i Give Sogn blev opfordret til at møde i Give for at øve sig i Vaabenbrug paa Soldatervis. Der mødte ret mange og deltog i Øvelserne, men hvorlænge husker jeg ikke. Men en Søndag, da Sognets Beboere var indbudt til at give Møde i Give for at overvære Øvelserne og se, hvorvidt Mandskabet var kommen frem i Vaabenbrug, var der en af Mandskabet, Laust Øgelund ved Navn, der Dagen forud havde været paa Jagt og som nu ikke huskede paa, at hans Bøse var ladt; under Geværgrebsøvelserne, da der Kommanderes: »Fyr«, lader han sin Bøse gaa af; en af ovennævnte Købkes Damer, der ogsaa var med som Tilskuere, blev ramt i Panden af flere Hagl. Der opstod stor Forfærdelse og Øvelserne blev afbrudt. Det viste sig dog senere, da Lægen blev tilkaldt, at Skuddet ikke var farligt; Haglene blev let pillede ud. — Det var i det hele taget en underlig forstyrret Dag, hvorpaa endnu et Par Eksempler skal fremdrages: En

Kone, der boede i Nærheden af Give, bagte den Dag men lod Brødet blive staaende i Ovnene til næste Dag, da hun var bange for, at Slaverne skulde tage alt hendes Brød; men Dagen efter var Brødet naturligvis ødelagt.

Andendagen efter at Slaverne skulde være komne, men ikke kom, indfandt en Nabokone sig hos os og beklagede sig gudsjammerligt over den Nød, som hendes Søn, Hans, havde været i. Ikke saa snart var hun kommen indenfor Døren, før hun sagde: »Aa, Stine, det var da en farlig Dag vi havde i Gaar; Hans tog saamænd sin Hund og satte sig i Kakkelovnskrogen og græd og sagde: »Herregud, lille Hund, skal Du nu ogsaa af med dit Liv; jo, det sagde han saamænd, det ved Gud han sagde.«

Det er et gammelt Ordsprog, der siger: »Det er aldrig saa galt uden det er godt for noget«; det passede ogsaa for den Dags Vedkommende. Der blev sluttet Fred og Forlig mellem Folk, der forud havde levet i Kiv og Uvenskab; Kromanden i Give, Christen Skou, og hans Svoger, Hans Hestlund, havde f. Eks. i flere Aar været Uvenner og gik aldrig under hinandens Tag; men den Dag gik Hans ind i Kroen og de blev Venner som aldrig før. Jeg husker fra den Gang en almindelig Talemaade: »Den Dag blev Herodes og Pilatus gode Venner«.

Samme Dag var Far til *Marked i Flensborg* med Heste; han kom ridende hjem ved Aftenstid Dagen efter; han sagde da, at den Slavehistorie var noget Snak og pur Løgn; derimod blev det til Alvor med Krigen; der var Markedsdagen sejlet et dansk Dampskib ind i Flensborg Fjord; det skød med løst, men Oprørerne svarede med skarpt. Markedet var der intet blevet af, han havde solgt 2 Heste paa Stalden

og havde faaet dem afleveret, men Pengene for disse havde han ikke faaet, men det gjorde ikke noget, sagde han, thi Manden, der købte dem, var god nok. Om han fik dem siden, ved jeg ikke. Jeg ved derimod, at 37 Aar efter Faders Død kom der et Brev fra Mormonstaten Utha med Spørgsmaal, om Hans Breinhoved eller hans Enke var levende eller om der var Arvinger, thi han skyldte ham nogle Penge; han havde været i de Omstændigheder, at han ikke havde kunnet betale. Underskriften var Hans Fougst, fhv. Møgeltønder, Jeg svarede ham da paa Brevet, og nogen Tid efter modtog jeg fra ham en Banknote paa 100 Dollar. Se, det er Ærlighed!

Der var, som sagt, intet videre blevet af Markedet. Hestehandlerne fra Nørrejylland, der vilde nordpaa med deres Heste, blev disse fratagne, og selv blev de ført som Fanger til Rendsborg, hvorlænge de maatte forblive i Fangenskab, husker jeg ikke, men længere Tid hengik der dog, inden de fik Tilladelse til at rejse hjem. Far, der nogenlunde var det tyske Sprog mægtig, havde mærket Uraad; han foregav da for Tyskerne, at han vilde syd paa med Hestene; de bandt saa et Baand om hans ene Arm og satte en tysk Kokarde paa hans Hat — og nu kunde han gaa frit omkring mellem Tyskerne og hvorhen han vilde. Far og Trækkeren fik imidlertid Lejlighed til at faa Hestene koblet sammen, hvorpaa de red ud af Byen med dem — syd paa. Da de antog, at de var komne langt nok i den Retning, forandrede de Kurs og drog vest paa. Nogle Dage efter Fars Hjemkomst kom ogsaa Trækkeren ad Omveje hjem med Hestene i god Behold, hvorimod Far, som nævnt, kom hjem allerede Andendags Aften. Det var en stræng Tur baade for ham og hans Riddehoppe.

I 1850 drog Far til *Kliplev Marked* med 22 Heste. Her blev han syg og han sendte da Bud til os derom og bad om, at hans Broder, Mads Givskov, snarest muligt vilde komme op til ham. Farbror tog straks af Sted; da han kom til *Kliplev*, mente Far, at han kunde taale Rejsen hjem, naar den foregik i lukket Vogn. Hjemturen gik saa for sig, men da de naaede til *Ammitsbøl Kro* (tæt syd for *Ødsted*) udaandede Far den 11. April, 50 Aar gammel.

Hans Trækker, Svend Agerfeld, der var fra *Herning* eller *Holstebroegnen* og en forhenværende Hestehandler, blev tilbage i *Kliplev* med Hestene for at sælge dem, vi hørte senere aldrig fra ham, han blev borte med Hestene og Pengene; den Gang var det en let Sag at gemme sig et eller andet Sted i Ulandet.

Forinden jeg slutter, maa jeg fortælle lidt om *Fars Ridehoppe*. Hun stod højt hos os alle sammen og blev heller ikke brugt til andet end til at ride paa. Naar Far kom ridende til en Egn, hvor han vilde opholde sig nogen Tid for at købe Heste og Kreaturer, skete det ofte, at han tog Bidslet af hendes Mund, bandt det til Sadlen, gav hende et Klap over Krydset med Haanden og vendte hende hjemefter*. Saa gik hun hjem, og var der paa *Vejen* nogen, der kom hende for nær, enten det saa var Folk eller Hunde, vilde hun baade bide og slaa. Naar hun saa var kommen hjem, gik hun til *Stalddøren* og bankede paa med det ene Forben; var der ingen til Stede for at lukke Døren op, gik hun til *Stuedøren* og bankede paa paa samme Maade; og hun holdt ikke op hermed, før der kom Folk til Stede.

Min Fødegaard solgtes i 1851 tillige med *Fars Ridehoppe* paa de Vilkaar, at hun skulde blive paa Gaarden i al hendes Levetid og nyde god Pleje.

---

* Midt mellem *Aabenraa* og *Flensborg*.

SØREN SILLESTHO'ED.

AF EN KLOG MANDS SAGA.

VED

HANS KAU.

Ude i Give Sogn paa den jydskede Hede, 3 Mil nord-vest for Vejle, ligger sydligst i Sognet, ned mod Omme Aa, en lille Landsby, eller rettere en spredt Samling af Gaarde og Huse (thi egentlige Landsbyer findes ikke paa Heden), som kaldes Sillesthoved. Her fødtes, levede og virkede i forrige Aarhundrede én af Vejle-Vesteregns mangfoldige »kloge Mænd«, Søren Pedersen eller »Søren Sillestho'ed«, som han almindelig kaldtes efter sit Hjemsted.

Søren Sillestho'ed nød i sin Tid et vældigt Ry for sin Klogskab. Folk kom til ham helt ude fra Vesterhavet. Gamle Christen Hansen Møller i Hedeby fortæller, at han har vist mange Mennesker Vej til den kloge Mand. De kom kørende med syge Folk, der var saa elendige, at man maatte sidde og holde paa dem i Vognen; men naar de havde været hos Søren Sillestho'ed, var de blevne som helt nye Mennesker. Ogsaa inde fra Østeregnet kom man til ham. En Mand, som boer i den østlige Del af Farre, har fortalt, at i de første Aar, han boede der, kom der stadig Vogne ad Vejen, der gaar forbi hans Hus, som skulde til Søren Sillestho'ed. Befolkningen derinde i den fede Østeregn ser ellers med lidt Overlegenhed paa

og fattige Hedeboer og generer sig ikke for at »grine« lidt ad os; men naar noget var bleven forhekset eller forgjort for dem, maatte de lige godt ud i den oversete Vesteregnet at søge Raad. Den Dag, Søren Sillestho'ed døde, holdt der 27 Vogne i hans Gaard med Folk, der vilde konsulere ham, fortælles der. Det er maaske nok lidt overdrevent; men noget er der alligevel om det. Søren Sillestho'ed var en vældig berømt Mand.

I sin nærmeste Omegn var han ene Hane i Kurven. Man søgte til ham eller hentede ham, naarsomhelst der var noget i Vejen enten med Folk eller Fæ; thi han var naturligtvis ligesom de andre kloge Mænd baade Menneskelæge og Dyrlæge. Studerede Læger fandtes der ingen af i flere Miles Afstand. Det var først mod Slutningen af hans Liv, at der blev ansat en Distriktslæge i Nabosognet Givskud. Men lad os sige det rent ud, Befolkningen havde langt større Tillid til Søren Sillestho'eds Kunst end til de nymodens Læger. Der var en Gang en af den Slags, der prøvede paa at udøve Lægepraksis fra Anneksgaarden i Give, men han maatte snart fortrække. Der var ingen Marked for ham saa nær ved en Mand som Søren Sillestho'ed.

Søren Pedersen blev født paa den nordøstligste Gaard i Sillesthoved. Hans Fødselsdag findes ikke i Kirkebogen, men han er døbt Kristi Himmelfartsdag 1814, saa han maa vel være født en Gang i Foraaet bemeldte Aarstal. Hans Forældre vare Gaardmand Peder Christensen og Hustru Maren Christensdatter. Fødegarden havde sagtens været i Slægtens Eje langt tilbage og er gaaet i Arv fra Fader til Søn, som det jo er almindelig i den jyske Bondestand.

Sin Skolegang har Søren Sillestho'ed uden Tvivl

faaet hos Degnen eller Skoleholderen i Give. De to Sogne Nykirke og Give udgjorde den Gang et Pastorat med Præstegaard i Øster-Nykirke og har formodentlig haft en fælles Degn, der har boet i Hovedsognet; men saa har der sikkert været en »Skoleholder« i Give Sogn. Han blev konfirmeret i Foraaret 1829. Nogen Dom om hans »Sædelighed« og »Kundskaber« findes ikke antegnet ved hans Konfirmation, i al Fald ikke i Contraministerialbogen. I det hele forefindes Give Sogns ældre Kirkebøger i en lidt miserabel Forfatning*.

Om Søren Sillestho'ed har været ude at tjene som Dreng eller som Karl, kan jeg ikke oplyse. Det har han maaske dog nok; det skulde næsten være mærkelig andet. Men i bekræftende Fald har det næppe været udenfor Give Sogn, da han ingen Steder findes i Afgangs- eller Tilgangslisterne. Heller ikke har jeg kunnet faa opspurgt, om han har været Soldet.

I 26 Aars Alderen indtraadte han i Ægtestanden, idet han den 5. December 1840 holdt Bryllup i Give Kirke med Pigen Maren Nielsdatter, der var født i Give 1813, altsaa et Aarstid ældre end Brudgommen. Hun var iøvrigt en Datter af Aftægtsmand Niels Egeskov samme Sted. Begge Brudefolkene var vaccinerede af Pastor Jørgensen i Ringive (1800—18), tilføjer Kirkebogen. Samme Pastor Jørgensen synes at have været Egnens Vaccinator i disse Aar.

Samtidig med Brylluppet, maaske lidt før eller senere, har Søren Sillestho'ed sagtens overtaget sin Fødegaard, medens Forældrene er gaaet paa Aftægt. De døde begge i Aaret 1857. Maren Christensdatter d. 31. Marts, 78 Aar gl., og Peder Christensen d. 10. August, 88 Aar gammel.

---

* I Hovedministerialbogen, som jeg senere har haft fat i, staar der: »Kundskab og Opførsel god«.

Søren Sillestho'ed var altsaa »klog Mand«, og det havde hans Fader Peder Christensen eller »Pejr Sillestho'ed«, som han gjerne kaldtes, ogsaa været. Klogskaben var altsaa her som saa ofte gaaet i Arv fra Fader til Søn. Om den har strakt sig længer tilbage i Slægten, ved jeg ikke. Pejr Sillestho'ed havde flere Børn end Søren, men ingen af dem gav sig af med Lægekunst. Søren arvede »Bøgerne« og fortsatte Faderens Virksomhed. Blandt Bøgerne har der selvfølgelig været en »Cyprianus«. »Ja, de waa der« — har en Slægtning af Søren sagt — »den haar a jo hoer saa møj om«.

De gamle vil paastaa, at Pejr Sillestho'ed paa langt nær var Sønnens Mester i Klogskab, men det kan man nu ikke tage Notits af. Saadan hedder det altid. De ældre skal altid være klogere end de yngre. Disciplen maa ikke være over Mesteren.

Saalænge den gamle Pejr Sillestho'ed levede, var han vel nok den, Folk fortrinsvis tyede til, medens Søren var hans Amanuensis. Men under sit lange Samliv med Faderen havde Sønnen jo god Lejlighed til at aflure den gamle Kunsten, og han forsømte ikke Lejligheden.

Det er en bekjendt Sag, hedder det i nogle Optegnelser fra Søren Sillestho'eds Samtid om gamle Sager, som jeg har haft til Laans, at Give Sogn har været Hjemstedet for en talrig Stab af Hekse. Der var ikke blot en Erkeheks, men tillige en Mængde Underheks. Erkeheksen hed Maren Huus og boede i en lille forfalden Hytte paa Give Hede, syd for Byen. Hun havde et et uhyggeligt Ansigt. Det var fuldstændig oversaaet med Ar som efter Brandsaar, og saa havde hun et Par graagrønne, glansløse, stikkende Øjne. Den, som en Gang havde set ind i hendes onde Øjne,

skulde nok saa vidt muligt søge at undgaa at komme i hendes Nærhed. Hun var til almindelig Skræk for Egnens Folk og da i Særdeleshed for Børnene. Det var den almindelige Mening, at hun idet mindste én Gang om Aaret skulde have Luft for sin Ondskab.

Med denne Erkeheks og hendes talrige Brødre og Søstre og deres onde Gjerninger førte Søren Sillestho'ed en udholdende Kamp hele sit Liv igjennem, kan man vel næsten sige.

Erkeheksen havde han arvet efter sin Fader. Det var nok egentlig Pejrr Sillestho'ed, der havde skaffet hende omtalte grimme Ar, Der fortælles nemlig, at hun ikke altid havde været saa »arret« i Ansigtet. Men en Gang hun havde øvet sine sorte Kunster paa en Mands Kvæg, havde man søgt Raad hos Pejrr Sillestho'ed, og han havde ikke alene helbredet Kvæget men ogsaa taget sig af Heksen. En Dag, da han var hos Manden for at se Kvæget tilgode, tog han Mælken af de syge Køer, kom det i en Potte og kastede det hele ind i en gloende Bagerovn. Ovnen skoldede Mælken men Mælken skoldede atter Heksen, og hun maatte ligge i lang Tid i stor Vaande. Da ingen Midler kunde lindre hendes Smerter, maatte hun, hvor nødigt hun end vilde, have Bud efter Pejrr Sillestho'ed. Han sagde til hende, at dersom hun kunde have ladet andre deres være i Fred, kunde hun have været alt dette foruden, og at hun vel nu havde faaet nok denne Gang, saa hun kunde huske det for det første. Iøvrigt tilføjede han, at han skulde se hvad han kunde gøre. Heksen blev for saa vidt helbredet; men Arrene efter Brandsaarene beholdt hun over hele Kroppen til sin Dødsdag.

Samme Heks havde en Datter, som en Del Aar senere tjente i Vester-Elkjær i Ringive Sogn. Det

var en daarlig Pige, der ikke passede sine Ting, og som derfor ofte blev irettesat baade af sin Husbonde og Madmoder. Men det syntes hun naturligvis ikke om og besluttede at hævne sig. En Dag kom hun tilbage fra et Besøg hos sin Moder, og havde da nogle Kager eller Kringler med, som hun uddelte til Manden og Konen og Børnene. Nogen Tid efter at de havde sat Kagerne til Livs, blev de syge. Og dæ det var almindeligt i de Tider, at naar Folk tog noget ved, skulde de aarelades, saa begyndte de at tale om, at det var vist bedst, at de fik sig »ladt«. Pigen styrkede dem af al Kraft i dette Forsæt; men da dette var sket, saa blev de først rigtig daarlige. Om de har henvendt sig til en rigtig Læge, ved jeg ikke; men det er rimeligst, at de ikke har gjort det; thi det var yderst sjældent, at Folk den Gang søgte en Læge; men derimod ved jeg, at de henvendte sig til Søren Sillesthø'ed. Den gamle Pejr Sillesthø'ed var den Gang død. Da Søren fik at vide, at de var bleven aareladt, udtalte han, at det var meget uheldigt; thi naar der var tappet Blod af dem, var han bange for, at han ikke kunde kurere dem. Men han vilde jo da forsøge sin Kunst. I Morgen ved den Tid Solen staar op, vil der komme et Kvindfolk, sagde han, og hun vil være barhovedet; hun har kun én Strømpe paa, den anden gaar hun og strikker paa; hun vil ind i Huset, men det maa I forhindre for enhver Pris. Derfor skal der staa en Mand parat i Gaarden, og naar hun kommer, skal han slaa hende ind i Ansigtet, saa Blodet følger efter Slaget, og da maa samme Mand passe paa at opsamle Blodet i hendes Forklæde.

Næste Morgen ved den anførte Tid kommer Pigens Moder, og hun saa ud, som kunde der have været

Bud efter hende paa en mindre lempelig Maade. Hun havde bart Hoved, Haaret stridtede i Vejret og hang omkring til alle Sider, Fraaden stod hende om Munden, paa det ene Ben havde hun en Strømpe, men det andet Ben var bart, medens hun gik og strikkede paa en Strømpe. Da hun nu kommer ind i Gaarden, staar der en Mand ved Hushjørnet med et stort Slagtræ i Hænderne, hvormed han gav hende et ordentlig Slag lige i Ansigtet, saa Blodet stod efter. Men hun var ikke sen til at faa Forklædet op for Ausigtet for at opsamle Blodet. Om det lykkedes hende at faa alt Blodet opsamlet, ved jeg ikke; men Manden og Heksen førte en drabelig Kamp derom. Resultatet blev imidlertid, at de syge blev ikke synderlig bedre, og de døde efterhaanden alle inden Aar og Dag saa nær som en lille Pige, der ikke havde spist af Kagerne, da hun var spædt Barn endnu.

Det lykkedes altsaa ikke her at overvinde Heksen; men det var ikke Søren Sillestho'eds Skyld. Det skyldtes alene den angribende Mand, der ikke rigtig var paa sin Post.

En anden Gang var man heldigere. Maren Huus havde til Nabo en gammel Bødker ved Navn »Stoffer« (Kristoffer). Samme Stoffer var Enkemand og havde en voksen Datter hjemme hos sig. En Dag Stoffer var hjemmefra, havde Heksen været der med et eller andet, hun havde laant. Hvad det var, husker jeg ikke, men jeg tror næsten, det var et Stykke Brød. Pigen havde da spist noget af dette, ligesom hendes Fader kommer ind ad Døren. Pludselig blev hun saa underlig, hun gav sig til at løbe rundt i Stuen, og da den kun var lille, vendte hun al Ting over Ende derinde. Faderen tumlede med hende og fik hende omsider med stort Besvær udenfor. Men i

Stedet for at løbe ligeud, gav hun sig til at løbe i en Cirkelbue, og saadan blev hun ved at løbe, til Tungen hængte hende ud af Halsen. Dersom Du vil vide, min Læser, hvor stor Cirkelbuen var, kan jeg ogsaa oplyse Dig dette. Dens Radius var hverken mere eller mindre end 12 Favne.

Faderen kunde nok indse, at dersom hun skulde vedblive at løbe ret længe paa den Maade, saa var det Livet om at gøre. Han rendte, eller vel rettere gik; thi han var som anført en gammel Mand, hen til Søren Sillestho'ed, der boede en god Fjerdingsvej derfra. Han traf godt nok den kloge Mand hjemme, og denne gav ham noget i en lille Flaske, som han hurtigst muligt skulde tulle i Datteren. Da den gamle kom hjem, løb hun endnu, men da var der kommen en Mand til, som havde set hende løbe derude og som var gaaet hen for at se, hvad dette her skulde betyde. Nu hjalp de hinanden med at holde hende, medens de fyldte den medbragte Medicin i hende. Og det var i Sandhed paa høje Tid; thi da hun havde faaet Medicinen, sank hun sammen mellem Hænderne paa dem, og det var knapt nok, at de kunde se, at hun aandede. Da de havde faaet hende bragt i Seng og en lille Tid var gaaet, gik Stoffer atter hen til Søren Sillestho'ed for at faa at vide, hvad han yderligere skulde gøre. Søren sagde til ham, at han skulde faa Udøveren af denne onde Handling at se. I Nat Klokkeren 12 vilde der komme én til det og det nærmere betegnede Vindue, og vedkommende vilde tage Vinduet fra for at komme ind; men det maatte paa ingen mulige Maader ske; thi saa vilde det blive den samme Historie med Pigen igen. Som sagt, saa skete det: Klokkeren 12 om Natten kom Maren Huus til det nærmere betegnede Vindue,

tog det fra og vilde have været ind. Men Stoffer var paa sin Post, og hun blev forhindret i sit Forehavende.

Stoffers Datter blev rask igen og fik ikke anden Men af sin Forhekselse, end at hun var træt og havde ondt i Lemmerne de første Dage efter. Og det kan man jo nok forstaa efter en saadan Løbetur.

Ja, det er kun et Par Eksempler paa den Krambolage, Søren Sillesthø'ed havde med Maren Huus. Langt om længe flyttede Erkeheksen helt bort fra Give Sogn. Om det var Søren Sillesthø'ed, der fordrev hende, skal jeg lade være usagt. Og da nogle Aar senere den værste af Underheksene døde, linnede det svært for Søren. Men noget Mudder vedblev der stadig at være.

Christen Hansens Faar i Hedeby blev syge. Hvad de fejlede, er ikke ment at sige, men de sygnede hen og gik til, det ene efter det andet. Saa henvendte Christen Hansen sig til Søren Sillesthø'ed og forklarede ham Sammenhængen. »Der æ jen, der besøger Di Faarsti«, sagde Søren. Han vidste nok, hvem det var, men han vilde ikke sige det; men det var naturligvis en Heks. Han vil komme i Morgen tidlig Kl. 3, sagde Søren, men Du maa sørge for, at han ikke kommer ind til Faarene. Christen Hansen lukkede omhyggeligt af for Faarene, og næste Morgen stod han tidlig op. Ganske rigtigt, Heksen kom og styrede sin Gang lige mod Faarestien; men da den var lukket af, gjorde han sig et Ærinde ind til Christen Hansen. »Der skulde vel ikke være kommen fremmede Faar til Dine«, sagde han lumskelig til Christen Hansen. »Nej«, svarede Christen Hansen, »det er der ikke«. »Er Du nu ogsaa sikker paa det«, sagde Heksen — »skal vi ikke gaa over at se?« »Nej«,

sagde Christen Hansen, »det ved jeg aldeles bestemt«. Han vilde jo ikke have Heksen ind i Faarestien, og denne maatte gaa bort med uforrettet Sag.

Iøvrigt havde Søren Sillestho'ed givet Christen Hansen det Raad, at han skulde tage en Skaal med sorte Kommen i og lade Faarene lade deres Vand derpaa og derefter give Faarene Blandingen. Som sagt, saa gjort. Faarene kom sig.

Om det var den samme Heks eller en anden, der var paa Spil, er ikke saa godt at sige, men Hans Peders Faar i »æ Villeré« eller »Gjellinggaard«, som lyder pænere, blev en Gang helt »towwele«, de »dansede aa spraang i æ Vejer«. Man hentede saa Søren Sillestho'ed, og Hans Peders Faar »fik djer Forstlaend igjen«.

Mads Munkholms Svin dansede ogsaa og vilde springe op ad Væggene, og Laust Naerskov havde en lignende Historie med sine Faar. »De gik i æ Rund aa bløw vé aa gaa i æ Rund«. Begge Steder klarede Søren Sillestho'ed Ærterne.

Laust Fuglsang i Farre var ogsaa bleven forhekset. Hans Sygdom bestod i, at han gik og gabede og gabede i det uendelige, saa det ligefrem knagede i Kjæbebenene paa ham. Kun naar han opholdt sig i sin Kostald havde han nogenlunde Fred for den frygtelige Gaben. Men der kunde han jo ikke være altid. Han søgte Dr. Købke i Ris, men denne kunde ikke hjælpe ham. Han lo og sagde: »Det maa s'gu være ubehageligt for Kjæbebenene«. Det var al den Trøst, Laust fik.

Imidlertid blev det værre og værre med Laust's Gaben. Han slugte saa megen Vind, at han blev helt tykmavet, men ellers lignede han »Døden fra Lybæk« og hans Tilstand var uudholdelig. Folk

raadede ham indstændig til, at han skulde prøve Søren Sillestho'ed. Med stort Besvær fik man ham stablet paa en Hest, men man havde ligefrem Betænkelighed ved at lade den haardt angrebne Mand drage ene af Sted. Da Søren Sillestho'ed saa ham, sagde han: »Hvad mon de no er for en jen, dæ haaer si Faanywwels aa faa Dej te saalen aa gaa aa gaaw?« Naturligvis vidste han nok, hvem Heksen var, men Laust Fuglsang vilde ikke spørge ham om det; thi han vidste det godt selv. Jeg ved det ogsaa, men jeg tør ikke fortælle det, for Heksen lever endnu.

Naa, Søren tog Laust Fuglsang under Behandling. Han strøede »noget« i Hovedet paa ham og tog i det hele hans Hoved under Behandling, har naturligvis ogsaa sagt noget. Laust blev øjeblikkelig som et nyt Menneske og vendte strunk og rask tilbage paa sin Ganger til stor Forundring for sin Familie. Endnu samme Eftermiddag tog han fat paa sit vante Arbejde. Henad Aften kom hans Datter, der var ude at tjene, hjem for at se til sin Fader, som hun vidste var dødssyg. Hun turde ikke gaa lige ind til ham, men sneg sig ind i Spisekammeret til sin Moder og spurgte bekymret til Faderens Befindende. »Aa«, svarede Moderen, »han er helt kommen sig og er ude ved sit Arbejde«.

»Ja vaa Laust Fuglsang et kommen té Søren Sillestho'ed, saa wa han gawwen te faa læng sien«, siger Folk, som har oplevet den Historie.

Bemeldte Heks var baade nu og da paa Spil hos Laust Fuglsang. Det er nu ikke rart at have en Heks til Nabo. En Dag kom han saaledes derover og gik ind i Kostalden til Laust. Her gav han sig til at stryge med Haanden frem og tilbage paa Ryggen af en Ko, som om hun vilde taksere den. Det var

Laust Fuglsangs bedste Ko — »saa møj en Asen te aa gi Mjælk«. Men fra det Øjeblik vilde den ikke give en Draabe fra sig. Laust gik saa over til Søren Sillestho'ed og fik Raad, og Koen kom til at give Mælk igen som sædvanlig. Søren vidste naturligvis godt, hvem Heksen var, og for at advare Laust mod Gentagelser, sagde han: Der vil komme en Mand i Morgen paa den og den Tid, og han vil gøre sig et mærkeligt Ærinde, som er det rene Paafund, og ham skal Du vogte Dig for at tage for godt imod. Heksen kom ganske rigtigt og spurgte, om Christen Johnsen var hjemme. Det var Laust's Nabo. Men det var jo et mærkeligt Ærinde; thi Heksen boede selv lige-saa nær eller nærmere ved Christen Johnsen end Laust Fuglsang gjorde, og det havde været meget rimeligere, om han var gaaet direkte til Christen Johnsen selv. Men her skulde jo have været lavet Kunster. Laust Fuglsangs Kone, som tog imod Heksen, gav ham et kort og afvisende Svar: »Ih, men hvi kommer Du her om det, Du kan jo selv gaa over at se ad«. Heksen fortrak og fik ikke Lejlighed til at gøre ondt hos Laust Fuglsang den Dag.

Til at stille løbske Heste var Søren Sillestho'ed ogsaa en Mester. »Han bandt dem, saa de gik rundt paa Stedet.« Hans Opskrift desangaaende lød saaledes: Man stiller sig saadan, at Hestene ses mellem Ørerne, og da siges: Gud styr Mand, Fanden styr Heste. Endvidere er at bemærke, at Ordene uden i yderste Fare skal siges meget langsomt, ellers standses Hestene for hurtigt, hvad de skal have meget ondt af. Den Mand, der meddelte mig Opskriften, føjede til: »De passer, A haar sjæl prøvvet etc.

Men nu maa man endelig ikke tro, at hele Søren Sillestho'eds Virksomhed gik ud paa at kurere for

Hekséri. Ganske vist har en gammel Kone sagt, og det ikke med Urette, at naar enten Folk eller Fæ i gamle Dage fejlede noget, var de jo snart altid forheksede. Men Folk kunde dog ogsaa den Gang blive syge, uden at det var Heksene, der var paa Spil. Og mod saadanne Sygdomme anvendte Søren naturlige Lægemidler, selv om »Cyprianus« ogsaa blev taget med paa Raad. Der skulde jo gerne noget overnaturligt med, naar det rigtigt skulde blive til noget.

Medicinen, han brugte til sine Kure, tilberedte Søren selv ligesom andre kloge Mænd af Markens Urter. Men til hans Laboratorium fik ingen uvedkommende Adgang. Hvilke Urter, han brugte, er ikke saa godt at sige. Folk har dog lagt Mærke til, at han ofte anvendte »swot Kommen«, som vi ovenfor har haft Lejlighed til at nævne, og »guel Kokhoe«, hvis botaniske Navn er »Arnica montana« (Bjerg Volverlej), og som vokser særlig i Jylland paa Bakker, Heder, høje Enge og lignende Steder. Begge Dele anvendes i Medicinen den Dag i Dag.

Christen Hansens Døtre i Hedeby fik Gulsot, og de var ikke forheksede. Man henvendte sig til Søren Sillestho'ed. Han beordrede, at de skulde have gult Mos, der var skrabet af en Tagsten, i Mælk. Men vel at mærke, Mosset skulde være skrabet af en Kirke-Tagsten. De kom sig hurtigt.

Gjedding i Farre Mølle havde ogsaa faaet Gulsot; men han vilde til at begynde med ikke have noget med Søren Sillestho'ed at gøre, skønt han var hans Nabo. Gjedding var Candidatus philosophiæ. Han kunde Latin ligesom Holbergs Per Degn og følte sig naturligvis højt hævet over en »Kvaksalver« og søgte en akademisk uddannet Læge. Men om Forladelse

det duede ikke, han maatte »gaa til Canossa« og hente Søren Sillestho'ed, ellers var han sikkert »gawwen te«. Nu kom han sig.

Jesper Nielsen i Sillesthoved havde faaet et Saar paa Benet, der aad sig ind, saa der gik Hul paa en Blodaare, hvilket skete, da »han gik aa gaw æ Kré«. Der maatte straks Bud efter Søren. Denne tog en Splint af en Simestol, dyppede den i Blodet og satte den ind paa sin Plads igen. Bagefter forbandt han Saaret, og det kom sig fuldstændigt.

»Marie Sognfowr« i Lindeballe havde som Barn »St. Veits Dans«. Man søgte Søren Sillestho'ed, hvilket var saa meget rimeligere, som han var hendes Farbroder. Han brugte her Midlet fra Casper Johannes Boye's Digt: »Kirkeklokken i Farum«:

»Jo«, svared han, »den Rust, som man kan gnide
Af Kirkeklokken just ved Midnatstid,
Helbreder ganske vist, det fik jeg vide
Igaar, og derfor skyndte jeg mig hid«.

Hun skulde tage Kirkeklokke-Rusten i Mælk, og han beordrede, at Rusten skulde tages af Klokke-knebelen, der var af Jern. Den Rust kunde nemlig ikke være giftig, hvad derimod kunde være Tilfældet med den, der sad paa Malm.

»Men de blev længer aa wa'er« med Marie, og hun maatte søge til en »rigtig Doktor«, der imidlertid havde al sin Kunst behov for at kurere hende.

Her var Søren Sillestho'ed altsaa ikke heldig. Men hvilken Læge har set alle sine Kure lykkes.

Thues Karl Per Mousten i Lindeballe fik Natild paa Halsen. Det sved saa fælt. Dokteren kaldte det »Helvedesild«, og gav Per noget at smøre med. Men Pinen blev nu dobbelt haard, og han kunde ikke

holde det ud. »Ka Do et gaa over te Søren Sillestho'ed, Thue«, sagde Per Mousten. Jo, det kunde Thue da gerne. Han mødte Søren udenfor Gaarden og forklarede ham Sammenhængen, »A ved kun jen Raa'e«, sagde Søren, »aa dersom de et ka hjælp, saa véd A et nowr«. Patienten skulde smøres med »Hyldesmør«. Den yderste grønne Bark skulde skræbes af en Hyldepind, og det Lag, der sad nærmest inde ved Veddets, skulde tages og kommes i en Pande sammen med Fløde, og det »Smør«, som derved udvikledes under Indflydelse af en stærk Ild, skulde Per smøres med. Han kom sig hurtigt.

Anders Jensens Kone i Farre havde faaet en uudholdelig Tandpine. Hun gik over til sin Nabo Søren Sillestho'ed og bad om Raad. Han svarede, at han kunde sætte hende det bort i tre Aar, men mere kunde han ikke indestaa for. Han gjorde ikke noget ved Tænderne, men hun kunde se, at han mimrede noget med Munden. Tandpinen gik bort og kom ikke igen i de 3 Aar, som han havde lovet. Men da de tre Aar var forbi, brød den igen ud med fornyet Kraft. Hun gik atter til Søren Sillestho'ed. Han prøvede igen sin Kunst, men var denne Gang ikke saa heldig som sidst. Det gik saa med Anders Jensens Kone, som det gaar med andre Koner, Tænderne smuldrede efterhaanden hen, hun maatte have dem trukken ud og en ny Mund indsat, og siden har hun ikke haft Tandpine.

En Gang kom der to Mænd kørende til Give Kro med en sindssyg Mand, der var saa rasende, at de to Mænd havde deres Nød med at holde ham. De blev lukket inde med den »gale Mand« i et lille Værelse ved Siden af Skænkestuen, og der blev sendt Bud efter Søren Sillestho'ed. Søren kom, og han

forlangte at de to Mænd skulde gaa ud, han vilde være ene med Patienten. »Guj fri wos«, sagde Mændene, »han rywwer dæ ihjel«. Nej, de skulde blot gaa, Søren skulde nok klare den Sag. Hvad han gjorde ved Manden, se det fik jo ingen at vide, men Faktum er, at den ustyrlige Mand blev rolig, og Søren sagde til hans Ledsagere, at dersom han ikke var fuldstændig rask i Løbet af 3 Dage, skulde de ikke komme til ham tiere. Manden vedblev at være rask.

Af lignende Sindssyge-Helbredelser, som Søren Sillestho'ed har udført, kunde der nævnes mange.

Gamle Kammerraad Krühlman paa Givskov var en Dag gaaet ud i sin Mark. Her var mange store Grøfter og han vilde springe over en af dem. Det kom han imidlertid galt fra. Han fik det saadan i sin ene Hofte, at han ikke kunde gaa ud af Stedet. Man maatte køre ham hjem. »Skal vi ikke sende Bud efter Søren Sillestho'ed?« spurgte hans Kone. Nej, dette Tilbud afviste Krühlmann med Foragt; han vilde have en rigtig Doktor. Denne kom og beordrede varme Omslag og slige Ting, men det hjalp ikke. Krühlmann laa stadig i den voldsomste Pine og skreg af Smerte. Næste Dag faldt han tilføje og gav sit Minde til at, Søren Sillestho'ed, der saa omtrent var hans Nabo, maatte hentes. Søren gav sig til at stryge paa det syge Sted, og Krühlmann kom sig.

Søren Sillestho'ed synes i det hele at have været en dygtig Massør og med Held at have anvendt denne Kunst, der den Gang ikke var saa udviklet som nu.

Laust Nørskovs Pige havde faaet daarligt Ben og kunde ikke gaa. Hende kurerede Søren ogsaa ved Massage.

Et Ægtepar — henne i Hornstrup ved Vejle var det nok — havde et Par Børn, der pludselig havde.

mistet Mælet, da de var et Par Aar gamle eller ved det Pas. Man søgte Lægehjælp baade her og der, bl. a. ogsaa hos den bekendte Dr. Boye paa Haughus ved Jelling, men al Lægeforstand stod stille. Saa var der nogle, der raadede Forældrene til at drage ud til Søren Sillestho'ed om Hjælp. Det gjorde de, og Søren tog med derhen. Han gav Børnene noget af sin Medicin, og hvad han ellers gjorde, fik ingen udenforstaaende at vide. Og han sagde til Forældrene, at hvis Børnene ikke kom til at tale i Løbet af tre Dage, skulde de ikke komme til ham tiere. En Dag Moderen var nede i Kælderens for at skumme Mælk, hører hun til sin Forskrækkelse og Glæde, det ene af Børnene raabe: »Aa Mor, giv os noget Mælk at drikke«. Børnene havde faaet deres Mæle igen, og Søren Sillestho'eds Ry blev endnu større, end det var i Forvejen.

Ja, det er kun en Række Eksempler fra Søren Sillestho'eds Praksis i den nærmeste Omegn. Hvis man havde Lejlighed til at søge videre ud i de Egne, hvor hans Viksomhed faldt — han havde saaledes en udstrakt Praksis i Egnen syd for Vejle, er der bleven fortalt — vilde man maaske faa endnu større Ting at vide.

I Modsætning til de fleste andre kloge Mænd var Søren Sillestho'ed en særdeles duelig Bonde. Han havde en Gaard paa henved et Par Hundrede Tønder Land med 8—10 Køer, noget Ungkvæg, et Par Heste og et Par Stude. Dette vil vel nok synes den, der ikke kender Vesteregnet, at være en tarvelig Besætning paa saa stort et Areal; men anderledes er Forholdene nu ikke derude, Jorden er mager, og en stor Del af den har vel ligget hen i Hede.

Søren Sillestho'ed drev sin Gaard mønsterværdigt

og var stadig paa Højde med sin Tid, hvad Landbruget angik. Han var af den Grund en holden Mand. »Klogskaben« derimod indbragte ham vist ikke synderligt. Han havde ingen bestemte Takster, men tog, hvad Folk gav ham. Meget ofte fik han slet ingen Ting. Det var ikke for Vindinges Skyld, han praktiserede, men det var ham en Glæde at kunne være sine lidende Medmennesker til Hjælp.

Og han var tillige helt igennem en hæderlig, god og brav Mand, der var meget afholdt af sine Omgivelser. »Han kunde nok gøre godt, men ondt vilde han ikke gøre«, hedder det om ham. En Mand, der tjente som Dreng paa Gaarden, mens Søren var paa Aftægt, kan ikke nok som rose ham for hans Godhed og Hjælpsomhed. Drengen var noget spinkel og havde sin Møje med at styre Kreaturerne, især naar det var »Bissevejr«; men den gamle Søren Sillestho'ed stod ham trolig bi under Besværlighederne, trøstede ham og hjalp ham til at holde Modet oppe. Han kan derfor aldrig glemme ham.

Af Statur var Søren Sillestho'ed middelhøj, vel proportioneret, Skæg paa Hagen, ellers glatraget, en pæn Mand. Der var slet ikke noget aparte ved ham, hverken i Udseende eller Klædedragt, som der ellers tit var ved de kloge Mænd. Han var stille i sit Væsen, men kunde godt være lun, ikke Jyde for ingen Ting. En Dag kom der en Mand ind til ham og spurgte, om det var her der boede »en klog Mand«. »Ja, han er da et saa møj towwele«, svarede Søren med et lunt Smil.

Allerede en rum Tid før sin Død afstod Søren Sillestho'ed Gaarden til sin ældste Søn, Peder Sørensen eller Pejrr Sillestho'ed, opkaldt efter hans Fader, og gik med sin Hustru paa Aftægt. Saa tidlig som i

1879 kaldes han i Kirkebogen for »Aftægtsmand«. Efter sin Hustrus Død bemeldte Aar forblev han stadig paa Gaarden, gik og hjalp til med, hvad han kunde, havde sit eget Værelse, hvor han drev sine medicinske Studier og modtog Patienter, men spiste sammen med Gaardens øvrige Folk.

Søren Sillestho'ed blev en meget gammel Mand. Men »vi skal astej omsier«, og det maatte Søren ogsaa. Han havde vist ellers alle Dage været en temmelig stærk Mand; men han laa et Par Maaneders Sygeleje tilsidst. Det var ham meget om at gøre at faa afhændet sine Bøger, inden han døde. Der var ingen af hans Børn, der egnede sig for Medicinen, og de brød sig derfor ikke om dem. Det var vel sagtens navnlig »Cyprianus«, der laa ham paa Sinde. Det er jo nemlig en gammel Mening, at et Menneske, der er i Besiddelse af denne Bog, kan ikke dø, inden han er bleven den ledig. Søren tilbød sin Brodersøn Per Porshus sine Bøger, men han vilde ikke have dem. Han tilbød ogsaa sin Dattersøn, daværende Gaardmand Søren Jensen i Sillesthoved, der var opkaldt efter ham, sine Skatte, men Søren Jensen vilde heller ikke have dem. Det lykkedes ham altsaa ikke at blive »Cyprianus« kvit, men — han døde alligevel.

Hans Død indtraf den 28. Juni 1893 i hans Alders 80de Aar, og han blev begravet i Familiegravstedet paa Give Kirkegaard, lidt Syd for det nuværende Kirketaarn.

En Mand, der var med i Ligfølget har fortalt mig, at Præsten sagde i Ligtalen over ham, at »han havde kureret mange Mennesker«. »De var snaar sær, te han vild sej'et«, føjede Manden til. Han mente vel, at Præsten burde have været for klog til at tro paa Søren Sillestho'eds Kunst. Men det morsomme var,

at vedkommende Mand selv troede godt nok paa dens Ægthed. Manden mente nu, at det var Stedets Præst, der havde begravet Søren Sillestho'ed og udtalt de anførte Ord; men heri huskede han fejl. Det var mig, der under Sognepræstens Fraværelse stødte Søren til Hvile, og er de Ord bleven sagt, maa det være mig, der har udtalt dem. Men jeg kan slet ikke huske det og har ikke kunnet finde nogen Concept, om jeg overhovedet har nedskrevet en saadan, og jeg har ondt ved at tro, at jeg skulde have udtalt mig med de nævnte Ord; thi dertil kendte jeg egentlig for lidt til Søren Sillestho'ed og hans Virksomhed, da jeg den Gang nylig var kommen til Egnen. Jeg skulde da have haft det »von Hören-sagen«, som Tyskerne siger. Men har jeg sagt det, saa staar jeg ved det den Dag i Dag. Jeg tror virkelig, at baade Søren Sillestho'ed og andre kloge Mænd »har kureret mange Mennesker«. Deres Heksekunster tror jeg naturligvis ikke paa. Det gjorde de selv og var i den Henseende ganske Børn af deres Tid. Men jeg tror, at de ved Hjælp af deres gamle Lægebøger og den naturlige Medicin, de brugte, virkelig har hjulpet mange. Og naar jeg har givet mig saa meget af med at studere de gamle kloge Mænds og Kvinders Historie, som jeg har, er det ikke blot, fordi Oplysningen om deres Liv og Virksomhed er af betydelig kulturhistorisk Interesse, men ogsaa fordi det forekommer mig, at den nulevende Slægterskyldigat mindes med Taknemmelighed de Mænd og Kvinder, der stod vore Fædre i de afsides Bygder til Rede med Hjælp og Lindring, da anden Lægehjælp saa godt som ikke var at erholde.

Sjælden har jeg set saa stort et Følge ved en almindelig Bondemands Jordefærd som ved Søren Sillestho'eds. Jeg kørte om ad Gaarden om Morgen,

sagtens efter Opfordring af Familien, og fulgte med Skaren til Kirken. Det var tydeligt at se, at det var en agtet Mand, og en Mand, som utallige stod i Taknemmelighedsgæld til, der blev stedet til Hvile.

Søren Sillestho'ed var en af de sidste af sit Kuld, i al Fald af dem, der betød noget her i Egnen. Nu er »den kloge Mand« snart en »saga blott«.

Et Part Aar efter Faderen døde ogsaa Sønnen, Peder Sørensen eller Pej'r Sillestho'ed som han gerne kaldtes. Han gav sig, som allerede nævnt, ikke af med Lægekunst; men Folk vilde dog vide, at han alligevel havde studeret i de gamle Bøger og var bleven noget forstyrret derved. »Han blev jo da saa sær unle, inden han døde«.

Hans sidste Hustru — han havde været gift to Gange — »Marie Sillestho'ed«, der overlevede ham, skal derimod efter Folks Udsagn ikke blot have studeret i Svigerfaderens Bøger, men ogsaa kureret efter dem. Da hun havde siddet Enke i nogle Aar, solgte hun Gaarden, skønt der var flere Børn, til min gamle Avlskarl Peder Christian Sørensen, hvorefter hun selv flyttede til Horsens-Egnen, hvor hun skal være bleven gift igen.

Den gamle Gaard i Sillesthoved er altsaa nu gaaet ud af Slægtens Eje, og »Bøgerne« og »Klogskaben« har forladt den.

Saaledes gaar det i Verden.

FORENINGEN „FOSTBRODERSKABET“.

VED

POUL LINDHOLM.

DEN 13. Maj 1866 samledes 12 unge mænd fra Starup sogn hos husmand Hans Christensen i Gravens og vedtog at danne en forening, hvis formål skulde være »ved foredrag, sang og samtale i sine møder at underholde og uddanne hinanden i dansk, fri og folkelig retning.«

De 12 stiftende medlemmer var: gårdejer *J. A. Håstrup*, Ågård, ungkarl *N. Andersen Sager*, Fredsted, ungkarl *Poul Terp*, Brakker, forvalter *B. Melbye*, Starup, smed *A. Mortensen*, Ågård, forvalter *Johannes Thomsen*. Nygård, ungkarl *Iver Berg*, Starup, ungkarl *J. N. Daugård*, Fredsted, kromand *G. Thuesen*, Ågård, arkitekt *A. C. Nielsen*, Fredsted, gårdejer *L. Kring*, Fredsted, bygmester *H. Rasmussen*, Borlev.

Den ældste af de 12, *H. Rasmussen*, var 40 år, den yngste, *Iver Berg*, endnu ikke fyldt 19 år. Flere af dem vandt sig senere et navn, som blev kendt langt udenfor sognets grænser, således *Andersen Sager*, *Poul Terp*, *Iver Berg* og *Jens Daugård*, men mest bekendt blev dog *J. A. Håstrup*, der fra 1879 til sin død 1888 var folketingsmand for Vardekredsen. Han var da også den, som i foreningens første og interessanteste tid havde mest at betyde for den.

Af foreningens stiftende medlemmer lever endnu (Novbr. 1918) fem, nemlig *Andersen Sager*, *Poul Terp*, *Johs. Thomsen*, *J. Daugaard* og *H. Rasmussen*.

Spørger man disse ad, hvem der havde fået ideen til foreningens dannelse, og hvad de tænkte sig, foreningen skulde udrette, vil man få lidt forskellige svar, af hvilke man måske tør uddrage den slutning, at de 12 unge mænd ikke har været ganske klare over, hvad det egentlig var, de vilde.

Men noget vilde de, og jeg tror ikke, jeg tager fejl, når jeg ser foreningen »Fostbroderskabet« som et led i de store samlingsarbejder, der gik hen over vort land i de nærmeste år, efter det ulykkelige 1864.

Foreningen var ingenlunde snæver lokalt begrænset. Vel var hovedparten af dens medlemmer fra Starup sogn, men også de omliggende byer og sogne var dog ret stærkt repræsenteret, især købstaden Kolding og sognene Nebel, Egtved og Viuf. Som de mest bekendte af medlemmerne kan nævnes folketingsmand *C. Berg* og de to i 1868 optagne æresmedlemmer etatsraad *Chr. Flor* og skuespiller *Kr. Mantzius*.

De to første medlemmer, der optoges i foreningen, var to gårdmænd, den 56årige *Niels Fischer* fra Ågård og den 29årige *Niels Terp* fra Viuf. De optoges allerede ved foreningens første møde, den 17. Juni 1866, og så at sige ved hvert eneste af de følgende møder — der holdtes møde hver måned, om vinteren den første lørdag efter fuldmåne, om sommeren den første søndag efter fuldmåne — blev der igennem mange år optaget nye medlemmer, stundum endogså op til 16 ad gangen.

Man kunde ikke blive medlem ved blot at indmelde sig i foreningen. Nej, man måtte først foreslås af et af de værende medlemmer, og der foretoges

dærnæst ballotering. Håstrup havde lavet et lille pap-
hus, der var delt i to rum og i gavlen havde en
åbning, gennem hvilken kuglerne puttades ind. I rege-
len optoges de nye medlemmer »næsten enstemmigt«
eller, »med temmelig stor stemmeflerhed«, men det
kunde dog også hænde, at de, der søgte optagelse,
faldt ved balloteringen.

Ved møderne førtes en forhandlingsprotokol, og det
er denne, der danner grundlaget for de oplysninger,
jeg her vil give.

Ved Foreningens første møde (17. Juni 1866) blev
navnet »Fostbroderskabet« vedtaget som foreningens
navn, og den 21årige *Jens Daugård* holdt strax dær-
efter et foredrag, hvori han udviklede dette navns
»historiske betydning og oprindelse.« Den næste taler
var arkitekt *A. C. Nielsen*, hvis foredrag synes at have
været lidt spredt. Han talte om »beton, dens værd
som byggemateriale, og om glutin i kornet, dets værd
som næringsstof, samt enkelte andre oplysende be-
mærkninger.« Sidst talte den 21årige *Poul Terp* om
»det danske folk i sammenligning med det israelitiske,
først i ørken, så til Kanaan, således Dansken, først i
trældom, så til frihed, og sluttede med flere muntre
bemærkninger i den anledning.« Både mellem og efter
talerne blev der sunget sange, »og muntre samtaler
førte.«

Det næste møde holdtes den 22. Juli. Da udviklede
Niels Terp »enkelte dele af plantelæren, nærmest med
hensyn til planternes befrugtning.« Arkitekt *Nielsen*
talte om »mælkestuers hensigtsmæssige indretning og
om mælkens og flødens behandling.« Forvalter *Thom-
sen* »gennemgik en del af Danmarks historie, nærmest
med hensyn til Sønderjyllands fortyskning.« *Iver Berg*
»fremsatte en del bemærkninger om danske ordsprog,

deres værd og ofte dybe betydning.« *Jens Daugård* »foredrag og forklarede, hvorfor vi lærer historie,« og *Håstrup* »henvendte foreningens opmærksomhed på »Den danske mindekrans« og fremdrog et brudstykke deraf.«

Ved det tredje møde (den 26. Aug.) vedtoges, at foreningen skulde afholde en høst- eller skovfest, og der valgtes en festkomite til at ordne denne. Dærefter holdtes foredrag. Arkitekt *Nielsen* talte om »perspektiv, dernæst om de forskellige bygningsstile og søjleordener.« *Niels Terp* talte om »jordens oprindelse, dens fremadskridende udvikling, om solen og dens indflydelse på de til vort solsystem hørende himmellegemer.« *Poul Terp* talte om »drejesygen hos fåret eller nærmest om dens årsag, bændelormen, og gav en forklaring om sammes mærkværdige forplantningsmåde.« Til slut fortalte *Håstrup* et humoristisk brudstykke af en Jødes liv.«

Allerede den 9. September afholdtes det fjerde møde, i hvilket den »vedtagne fest bestemtes (med nogen indskrænkning) afholdt i Ågård skov tirsdagen den 18. Septbr. Af udgifterne dærved bevilgedes indtil 4 rdl. at kunne tages af selskabets kasse.« Foreningens bestyrelse, der hidtil havde bestået af *Håstrup* (formand), *N. A. Sager* og *Poul Terp*, øgedes nu med to medlemmer, nemlig *Niels Fischer* til Højgaard og *J. Chr. Lykke* af Brakker. Ved dette møde blev ingen tid til foredrag, og man nøjedes da med at afsynge nogle sange.

»År 1866 den 18. Septbr. afholdt foreningen »Fostbroderskabet« sin berammede høstfest med 45 deltagere, af mænd og kvinder, foruden prøvst Mørch, der var indbudet som æresgæst. Den afholdtes ikke, som bestemmelsen var, i skoven, men paa grund af

det ustadige vejr i en løvsal, som dertil var indrettet i Ågård kro. Festen tog sin begyndelse kl. 4 eftm. Efterat formanden havde budt forsamlingen velkommen, gaves ordet til *Jens Daugård* af Fredsted, der talte for folket. Dærnæst talte forvalter *Thomsen* for fædrelandet, og gårdejer *N. Terp* af Viuf for kongen. Provst *Mørch* talte for det unge Danmark, og gårdejer *P. Holt* for Slesvig, *Håstrup* for den danske folkeånd. Før, under (sic!) og efter talerne lød kraftige folke- og fædrelandssange, og en åndsopløftende stemning herskede hele tiden, ligesåvel som under festmåltidet, hvor skåltaler holdtes over forannævnte æmner. Festen sluttede siden med dans.«

Den 21. Oktober afholdt foreningen sit sjette møde. *N. Terp* fortsatte »sit tidligere æmne: jordens oprindelse og udvikling.« Dyrlæge *Campe* talte om »husdyrenes, navnlig køernes, røgt og gav en anskuelig forklaring over drøvtyggenes organisme.« Forvalter *Thomsen* talte om stedordene Du, Han, I og De og gav en skildring over, hvorledes disse stedord benyttes forskelligt i de forskellige tidsaldre.« I samme møde vedtog foreningen at holde »Dansk landbo-tidende«.

I det syvende møde (den 24. Novbr.) vedtoges enstemmigt at afholde en aftenunderholdning imellem jul og nytår for medlemmerne. Dærefter holdt *Håstrup* foredrag om »visdom og videnskab, kundskab og klogskab«, *Poul Terp* om »tyngdens love, nærmest med hensyn til vægtstangen«, og arkitekt *Nielsen* om »dampmaskinen, dens indretning, samt om dampens anvendelse i andre retninger.«

Det ottende møde afholdtes den 22. Desbr. Dyrlæge *Campe* talte om »husdyrene, nærmest med hensyn til de forskellige racer og disses mest hensigtsmæssige

og hensigtssvarende forædling«, og forvalter *Thomsen* om »den danske bondes kår for 100 år siden.«

»År 1866 den 27. Desbr. afholdt foreningen »Fostbroderskabet« den i mødet den 24. Novbr. vedtagne aftenunderholdning med juletræ osv. med ca. 50 deltagere, damer og herrer, i Ågård kro, hvor man samledes kl. 5 eftm. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ tog dansen sin begyndelse omkring juletræet, kl. 9 $\frac{1}{2}$ fælles aftensbord, hvor skåler udbragtes for Danmark, for kongen, for kvinden og mange flere muntre skåler. Dærefter igen dans med afveksling af optog, bortlodning af juletræets genstande osv. til kl. 2, da man skiltes ad, og alt sluttedes, efter at den behageligste og muntreste stemning havde hersket hele aftenen.«

I 1867 holdt foreningen 11 ordentlige og tre overordentlige møder. De 10 første af de almindelige møder gik akkurat på samme vis som møderne i 1866. Foredrag holdtes af:

Håstrup: 1) Magnetismen (»dens forekomst i naturen, dens ejendommeligheder og om de naturlige og kunstige magneter, hvilke begge fremvistes«) — 2) De gamle Nordboer.

N. Terp: Tingenes inertie (»han udviklede de deraf følgende ensidige bevægelser af naturlegemerne, hvilket han tydeliggjorde og forklarede ved et apparat«).

Campe: Det japanesiske agerbrug, dets forhold til vort (»han forklarede den store forskel, der findes på at sælge sit korn og fodre det op, hvilket sidste ikke medførte et større gødningstab.« — »En livlig diskussion fulgte.«)

Thomsen: Den danske bondes kår i vort århundredes første del.

Kandidat *Braun* fra Starup: 1) Tysk og Dansk (»hvorledes Tyskheden havde gjort sig gældende fra

borgen til hytten i de sidstafvigte århundreder«). —

2) De forskellige svampe, kornsvampen, kartoffel-svampen m. m., deres forplantelsesmåde og udbredelse.

A. C. Nielsen: Forskellige ældre bygningsmåder og nutidens (»påviste de sidstes fortrin i de fleste henseender og de ældres i andre henseender«).

J. Daugård: 1) Striden og kampen mellem Dansk og Tysk eller Dansken og Tysken i Valdemar den stores tid. — 2) Mytologien (»navnlig den nordiske, som den mest fuldstændige, fortalte myten om Baldur og i det hele om mytologiens betydning«). — 3) Mytologien (»en fortsættelse, og påviste navnlig forskellen imellem den græske og nordiske mytologi«). — 4) Dan-nelse (»som med glæde modtoges af forsamlingen«).

Umiddelbart efter dette foredrag gav cand. *Nutz-horn* af Askov folkehøjskole »i et længere foredrag en tydeligere forklaring af dette æmne og sluttede med sagnet om Nornegest, som han fortalte og forklarede.«

Man vil lægge mærke til, at foredragshøsten er betydelig mindre dette år end det første. Det hænder, at »forsamlingen var ikke talrig, og de egentlige foredrag udsattes«, og »at vedkommende, der havde givet løfte om foredrag, ikke var mødte«, men så fortalte man historier, afsang en del sange og underholdt sig på bedste måde.« Sangen spillede en mægtig rolle ved møderne. Protokollen nævner ved hver eneste mødedag, at »flere muntre sange blev afsungne.« — Yndlingssangene var især følgende: »Jeg rutter med glædens og håbets ord«, »Vikingemoder, dronning på havet«, »Unge genbyrds liv i Norden«, »Er lyset for de lærde blot«, »Brat af slaget rammet« og »Sparsomt i Norden vi blomster finde«. Ved møder, hvor det

var knapt med foredrag, erstattedes disse med oplæsning af forskellig art. Således læstes i 1867 stykker af »Landbotidende«, af Rolv Krakes saga o. a. m.

Den væsentligste grund til de forholdsvis få foredrag er dog, at der er så meget at forhandle ved møderne. I Majmødet planlægges »en skovfest, hvortil de fordrevne danske Sønderjyder skulde indbydes.« I samme møde fejredes også foreningens fødselsdag ved en lille fællesspisning, »og der herskede en munter stemning, mange skåler udbragtes under afvexling af sange.« I Julimødet forhandlede om, at foreningen, der hidtil havde holdt sine møder i kroen, skulde have en egen bygning. Denne forhandling førtes videre i Septemberrmødet og sluttede med, at *Håstrup*, der netop skulde til at udvide forpagterboligen ved Ågård mølle, forpligtede sig til mod 200 rdl. engang for alle og 25 rdl. årlig at bygge så meget, at der kunde blive lokale til foreningen, og en skriftlig kontrakt blev oprettet desangående. I Oktoberrmødet ændres kontrakten lidt. Man er kommen i tanker om, at den planlagte sal er for lille, og *Håstrup* indgår på at gøre den 2½ alen længere mod yderligere engang for alle at få 50 rdl. I samme møde forhøjes medlemsbidraget, der hidtil havde været 4 sk årlig, til 1 rdl., og indgangspengene for fremmede tilhørere fra 8 β til 1 sk . »Disse forhandlingsgenstande medtog en så stor del af tiden, så at ingen foredrag kunde gives, og efter afsyngelsen af nogle fædrelandssange hævedes mødet.«

I Desember blev foreningens nye sal — *det første folkelige forsamlingshus i Danmark* — færdigt, og »Fostbroderskabet« kunde da afholde årets 11. og sidste ordentlige møde i det ny lokale den 14. Desbr. 1867.

»Efter indbydelse gæstedes foreningen af hr. etatsråd *Flor* af København og hr. forstander *L. Schrøder* af Askov. Førstnævnte talte efter opfordring det første ord i det nye lokale og udviklede i et længere foredrag, hvad der var virket til oplysningens fremme her i landet i de sidste 30 år. — Han udtalte til slutning sin glæde over denne forening, han her gæstede, og dens formål. Dærefter talte *L. Schrøder* om »Frihed, lighed og broderskab« og gav især en tydelig og klar fremstilling af udtrykket »lighed«s betydning.

Efter at nogle sange var afsungne, samledes man til en fællesspisning, hvori omtrent 100 mænd og kvinder deltog. Ved bordet herskede en meget livlig og munter stemning, og skåler udbragtes for æresgæsten, etatsråd *Flor*, af Formanden, for hvilken *Flor* på en hjertelig måde takkede og sluttede med en skål for foreningen. Der udbragtes en række af skåler af forstander *Schrøder* og flere af foreningens medlemmer under afvexling af muntre sange, og en særdeles livlig og munter stemning herskede såvel ved bordet, som da man siden samledes om en bolle punch, og man skiltes først langt ud på aftenen med følelsen af at have tilbragt en nyttig og behagelig aften med hinanden.«

Om de tre overordentlige møder, som holdtes i 1867, mælder protokollen følgende:

»Anden pinsedag, den 10. Juni, afholdtes den ved mødet den 12. Maj berammede skovfest for de fordrevne Sønderjyder. Festen var besøgt af cirka 1200 mænd og kvinder, heriblandt omtrent 250 Sønderjyder, begunstiget af smukt vejr, og en munter stemning herskede i den hele forsamling, navnlig viste der sig et stærkt liv iblandt de sønderjyske deltagere

som et bevis på, at de følte sig opmuntrede og bestyrkede, hvilket jo for en del var festens øjemed.

Der holdtes taler fra talerstolen af provst *Mørch* for Sønderjyderne, af *P. Terp* for fædrelandet, af dyrlæge *Campe* for kongen, af kandidat *Nutzhorn* for den danske sag.

Dærefter fællesmåltid i et spisetelt, hvor der var dækket til 210. Dær talte *Håstrup* for de sønderjyske gæster og udbragte deres skål, kandidat *Nutzhorn* for fædrelandet, gårdejer *N. Terp* for kongen. Mange flere skåler udbragtes, især af de tilstedeværende Slesvigere, hvoraf flere også havde talt fra talerstolen.

Festen sluttede siden med fyrværkeri og kanonsalut, og forsamlingen skiltes ad i bedste orden.

»Efter foregående indbydelse og anmodning ankom kgl. skuespiller *Mantzius* søndagen den 18. August og holdt en oplæsning i *J. A. Håstrups* lade i Ågård for en forsamling af en omtrent 450 medlemmer, dels foreningens og dels udenforstående mænd og kvinder, efter at foreningens bestyrelse havde draget omsorg for at gøre laden så hyggelig og passende som mulig ved denne lejlighed, dels ved at lægge loft og ved at afklæde det indvendige fornødne med lærred og smykke det med grønt. Man samledes omtrent kl. 5, og efter at et musikkor havde spillet et par nr., afsang forsamlingen »Jeg rutter med glædens og håbets ord«. Dærpå besteg hr. *Mantzius* talerstolen og begyndte sin oplæsning med et digt »Krig og fred« af *Hostrup*. Dærefter blev en sang afsungen, hvorpå han læste følgende akter af *Holbergs* komedier: 1 akt af »*Erasmus Montanus*«, 1 akt af »*Jacob von Thyboe*« og 1ste akt af »*Jeppe på Bjærget*«. — Dærefter læste han af *H. C. Andersens* æventyr: 1) »*Kærestefolkene*«, 2) »*Kejserens nye klæder*«. Imellem og efter oplæs-

ningen af disse akter og æventyr blev efter opfordring af hr. *Mantzius* sange afsungne og dærmed sluttet.

Dærefter foretoges en lille skovtur, hvor musikken gav dansemusik. Omtrent kl. 9 samledes man atter i laden til en fællesspisning, hvortil hr. *Mantzius* med frue, søn og svigerinde var indbudet. Der herskede en livlig og munter stemning hele tiden, og mange skåler udbragtes; navnlig udbragte skuespiller *Mantzius* på en særdeles smuk og oplysende måde foreningens skål. Ved bordet foredrog hr. *Mantzius* bellmannske sange.

Efter spisningen foranstaltedes der dans, og forsamlingen opløste sig med almindelig tilfredshed kl. 2.«

»Søndagen den 29. Desbr. 1867, torsdagen den 2. Januar og søndagen den 5. Januar 1868 afholdtes i foreningen »Fostbroderskabet«s lokale i Ågård den i mødet den 14. Desbr. berammede juleudstilling og var besøgt af omtrent 200 mennesker, mænd og kvinder, dels foreningens medlemmer og dels fremmede. Salen var pyntet med grønt, med flag osv., og der var anbragt tre butikker, hvor der var udsalg af forskellige forfriskninger, og som velvillig blev besøgt af nogle af foreningens damer, foruden en særskilt butik for drikkevarer, som ligeledes besøgedes velvillig af tre af foreningens medlemmer. Der forefandtes et juletræ og en tombola, og der gaves af et selskab af foreningens damer og herrer små forestillinger fra den lille scene, som var anbragt, f. ex. et stykke kaldet »Jens og Jensine«, ¹⁾ farce med sange i tre akter, nogle pantomimer, mens der afvexlede med fædrelandske sange, noget fyrværkeri og stueflammer. Udstillingen sluttedes hver dags aften kl. 11 eller kl. 11¹/₂.«

Foreningen, der ved slutningen af 1866 bestod af

---

¹⁾ Forfattet af *Håstrup* i dagens anledning.

32 medlemmer. voksede i 1867 til 56 medlemmer. Næste år, 1868, bragte en endnu større fremgang, idet foreningen i dette år optog 40 nye fostbrødre.

Også i 1868 var de hjemlige kræfter virksomme. *Jens Daugård* »fortsatte sine mytologiske foredrag« (3 aftener) og talte desuden om Knud den hellige (1 aften). Cand. phil. *Otto Bertelsen* fra Egeland talte om Johannes Ewald. Arkitekt *Nielsen* »anskueliggjorde flere interessante ting bygningsvæsenet vedkommende.« Lærer *Abitz* »gav en skildring af klitterne på Jyllands vestkyst, om marsken og gesten, om sandflugten, og hvad der foretoges til dens dæmpning.« *Iver Berg* »fortalte en del af Harald Blåtands historie«, og *Poul Roed* »fortalte om Palnatokes liv i Jomsborg efter Harald Blåtands død.«

Men man begyndte dog også at tage fremmede kræfter i brug. Pastor *Mørk Hansen* holder foredrag om »Danmarks fremtidsudsigter betragtede fra deres mørke og lyse side.« Og man henter assistance fra Askov: Dyrlæge *Fenger* »talte om mælkeri og udviklede i et længere foredrag de forskellige måder, som mælken kunde behandles på, både om opvarmnings- og afkølingssystemet, men han anbefalede som det mest hensigtssvarende at vedblive og benytte afkølingen, men på en bedre måde end hidtil, nemlig ved at benytte is, hvilket han forklarede.« *Nutzhorn* »fortalte Holger Danskes historie og skildrede betydningen af Holgers forskellige kampe.« *Ludvig Schrøder* »holdt et længere foredrag, der hovedsagelig gik ud på at bevise, hvor umulig det er for et menneske at være til og leve vel uden sine medmenneskers hjælp, og advarede ved adskillige lignelser og på en klar og tydelig måde mod den tanke eller indbildning, at man kunde være sig selv nok.«

Den 2. August havde Mantzius lovet at komme, og der var dærfør mødt usædvanlig mange mennesker, »men da han udeblev, fremtrådte lærer *Rosendal* af Vinding efter opfordring og holdt et længere foredrag om »vore kæmpeviser«, foredrog enkelte dæraf og udviklede deres dybe betydning, som af den største del af forsamlingen blev hørt med megen opærksomhed og glæde over, at man dog ikke var gået aldeles forgæves.«

Den 14. April lod foreningen afholde en koncert til fordel for sognets trængende. Koncerten gaves af en violinkvartet, dirigeret af partikulier *Tofte* på »Blokshjerg«, og en sangkvartet fra Nørre Bjært. »Omtrent 150 mænd og kvinder var mødte som tilhørere, mestendels af foreningens medlemmer. Stemningen var særdeles munter, thi både musikken og sangen gik så udmærket, så man måtte tilstå, at det var en sand kunstnydelse. Fra tilhørerne lød idelige bifaldsytringer til musikken, og sangerne fremkaldtes flere gange.« Efter koncerten var der festmåltid, »hvor det ikke manglede på muntre skåler.«

Den 5. Juni var der grundlovsfest i Ågård skov. hvori 7 a 800 mennesker deltog. »Efterat gårdejer *N. Fischer* havde budt forsamlingen velkommen, talte *Håstrup* for grundloven, da sangen for grundloven var afsungen. Dærpå blev sangen for Danmark afsungen, og provst *Mørch* besteg talerstolen, hvor han i en længere tale dvælede ved vort fædreland og det os for tiden berøvede Sønderjylland. Efterat sangen af Mads Hansen »Kom vor konge« var afsungen, udbragte arkitekt *Nielsen* et leve for Christian IX. Sangen for modersmålet blev dærpå afsungen, og lærer *Toftgård* af Bølling talte og udbragte et leve for samme. Til sangen »Fremtidsmålet«, som dærpå blev afsungen,

knyttede *Håstrup* nogle ord og sluttede med at udbringe et leve for Sønderjylland.« Dærpå sang kvar tetten fra Bjært nogle sange, og et festmåltid holdtes, ved hvilket der »herskede en munter stemning, og en del skåler udbragtes af *N. Fischer*, gårdejer *Schæffer*, formanden og flere.« Festen sluttede kl. 11^{1/2} med fyrværkeri og kanonsalut.

Den 27. Desbr. holdtes Julefest. »Festen åbnedes af *Jens Daugård*, der talte om, hvad Juletræet var sindbillede for. Underholdningen bestod i juletræ og og tombola samt et dramatisk stykke »Træl og fri«¹⁾ (8 personer). Skønt vejret var uheldigt, var festen temmelig godt besøgt, og stemningen livlig, navnlig sangen, som blev støttet af musikken.«

I 1868 anskaffede foreningsmedlemmerne sig et tegn, at bære ved møderne. Det var af sølv, dannet »i form af et egeblad og med en dobbelt hånd samt bogstaverne F. B.«

År 1869 bringer kun sex nye medlemmer til »Fostbroderskabet«. Året begynder med et bal den 3. Januar, hvori 40 personer deltog. Fire af foreningens medlemmer var i forvejen valgt til opsynsmænd ved dansen.

Foredragsvirksomheden var af lignende art og omfang som i 1868. Arkitekt *Nielsen* holder tre foredrag: 1) om »perspektiv og stereometri«, 2) om »en ny indretning af svinestalde og navnlig en forbedring ved lejet«, 3) om »adskillige nyttige æmner, hvoraf der udviklede sig nogen gavnlig og oplysende omtale i forsamlingen.« *Poul Terp* talte om »lovene for maskiner«, og lærer *Abitz* om »folkets ejendommeligheder og om urbefolkningen i Danmark samt deres og vore forfædres levemåde, sluttet efter de levninger,

¹⁾ Også forfattet af *Håstrup*.

vi finder af deres redskaber.« *Otto Bertelsen* holder to foredrag: 1) om Steen Steensen Blicher, 2) om »vore gamle mindesmærker«. Han »dvælede navnlig ved kirkerne som Viborg domkirke o. fl. Han udtalte bl. a., at med døden var kunsten kommen ind i verden, og fortalte, hvorledes Eva, da hendes søn Abel, som blev dødens første bytte, var død og var begravet, rejste en gravhøj over ham dels af sten på en ejendommelig måde, og dette blev altså det første mindesmærke«. *Jens Daugård* holdt to foredrag. I det første fortalte han »gudesagnet om Lokes rejse i Frejas falkeham til jætten Gejrrød«, i det andet »kong Haddings historie og vidunderlige hændelser«. *Håstrup* oplæste to af *Holbergs* komedier: »Diderik von Menschenchreck« og »Den politiske kandestøber«, og indledede desuden »et ordskifte om almindelig dannelse«.

Foreningen gæstedes i 1869 af fire fremmede talere. *Rosendal* fra Vinding »holdt et livligt og godt foredrag om digteren Ingemanns levnetsløb«. Pastor *Wagner* »holdt et længere og et med interesse fulgt foredrag.« »Han fortalte om den berømte mand Livingstones rejser i Afrikas indre hos de forskellige folkestammer. Af hans fortælling fremhæves især, at Livingstone rejste og rejser vel endnu imellem Kamslægt for hos dem at vække menneskelighed og menneskelighedsfølelse, der gør dem mere modtagelige for Guds ord. Den stærke tro på hans sags sandhed og den stærke åndskraft, der var over ham, gjorde, at han mere end nogen anden har kunnet overvinde så mange vanskeligheder og sat sig ind i de såkaldte Negeres tænkemåde og vinde deres tiltro og højagtelse.« Den tredje fremmede taler var pastor *Svejstrup* fra Rødding. »Han talte om vort folks fremtidshåb i tidernes tegn, rigtig af ånden med tro, så at det lyste

i tvivlens mørke kroge, så at forsamlingen kunde skilles ad med en glæde, hvori livets alvor kunde rummes.« Ved foreningens julefest talte *Ludvig Schrøder* om »nogle punkter i Holbergs Barselstue, hvori han især viste hen til, at der selv i dette hos Holberg lå noget dybt og grundalvorligt, og det uagtet Holberg vist ikke havde meget at gøre med det kristelige, så at det var af Nordens ånd, han talte alvorsord.«

Den 5. Juni lod foreningen afholde grundlovsfest som sædvanlig. Men denne gang valgte man en ny festplads, nemlig Jakob Pedersens skov i Brakker, den samme kønne plads, som endnu benyttes til grundlovsfester i Brakker skov. Selve festen mælder protokollen intet om, men det nævnes, at den gav 18 rdl. i overskud, og at foreningen vedtog at skænke de 6 rdl. deraf til »foreningen Danebrog«. Denne forening afslog imidlertid gaven, men fortrød det siden og sendte i November bud, at den nok vilde modtage pengene, men da havde »Fostbroderskabet« fundet en anden anvendelse til dem, idet man i Augustmødet havde vedtaget at skænke Askov højskole en genstand »som et lidet erkendtlighedsbevis for den velvilje og hjælp, samme højskoles lærere stedse havde vist foreningen på mange måder.« Det overdroges *Iver Berg*, *Otto Bertelsen* og *Jens Daugård* at finde en sådan genstand, og de valgte da et billede til 15 rdl., hvilke penge foreningen bevilgede.

I 1870 øgedes foreningen med fem ny medlemmer. De hjemlige kræfters foredragsvirksomhed indskrænker sig dette år til Februarmødet, da *Niels Terp* taler om »elektrisiteten, både som den bruges af os mennesker i telegrafien, og som den forekommer i naturen«, og *Otto Bertelsen* om Thomas Kingo, »livlig og godt, og folk fulgte med opmærksomhed.«

Foreningen havde det år sex fremmede talere, af hvilke den berømteste ubetinget var professor *Rasmus Nielsen*, der den 21. August holdt »et meget livligt og godt foredrag »om vort liv«. Dette foredrag holdtes for fuldt hus, og folk fulgte taleren med stor interesse.« Det var sikkert første gang, professoren talte for en forsamling af bønder.

Lærer *Utoft* fra Hvejsel holdt to foredrag (æmnerne er ikke angivet). Pastor *Leth* fra Seest fortalte om en rejse over Schweiz til Italien. »Han gav mange mærkelige skildringer af den katolske kirke især og af frihedslivet i Schweiz, idet han talte varmt om deres store fædrelandskærlighed.« *Chr. Berg*, der forøvrigt var medlem af foreningen, fortalte »noget om vor politiske udvikling på den sidste samling af rigsdagen«. *Nutzhorn* holdt »et meget lærerigt og interessant foredrag om kæmpevisen »Agnete og havmanden«.« *Ludvig Schrøder* holdt »et længere foredrag for fuldt hus om overtro på ordets forkyndere, som den var i gamle dage, og som der findes spor af den endnu. Dette oplyste han ved en del gamle historier og folkesagn, hvoraf det fremgik, at den tro for mange, ja næsten for alle, havde været stærk, at præsterne havde gået i den sorte skole, som man siger, og derved havde lært en del trylleformer, hvormed de så kunde regere ånder, spøgelse osv. Han påviste det overtroiske og vrangt dæri, for præsterne de er kun ordets tjenere, og deres kald er at forkynde ordet, som er åndens levende udtryk, ordet, som det lyder fra den tid, det blev kød og boede iblandt os, ordet, som det er os skænket af Gud, men som kun virker i frihed.«

Også til grundlovsfesten vilde man det år haft fremmede talere, men det mislykkedes, og de hjemlige kræfter måtte da tage affære: *Håstrup* talte for friheden, *Toftgård* for fædrelandet og *J. Chr. Lykke* for

kongen. Festpladsen havde både spisetelt og dansetelt, men det ser ikke ud til, at der har været ret stor tilslutning til festen. Overskudet blev ihvertfald kun 1 $\frac{1}{2}$.

1871 bragte kun et nyt medlem, og de hjemlige taleres rolle bliver stadig mindre og mindre, indskrænker sig egentlig til, at *Håstrup* fortæller »et smukt græsk sagn om Theseus«, og så til grundlovsfesten, hvor *Håstrup* taler for kongen og *Toftgård* for modersmålet. Men grundlovsfesten bød også på fremmede talere: *C. Berg* talte for 5. Juni-grundloven, lærer *Utoft* for minderne og lærer *Kristensen* for den danske kvinde.

I Augustmødet »blev rejst det spørgsmål, hvorvidt foreningen skal gøre sig mere umage for at få nogle af foreningens egne medlemmer til at fortælle eller læse noget op ved vore møder for at styrke interessen for foreningen. Der var forskellige meninger, men enden blev, at man vilde prøve dærpå.«

Ja, »der var forskellige meninger«. Man kan tydelig læse mellem linjerne i den gamle protokol, at der har fundet nogen tovtrækning sted indenfor foreningen, idet nogle, hvis fører var *Jens Daugård*, ønskede, at »Fostbroderskabet« skulde blive en ganske almindelig foredragsforening, medens andre, vistnok med *Poul Terp* i spidsen, vilde, at den nærmest skulde være en ren selskabelig forening. *Håstrup*, der hele tiden havde været formand, forstod imidlertid at styre så ypperligt, at skuden i hans tid ikke strandede på nogen af de to skær, men blev ved at være sit program tro: »ved foredrag, sang og samtale i sine møder at underholde og uddanne hinanden i dansk, fri og folkelig retning«.

Men i 1871 gik *Håstrup* ud af bestyrelsen, noget

demonstrativt synes det, skønt foreningens nulevende medlemmer ikke kan huske noget til anledningen.

Bestyrelsen bestod dette år af *Håstrup, N. A. Sager, J. Daugård, Poul Terp* og *Holger Henriksen*. Af disse havde de to første hele tiden været bestyrelsesmedlemmer, medens *Poul Terp* var gledet ud 1869, og *Jens Daugård* valgt istedet. *Holger Henriksen* var valgt 1868, og *Poul Terp* valgt påny 1870. Nu skulde den 1. Oktober 1871 *Håstrup, N. A. Sager* og *J. Daugård* efter tur gå af, men medens de to første blev genvalgt, afløstes den sidste af *N. Brødsgård, Hesselballe*. Dette havde tilfølge, at de valgte nægtede at tage imod valget, og der måtte derfor foretages nyt valg den 21. Oktober samme år. Ved dette valgtes *Niels Terp, Ude Ravn* og *Jens Daugård*, og den sidste blev nu valgt til formand.

Fra dette øjeblik af var »Fostbroderskabet« egentlig gledet over i de grundtvigske foredragsforeningers række, og nu indkaldes der stadig fremmede talere til møderne. I 1876 revideres foreningens love, og som dens formål nævnes da »at bidrage til oplysningens fremme ved afholdelsen af møder og offentlige foredrag«.

Næsten alt, hvad Danmark har ejet af folkelige foredragsholdere har i de sidste tre årtier af forrige århundrede ladet deres røst høre i Ågård forsamlingshus. Den, der har holdt de fleste foredrag dær, er *V. Brücker*. Han holdt i årene 1880—1888 ikke mindre end 34 foredrag dær, mest samlede i foredragsrækker: trosbekendelsen (6), præsteuddannelsen (6), engelske forhold (6), Morten Luther (6). Som nr. 2 kommer *Nutzhorn* med 14 foredrag. Dærefter *L. Schrøder* med 12. Præsterne *J. L. Knudsen* og *Meyling* holdt hver 9 foredrag, *Jacob Knudsen* 8. Dærnæst kommer

præsterne *Corn. Appel* og *Konradsen* samt højskolemændene *H. Begtrup* og *Maltesen* hver med 5. Professor *Rasmus Nielsen*, præsterne *H. Sveistrup*, *Grove-Rasmussen* og *Vilhelm Hansen* samt højskoleforstander *P. Boisen* og kandidat *Borup* holder hver 4 foredrag. Præsterne *Wagner* og *Leth*, Seest, højskolemændene *Rosendal*, *Utoft*, *Nørregård* og *Alfred Poulsen* samt *N. J. Termansen* og *Birgitte Berg Nielsen* holder hver 3 foredrag. Med 2 foredrag møder præsterne *L. B. Poulsen*, *Boulund*, *J. Schjørring*, *Fr. Nygård*, *Karl Poulsen*, *A. Hey*, *M. Pontoppidan*, *Poul Bojsen*, *V. Malling*, højskolemændene *Stensballe*, *Poul la Cour*, *Kristensen-Randers*, *Grønvald Nielsen* samt børnehjemsbestyrer *Carl Petersen*, friskolelærer *Kornerup*, dr. *Fr. Rønning* og *Konrad Jørgensen*. Også følgende mænd har været foreningens talere: præsterne *Budstikke-Boisen*, *S. Borgen*, *M. Melbye*, *N. Lindberg*, *Leth*, *Middelfart*, *H. F. Feilberg*, *J. K. Madsen*, *Richter*, *P. T. Sveistrup*, *Spleis*, *Kragballe*, *Otto Rosenstand*, *S. Balslev*, *A. Plenge*, *Kemp*, *Højmark* og *Uffe Birkedal*, højskolemændene *Jens Lund*, *Rasmus Hansen*, *Ullmann*, *Bågø*, *J. A. Bo*, *Sofus Banke*, *Lars Nielsen*, *Ernst Trier*, *Anders Jørgensen*, *H. Hostrup* og *O. Stevns* samt forskellige andre, som *Åge Meyer Benedictsens*, der vist var foreningens sidste foredragsholder, *kaptajn Voss*, *N. Hansen*, *Østbæk*, missionær *Hans Poulsen*, *F. Fulkenstjerne*, *Fr. Hansen*, *Askov*, *J. P. Sundbo*, *F. Linderberg*.

Det er særdeles interessant at læse de korte oversigter over foredragenes indhold, som protokollen giver. Det skal siges, at om mange af dem gælder det, at man får indtryk af, at det har været foredrag, man gerne vilde høre endnu den dag i dag. Men der er jo rigtignok også adskillige, der gaar ind under den slags, *Jacob Knudsen* kaldte »Ruskomsnusk med

røde klude«. Hvad siger man f. ex. om et foredrag, som en kendt højskoleforstander og politiker, der forresten ikke er ude af sagaen endnu, holdt her den 30. Januar 1875. »Han fortalte om nerverne og deres betydning, og hvorledes de virker, og brugte dette som et billede på menneskelivet. Det, som i livet svarer til hjernen, er folkeånden, ti som hjernen gennem nerverne sender sine befalinger til hvert lem, således sender folkeånden sine befalinger til hvert menneske. Ved hørenerven skal ungdommen sidde, ti det tilkommer den at høre og lære, ved synet eller lysnerven skal de gamle sidde og se tilbage i tiden for at få forstand på nutid og fremtid. Som der er føle- og bevægelsesnerv, så er der også to ting, det kommer an på: at føle og at handle. Begge dele har også sine skjalde; ved følenerven sidder Sten Blicher og Ingemann fornemmelig; dærimod ved bevægelses- eller handlerven sidder Grundtvig og Bj. Bjørnson. Det gælder nu om for os at have alle disse vore nerver i orden til enhver tid.« Eller et andet foredrag, som samme mand holdt her året i forvejen. »Han talte om ånd og hjerte og påviste, at forholdet mellem disse ikke lod sig rigtig påvise uden ved hjælp af billedsproget. Han brugte selv som billede den græske historie om Odysseus fra Ithaka, den vidt-befarne, der vandrer omkring og flakker, og hans trofaste hustru Penelopeia, der venter på ham i 40 år. Således sidder hjærtet og venter på ånden«.

»Fostbroderskabet« døde en stille død lige ved århundredets slutning, enten 1899 eller 1900. Protokollen er ikke ført længere end til 1897, men jeg kan da huske, at der blev holdt møde både 1898 og 1899, og jeg tror også, at der holdtes et enkelt eller et par møder i 1900. Møderne var imidlertid som regel ret

småt besøgte, og foreningen gav stadig underskud, hvad der også hidrørte fra, at medlemstallet stadig var svindende. Efter at foreningen var blevet en almindelig foredragsforening, faldt balloterings- og enhver kunde blive medlem mod at betale 2 kr. årlig. I 1883 sattes medlemsbidraget frit, dog måtte det ikke være under 1 kr. Samtidig bestemtes det, at både medlemmer og ikkemedlemmer skulde betale 25 øre i indgangspenge, og dette havde naturligvis til følge, at ingen nye medlemmer indmældte sig.

I 1899 oprettedes Ågård højskole, og den holdt i de første år offentlige åbnings- og slutningsmøder, der altså var som en slags fortsættelse af foredragsforeningens møder. Fra 1904 ophørte disse småmøder og erstattedes af et flere dages efterårsmøde, som i de første år holdtes i »Fostbroderskabet«s sal, der forresten i 1892 var overdraget aktieselskabet »Fremtiden«. Da højskolen i 1897 fik sin egen sal, flyttede efterårsmødet naturligvis dertil, og dær har siden også årlig været afholdt et større møde hver forsommer. Disse møder, der har meget stor tilslutning, kan betragtes som de sidste udløbere af »Fostbroderskabet«s møder.

EN KOLDINGBORGER

HANS HENRIK GRAU.

BIDRAG TIL KOLDING BYS HISTORIE I SIDSTE HALVDEL
AF DET 19. AARHUNDREDE.

AF

P. ELIASSEN.

I ethvert lille Borgersamfund, ikke mindst i Købstæderne, og vel navnlig mest iøjnefaldende i de smaa, vil der altid være Mænd, der ved deres Karakter og afvigende Anskuelser fremtræder som Klipper paa en forholdsvis flad Kyst. De trodser Stormen og Bølgerne ved Paalandsvind, og Skumsprøjtet staar højt omkring dem. Men naar Vinden har lagt sig, og Brændingerne med den, vil man finde, at saadanne Klipper i høj Grad har gavnet Kysten og i det lange Løb netop gennem Modsætningsforholdet har bidraget ganske væsentligt til den Form, Kystlinien har faaet.

I over en Menneskealder af forrige Aarhundrede, fra midt i Fyrreerne til midt i Firserne, var der i Kolding en enkelt Borger, Hans Henrik Grau, der mere end nogen anden stod som en Klippe i Havet, og om hvis Navn der stod de stærkeste Brydninger, hvad enten det gjaldt hans offentlige Virksomhed i kommunal Henseende eller hans mere private Foretagender. Højest ulige bedømt, som han var, er det maaske naturligt, at hans Historie først skrives over en Menneskealder efter hans Død, da Sindene er kommen noget

til Ro og næppe saa stærkt paavirkede af de ulige Domme, man dengang havde paa rede Haand over ham.

Jeg har i sin Tid benyttet Æmnet i et Foredrag, holdt 1910 ved Juletid, og modtog umiddelbart derefter mange Opfordringer til at benytte det i Aarbogen. Disse Opfordringer har jeg været overhørig indtil nu, fordi jeg — hvis Foredraget skulde fremtræde som historisk Skildring — var nødt til at underbygge det fastere ved uigendrivelige Kilder, saa hele Skildringen kunde fremtræde som et værdigt Minde for Grau og saa vellignende, at baade hans Venner og Modstandere — ogsaa de nedarvede i andet Led — kunde kendes ved det. Personlig har jeg aldrig set, endsige kendt Grau, men som Grundlag er jeg gaaet ud fra Skildringer af baade Fjender og Venner. Disse mundtlige Beretninger har jeg i de allerfleste Tilfælde været i Stand til at kontrollere gennem Optegnelser i Byraadets Arkiv og andre offentlige Dokumenter baade i og uden for Kolding, og jeg har bestræbt mig for ved omhyggelig Angivelse af hver enkelt Kilde at muliggøre Kontrol.

Slægt og Ungdomsaar.

En Familietradition fortæller, at der i sidste Halvdel af 1700'erne i et Sogn paa Als levede to Brødre, der i Fællesskab styrede de kirkelige Anliggender. Den ene Broder var Præsten og den anden Degnen. Det er trods Henvendelser til Sønderjylland ogsaa nu under Krigen ikke lykkedes mig at finde Sognets Navn, men Grau er paa Als et ret almindeligt Familienavn. Hos ovennævnte Degn fødtes i 1781 en Søn, Johannes Jacobsen Grau. Sønnen kom i Købmandslære, vistnok i Sønderborg. Senere bosatte han

sig et Par Aarstid i Vejle (Borgerbrev ¹⁸/₂ 1812), men købte 1814 en Gaard paa Adelgade i Kolding. Det er Ejendommen Adelgade 12, der endnu i Folkemunde kaldes »Graus Gaard«. Johs. Grau støttedes pekuniært af Rigmanden Jens Wissing (J. P. Wissings Fader). Sit Borgerbrev i Kolding som Købmand fik Johannes Grau ²⁵/₁ 1815. Efterhaanden kom Grau til at spille en ret betydelig Rolle i Byen og var den første faste Kæmner i Aarene 1825—45.

Johannes Jacobsen Grau var gift med en Frøken Witzke fra Sønderborg, og da hans første Hustru døde, blev han gift med hendes Søster, Nikoline. I første Ægteskab var der tre Sønner, Nikolaj, *Hans Henrik* og Jens Jørgen og en Datter. I andet Ægteskab var der en Søn, Carsten Martin, og en Datter. Den gamle Johannes Grau døde 11. Maj 1857 og hans Enke 23. Juni samme Aar.

Hans Henrik Grau var født her i Kolding 1. Febr. 1816. Det er ikke tilfældigt, at jeg har fremhævet, at begge hans Forældre var Alsingere, Sønderjyder. Jeg er nemlig vis paa, at enkelte af hans særligt udprægede Egenskaber, først og fremmest hans Oppositionslyst og Maaden, den ytrede sig paa, er udpræget sønderjysk og nøje falder sammen med sønderjysk Folkekarakter. Om hans Barneaar er der ikke stort at melde. Blandt hans Skolekammerater var den jævnaldrende Otto Frederik Johansen¹⁾, der senere fik Navnet Kralund og som blev meget kendt i By og Egn. Hans Henrik har været en rask Dreng, og man møder ham bl. a. som ivrig Deltager i de Slagsmaal,

---

¹⁾ f. i Fredericia 1815, konfirmeredes under Navnet O. F. Johansen. Hvornaar han antog Navnet Kralund er ubekendt. Hans Moder var Johanne Magrete Seeberg, senere gift i Aarhus med Snedker Rasmus Jensen Strøm. En Datter af dette Ægteskab gift med Prokurator H. J. Find. Dennes Søster Marie gift med Kralund.

der udkæmpedes mellem Borgerskolens og Latinskolens Dreng. Borgerskolen var jo dengang i Kirkens nordre Korsarm. Digteren Carl Ploug har til sine Børn fortalt om disse Drengekampe og berettet, at han pryglede Grau. Hother Ploug fortæller i sin Bog om Faderen, at denne troede, at de Prygl, Ploug havde givet ham, var medvirkende til, at Grau senere blev en saa ilter Oppositionsmand!

Hans Henrik Grau.

Efter sin Konfirmation blev Grau sat i Handelslære i Flensborg og erhvervede sig her et udmærket Kendskab til Handelen med Produkter, navnlig Huder og Skind. I Slutningen af 30'erne kom han hjem som veluddannet Købmand. Den 10. April 1841 fremstod han paa det nye Raadhus i Kolding for Magistraten og »begærede at maatte blive meddelt Borgerskab som Købmand, da han efter

forevist Attest fra Købmand Jens Petersen i Flensborg har været Handelsbetjent hos ham i 3 $\frac{1}{2}$ Aar, og da han dertil godtgjorde at være ansat ved Borgervæbningen, blev han Begæring bevilget og ham meddelt Borgerskab som Købmand her i Byen, hvorefter han aflagde den sædvanlige Borgered«. Han købte en Ejendom paa Adelgades søndre Side, nu Nr. 15, og skaffede sig en udstrakt Forretning, ikke blot i Huder og Skind, men

ogsaa i Tømmer og Brædder, foruden en betydelig Kolonialvarehandel. Han blev gift med en af Hestehandler Hans Olesens kønne Døttre, Mette Kathrine. (To andre af Hans Olesens Døttre var gift med Købmand Jacob Aagaard og Postfører Borthig).

Store Opgaver.

Det varede ikke ret længe, før Grau saa sig om efter større Opgaver end sin Handel. Fra Barnsben havde han haft stor Lyst til Byggeri, og snart begyndte han at sysle med Planer bagved sin Gaard ud mod Latinskolen. Først købte han et lille Hus i Sviegade (i 1858 omdøbt til Skolegade) med en Jordlod, og dernæst erhvervede han for 400 Rigsdaler en større Haveplads, der laa mellem hans Gaard og Latinskolen og som ejedes af Eskadronschefen ved Landsenererne, Johan Vaupel (Fader til Otto Vaupel). Her kunde der blive en ordentlig Tømmerplads, ja Grau spekulerede ogsaa paa et Garveri, men Kommunalbestyrelsen svarede paa hans Andragende om Bevilgning, at der i Forvejen dreves 2 Garverier i Byen foruden at en stor Del af Sko- og Sadelmagerne garvede selv. Desuden modsatte man sig Planen af Frygt for ilde Lugt¹⁾. Nu var det netop i de Aaringer, at den nye Latinskole opførtes, og Bysnakken beskyldte Grau for, at han byggede et Halvtag ved Skellet, saaledes at det vilde tage baade Lys og Luft fra Latinskolens Vinduer til den Side. Det har været mig umuligt at komme helt tilbunds i denne Byggeaffære, men vist er det, at Latinskolen maatte afkøbe Grau Vaupels Have og lidt mere for 1000 Rigsdaler. Tilmed blev der tinglæst en Forpligtelse, at Grau paa sin øvrige Grund ikke maatte bygge Latinskolen nærmere

¹⁾ Kommunalbestyrelsens Forhandlingsprotokol 4/6 1844.

end 6 Alen. Nu begyndte Grau sit Byggeri i Sviegade, som han søgte at faa brolagt, men Kommunalbestyrelsen vedtog 3. Maj 1842 at erklære, at »bemeldte Sviegade ingensinde havde været betragtet som Gade«. Man mærker i dette som i flere Skrivelser fra Kommunalbestyrelsen en stærk Vrangvilje mod den nye Mand og hans Planer. Grau fortsatte sit Byggeri i Laasbytoft, hvor han havde købt et Areal nord for den Ejendom, der i sin Tid ejedes af Chr. Hansens Enke (Nr. 96). Før dette Areal kunde bygges, gav han sig i et Par Aar med flere Spand Heste til at »flytte Bjerge« — det var han senere ikke meget for — og byggede flere Ejendomme paa Laasbygades østlige Side. Før Krigen 1848—50 var to af dem færdige. Han vilde her bygge mere, og i 1849, da Gadekampen og Bombardementet 23. April havde ødelagt flere Huse i Byen, fremsendte han til Kommunalbestyrelsens Anbefaling et Andragende om Fritagelse for kgl. Skatter og Afgifter i 10 Aar af de Bygninger, han allerede havde opført og fremdeles agtede at opføre paa Laasbytoft. Repræsentantskabets Erklæring er endnu ganske morsom at læse. Den lød saaledes (ifl. Kopibogen):

»Ved at tilbagesende Magistraten den os ved Amtets Skrivelse af 15. Dec. (1849) tilstillede Ansøgning fra Købmand H. H. Grau om Fritagelse for kongelige Skatter og Afgifter i 10 Aar af en Del Bygninger, som han dels har opført og dels agter at opføre i Laasbytoft ved Nørreport, tillader vi os at erklære, at paa Laasbygades østre Side har Købmand H. H. Grau i den ham tilhørende Toft opført 2de Gaarde med Baghuse, hvoraf den ene har været opført i flere Aar¹⁾ og beboet af en Købmand og den anden derimod er

¹⁾ Siden 1846.

først bleven beboet i 1849. Disse tvende Gaarde har imidlertid allerede været solgte af Hr. Grau og i nogen Tid tilhørt en anden, men er nu igen kommen i hans Eje. Skøndt den Kolding overgaaede Brand lader formode, at her maatte være Trang for Beboelseslejligheder, da flere Familier ved Branden blev husvilde, er dette dog ingenlunde Tilfældet, thi disse Familier har ikke alene faaet Lejligheder, saa de igen har paabegyndt deres afbrudte Næringsvej, men desforuden staar endnu ligesom før flere Lejligheder ledige, hvilket vel tildels er en Følge af, at nogle er flyttede herfra for at undgaa Krigens Byrder og Rædsler. Naar de afbrændte Vaaningshuse bliver opførte, hvilket vel snarest muligt vil ske, da vil der blive end flere gode Lejligheder at udleje, og disse Familier kan dog sikkert mest trænge til at faa Indtægter af de Bygninger, de saaledes er nødt til at opføre, men hvor Lejerne skulde komme fra, er ikke godt at indse under de nuværende Forhold, da der viser sig mere Tilbøjelighed til at flytte herfra end hertil. Var Mangel paa Lejeværelser tilstede, hvilket af det anførte ses ikke at være Tilfældet, da vilde flere Vaaningshuses Opførelse unægtelig være til Gavn for Kommunen, men naar ved de afbrændte Gaardes Opbygning end flere Lejligheder vil komme til at staa ledige, da maa vi tilstaa, at hvis Ansøgerens Foretagende skulde blive noget større end at bygge et Par Gaarde i 5 a 6 Aar, indser vi ikke under nærværende Forhold det gavnlige deri for Kommunen og lige saa lidt Fordelen for Supplikanten selv, hvilket dog formodentlig er det nærmeste Hensyn. Forøvrigt maa vi tilstaa, at nye Bygningers Opførelse paa denne forhen aabne Plads giver denne Del af Byen et bedre Udseende, og vi kan aldeles intet have imod, at den

ansøgte Begunstigelse, 10 Aars Frihed for kongelige Skatter og Afgifter, forundes Ansøgeren«.

Man mærker i Skrivelsen, trods alle Sving, en vis Modvillie mod »Supplikanten« og en Foragt for at bygge »et Par Gaarde i 5—6 Aar«, notorisk en kraftig Overdrivelse. Graus Kamp mod »den store Bøjgen« er allerede i Gang. At Grau fik et Afslag paa sit Andragende, kan man efter Kommunalbestyrelsens Svar let tænke sig, men ufortrødent fortsattes Byggeriet. Han fortsatte med den Ejendom, han selv kom til at bebo, og som hans Søn, Gustav Grau, beboer nu. Efterhaanden skød Husrækken sig helt op ad Banken og dannede den nuværende Nørregade. Ogsaa andre Steder i Byen tog Grau fat. Ved Avktionen over Byens tre Porte, Klosterport, Nørreport og Sønderport 19. Juni 1851 købte Grau Sønderport. Han tilbød at rykke denne Bygning tilbage ved Ombygningen efter den af Bygningskommissionen afstukne Linie for en Sum af 50 Rdl. Dette bifaldt 6 af de 8 Borgerrepræsentanter, men de to Repræsentanter mente ham ikke berettiget til Erstatning »forinden han ved Dom vorder tilkendt en saadan Erstatning!« Her blev Bøjgen altsaa dog i Mindretal.

Offentlig Fremtræden.

Wissings Anlæg. — Borgmesterstriden.

Grau var, straks da han kom frem, meget omtalt og omdisputeret. Hans første offentlige Fremtræden var forresten til Hest som Befalingsmand i Borgervæbningens »ridende Korps«, der førte den gamle Fane fra 1790, lavet i Anledning af Kronprins Frederiks Indtog (senere Kong Fr. VI.) efter sit Giftermaal paa Louisenlund ved Slesvig. Paa Museet paa Koldinghus opbevares Graus pragtfulde Uniformskjole.

Fra denne Tid stammer Historien om Christian VIII.s Modtagelse under et Besøg, vistnok Besøget 1844:

Kongens Vogn kom vesterfra, omringet af Tolderne fra Foldingbro, der ikke vilde vige Pladsen for det ridende Korps, der var redet Majestæten i Møde. Slagter Lassen manøvrerede da i Vrede med sin Hest, saa en af de beredne Toldere maatte i Grøften med sin Ganger, og Toget gik istaa. Da Kongen stak Ho-

Det ridende Korps' Fane.

(Midtpartiet er forandret til Chr. VIII.s Navnetræk.)

vedet ud og spurgte, hvad der var i Vejen, beklagede Grau — der altid var en særdeles kongetro Mand, men en Hader af underordnet Embedsmandsvæsen — sig over, at Tolderne ikke vilde overlade Ærespladsen til det ridende Korps, der fra gammel Tid havde haft Ret til at eskortere Kongen. Striden blev straks afgjort til Graus fulde Tilfredshed, thi Kongen sagde lidt spydig til Tolderne: Mine Borgere skal ride nærmest min Vogn, *thi de lønner sig selv!*

Allerede som Dreng fik Hans Henrik Grau et Indblik i Byens Affærer, mest ved Samtaler med sin Fader, Johannes Grau. Det var i Tyverne og Trediverne, altsaa i »de eligeredes« Tid, og i Almindelighed sivede der ikke stort ud om, hvad der foregik mellem dem og Magistraten. I Krostuerne — der var en Tid, da tre af Byens fire eligerede var Værtshusholdere — hørtes lidt engang imellem, men Johannes Grau var, som foran nævnt, i 1825 bleven Kæmner (Løn i vore Penge 300 Kr.). Der var ikke noget dengang, der hed Kæmnerkontor med mange Hjælpere, man gik til Kæmneren i hans Hjem og betalte Skatterne, eller mødte man Kæmneren et Sted i Byen, kunde man godt faa ham til at tage imod Pengene og kvittere i Skattebogen. I 1845 blev Johannes Grau afskediget som Kæmner. Borgerne var ikke tilfredse med Afskedigelsen, og der indgik en Adresse med en Mængde Underskrifter til Fordel for Johs. Graus Forbliven i Bestillingen, men da Afskedigelsen blev fastholdt, valgtes Sønnen Hans Henrik Grau til *kommunal Revisor*, den første kommunale Tillidspost, der giver et fortrinligt Indblik i de kommunale Forretninger.

Bag disse Begivenheder aner man Brydninger, ikke mindst mellem Magistrat og Børgerskab, og for at belyse den Tone, der undertiden dengang kom frem fra Embedsmændenes Side, skal jeg her aftrykke et Par politiske Dokumenter, der findes i Kolding Byraads Arkiv.

Den 20. Jan. 1848 var Christian VIII. død, og dette var som bekendt Optakten til Aarets mærkelige Begivenheder. I Ugerne derefter, navnlig i Februar, var Stemningen overalt i Landet bevæget, og Kolding kom jo da ogsaa med ind i Røret — til Borgmester Qvist-

gaards Forfærdelse. I Slutningen af Februar indtraf Efterretningen om Revolutionen i Paris. Tænk, om Borgerne i Kolding fandt paa at lave Revolution, man kunde jo aldrig vide. I hvert Tilfælde skulde Borgerne da høre, hvad de i saa Tilfælde udsatte sig for, idet Retfærdigheden absolut ikke vilde lukke Øjnene. Borgmester Qvistgaard lod derfor udtromme følgende kostelige Bekendtgørelse:

»For at forebygge Misforstaaelser, bliver det herved bekendtgjort, at den fra »Kieler Correspondent« i nogle andre Blade overgaaede Efterretning, »at Hans Majestæt Kongen har befalet, at Politiet ikke skal bryde sig om, naar der kun raabes og synges og ellers ingen Optøjer gøres, samt at Politiet i inlet Tilfælde maa bruge Stokken« ingen videre Hjemmel har og i al Fald kun kan have Hensyn til Bekendtgørelser, der i den sidste Tid maa være udstedt i København, foranledigede ved de Bevægelser, som der har vist sig i Anledning af Tronskiftet.

I de almindelige Politianordninger er under Hans Majestæt Kong Frederik den Syvendes Regering ingen som helst Forandring foretaget, som er bragt til vedkommende Politimesters Kundskab, og paaligger det saaledes Politiet *ved de samme Tvangsmidler*, som hidtil har staaet til dets Raadighed at overholde Orden og Rolighed paa Gader og offentlige Pladser, og hvormed Raaben og Syngen, det være sig Dag, Aften eller Nat, ikke lader sig forene. •

Colding Politikammer.

T. Qvistgaard.«

En lille Rest af den samme Aand holdt sig hos Politiet ogsaa efter Grundloven. Dette kan et Dokument fra Maj Maaned 1854 bevidne. Man vil med Interesse se Navnene paa de Mænd, der har under-

skrevet en Protest til Politimester Qvistgaard, thi det var atter ham. Man forberedte i Kolding en Grundlovsfest og aviserede nogle Dage før Festen Borgmester og Politimester derom. Som Svar sendte denne et Cirkulære fra Justitsministeriet og tilføjede i Slutningen af sit Brev en faderlig Formaning for egen Regning om at opretholde Orden. Han fik derefter følgende Svar:

Ærbødigt P. M.

Komiteen for den eventuelle Fest den 5. Juni skal ikke undlade herved tjenstligst at sætte Hr. Politimesteren i Kundskab om Modtagelsen af Deres ærede Skrivelse af Dags Dato med Kommunikation af Justitsministeriets Cirkulære af 27. ds. Vi beklager, at Politimesteren i Brevets Slutningspassus har behaget at *minde os om*, at der under den paatænkte Fest af os drages Omsorg for, at »intet foretages, der maa komme i Strid med, hvad fornævnte Justitsministeriets Cirkulære foreskriver«.

Komiteen har i sin Indbydelse klart og tydeligt udtalt sin Hensigt, nemlig den, at den skulde være et Tegn paa vor Kærlighed til vor Konge, til Giveren af Danmarks Riges Grundlov. Vi skønner ikke, at heri kan findes mindste Spor af Illoyalitet, og det er hidtil aldrig blevet forment en dansk Mand at elske sin Konge og sit Fødeland og at lægge saadan Kærlighed for Dagen.

Kolding, 31. Máj 1854.

S. Andresen.	Chr. Graff.	H. H. Grau.
M. Holst.	Ernst Kiær.	E. Krogsgaard.
	H. W. Meyer.	B. Møller.
J. L. E. Salling.	C. Schumacher.	
	S. Petersen.	

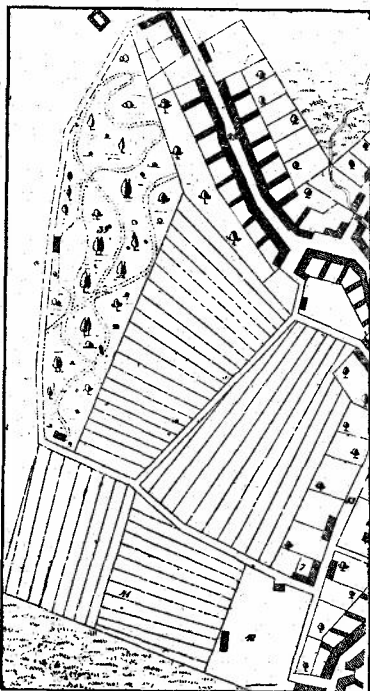
Til Hr. Politimesteren i Kolding.

Brevet vinder yderligere i Interesse, naar man ser paa Haandskriften, idet denne er C. Bergs smukke, faste og letlæselige Haand.

Hans Henrik Grau var, allerede før han kom ind i

Kort over Wissings Anlæg.

Anlægget ses til venstre paa Kortet. Gaden til højre er Laasbygade. Bygningen mærket med Tallet 7 (for-neden til højre) er den da-værende Fattiggaard, hvor der nu er aaben Plads. Vejen derfra mod Vest er nu *Katrinegade*. (Kortet findes i Fyhns Koldingbog fra 1848 og er tegnet af L. C. Grandjean.)

Borgerrepræsentationen, en vigtig Faktor i Byens Liv. Efterhaanden blev han ogsaa Byens største Grund-ejer, og dette gik saaledes til:

I Laasbygade i den Gaard, hvor Landmandshotellet nu er, boede svensk-norsk Vicekonsul, Købmand Martinus Wissing, der bl. a. ejede et stort smukt Anlæg og en Toft, der optog det meste af Pladsen vest for

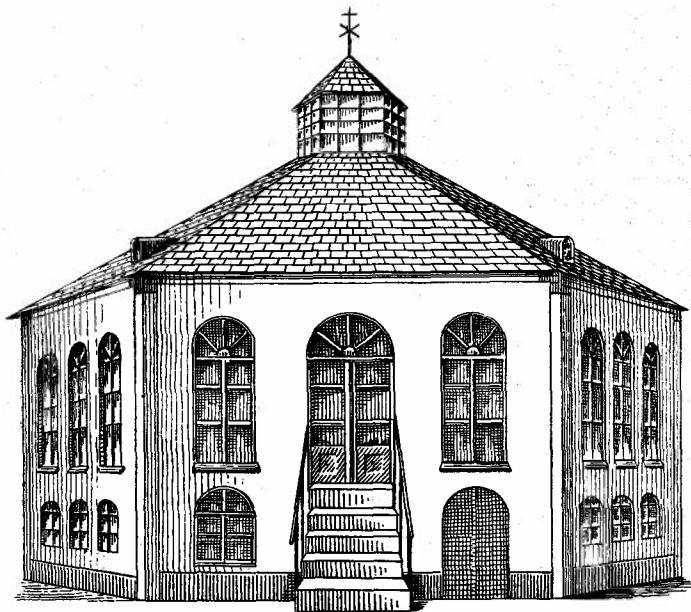

Laasbykvarteret. Den pæne, sirlige Ungkarl fik i 1854 pludselig en i Øjeblikket meget foruroligende Forretningsmeddelelse fra Hamborg og tabte halvt Forstanden derover. Han tog en Sæk Krudt, gik ud med den i Anlægget, lagde sig ned paa Sækken og stak Ild i Krudtet. Han har vel tænkt sig at blive sprængt i Luften. Dette skete selvfølgelig ikke, men Stakkelen blev saa forbrændt, saa han døde faa Dage efter. Gaarden, Anlægget og Toften kom under Hammeren. I Byen var man ked af, at det smukke Anlæg, som Wissing gæstfrit havde givet Borgerne Ret til frit at færdes i, muligvis nu skulde gaa tabt. Som offentligt Anlæg kunde det blive en glimrende Erstatning for »Gramsrolighed«, som Dyrehavegaards Ejer havde fældet¹⁾. Der dannede sig et Udvalg, bestaaende af Borgmester Qvistgaard, Prokurator Dahl, Søren Petersen og Grau, der ved Aktietegning søgte rejst den fornødne Kapital til Erhvervelse af Anlægget. At lade Kommunen købe det, laa dengang Styrelsen saare fjærnt. Man fik ogsaa tegnet et Beløb paa de fremlagte Lister, henved 4000 Rigsdaler (Aktierne var paa 10 Rigsdaler hver), men da man ogsaa vilde have Toften og ikke blot Anlægget, forsløg dette Beløb ikke. Der var ganske vist Røster, der hævede sig for, at man skulde nøjes med Anlægget og give Afkald paa Toften, men de var i Mindretal. Blandt dette Mindretal var Prokurator Kralund, der selv var Liebhaber til Toften. Ved de første Avktioner var Kralund højestbydende, men fik ikke Tilslag. Ved den endelige Avktion i December 1854 købte Grau det hele. Grunden kostede 9000 Rigsdaler eller, regnet efter gammelt Maal, 10 Skilling pr. Kvadratalen. Kralund var ærgerlig over, at Grau havde faaet disse Jorder, som

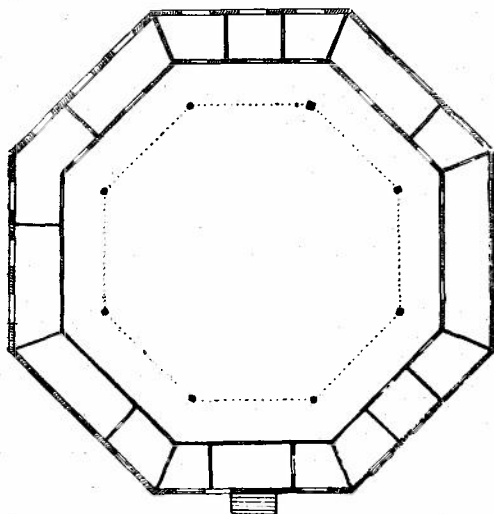
¹⁾ Om Gramsrolighed se min Koldingbog Side 423 f.

han dog mente var for dyrt betalt. Det var dog stadig Graus Mening at bevare Anlægget, og han tilbød det til Byen for samme Pris, han selv havde givet, men Byen sagde Nej. De ledende Spidser udsaaede Mistro mod Grau. Selv der, hvor alle nok kunde se bagved, anede man en Fælde. Da Grau ikke kunde skaffe sig Dækning for Renterne paa anden Maade, lagde han Gader ud i Toften og tog fat paa at bygge. Ved Teglgaaardsstræde — nu Borbergade — opførte han et Teglværk, der strøg de Mursten, han brugte. I de følgende Aar opførtes Hus efter Hus, og den usædvanlig store Byggevirksomhed skaffede Brød til en Mængde Mennesker. Dengang undgik man jo ellers saa meget som muligt at bygge. Man sagde jo for Skæmt i Kolding: »Det koster at bygge, sagde Manden, han lagde et nyt Dørtræ, og Træet dertil havde han endda stjaalet i Komarksbuskene«.

Nu er det let nok at smile ad Graus Bygværker, men man maa jo maale Fortiden med sin egen Alen og ikke lægge Nutidsmaalestok paa. Husene var ganske vist tarvelige og det ene som snydt ud af Næsen paa det andet. Mangen Gang, naar et Hus var solgt, blev der ved Siden af opridset Magen til og taget fat paany med det samme. Grau var en interesseret Arbejdsgiver og ikke af de blideste, og før det dagede — dengang begyndte Arbejdet ofte før Daggry paa Arbejdspladserne — kom Grau med sin Lygte for at se til Haandværkerne. Var Husene yderst tarvelige, saa solgtes de ogsaa billigt. Mange Smaafolk, der ellers ikke havde faaet eget Hjem, fik det her. Grau glædede sig over det, naar en Mand klarede sig og afbetalte sin Gæld, og dem, der kender Grau, forsikrer, at det ikke var af egoistiske Grunde. Kom en saadan Smaakaarsmand i Forlegenhed, blev han al-

Pavillonen i »Katrinelund«.
 (Den laa paa det højeste Punkt i den nuværende »Venregade«.)

Plan over Pavillonen i »Katrinelund«.
 (Tegnet efter Folks Angivelse ved I. O. Brandorff.)

drig jaget ud, men Konsulen — Grau var bleven svensk-norsk Vicekonsul efter Wissings Død — læmpede sig, saa Køberen kunde blive ved Ejendommen.

Under disse Byggearbejder rørte Konsulen ikke ved det smukke Anlæg, der efter hans Hustru blev kaldt Katrinelund — et Navn, der senere overførtes til Katrinegade. Grau opførte i Anlægget en Villa, en stor 8-kantet Pavillon, der kostede ham 24,000 Rigsdaler. Efter hvad Folk i Kolding forklarer bestod den ottekantede Pavillon af en Dansesal i Midten, der fik sit Lys fra den store lygteformede Overdel, i hvilken hængte en meget stor og smuk Glaslysekrone. Dansegulvet af c 25 Al. Tvermaal var omgivet af en c. 4 Al. bred Forhøjning, over hvilken var en Balkon baa- ret af Træsøjler. Uden om dette fandtes en Del større og mindre Værelser, c. 5 Al. brede. — Bygningen skal være opført af en dengang anerkendt dygtig Muremester Meyer — kaldet Stiefel-Meyer —, der nok stammede fra Østrig og efter Sigende skal være flygtet her til Landet, da han havde været indblandet i de politiske Forhold. — Undertiden var der Dans i »Lunden«, og Anlægget benyttedes til enkelte Grundlovsfester, men forrente sig gjorde det aldrig. Det hele var som saa meget andet opført en Menneskealder for tidligt.

Grau interesserede sig selvfølgelig i betydelig Grad for Politik og var, hvad man nu vilde kalde Venstre- mand — dengang kendtes dette Partinavn jo ikke her i Landet — og et lille politisk Sammenstød midt i Halvtredserne blev meget omtalt dengang og karakteriserer baade Grau og Tiden, nemlig Uenigheden i Klubben »Enigheden«. Det var Nytaarsdag 1855, at den ca. 50-aarige Agent Warming¹⁾, dengang Købmand,

¹⁾ Mathias Chr. W. f. i Varming 1806, d. i Kolding 1878. Demitteret fra Skaarup 1829, Huslærer hos Kammeraad Kjer paa Straarup, derefter

oprindelig Lærer, kom i Skænderi med den 40-aarige Grau. Warming beklagede Ministeriet Ørsteds Fald tre Uger i Forvejen, og Grau udtalte sin Glæde over dette reaktionære Ministeriums Endeligt. Grau overdøvede med sin Røst aldeles Warming, men da han ogsaa gestikulerede og med sin Pegefingert kom for nær til Warmings Næse, fo'r Raseriet i den ellers saa pedantiske Warming, og han slog til Grau, der stod daarligt paa Benene, og snart laa Agenten (det gamle Ministerium) ovenpaa Grau (det nye Ministerium) til stor Forfærdelse for Karlen i Klubben, Morten Ravnkjær. Klubben »Enigheden« kunde jo ikke godt døbes om til »Uenigheden«, hvorfor begge Stridsmændene skulde have været ekskluderede, men de foretrak at udmelde sig.

Det følgende Aar, 1856, indvalgte Grau i Kolding Borgerrepræsentation. I Stedet for Prokurator Dahl og Klubvært Jørgensen, der fratraadte, valgtes H. H. Grau med 32 og Farver H. I. Lau med 26 Stemmer. Stemmetallene var dengang ikke imponerende. Grau blev indvalgt i Kirke- og Sygehusinspektionen. Forresten var Grau straks yderst virksom i enhver Sag. Det samme Aar dukkede der sydfra Jærnbaneplaner op, og det blev Borgmester Qvistgaard og Grau, der herefter tog sig særligt af Jærnbanesager. Grau fremkom forresten det Aar med Plan om en Sparekasse i Kolding. Han havde længe ærgret sig over, at Vejle havde en Sparekasse, men Kolding ingen. I Andragende af 18. Maj 1856 opfordrede Grau Kommunalbestyrelsen til Oprettelse af en Spare- og Laanekasse

---

Hjælpe lærer i Dalby. Overtog 1835 et Skoleinstitut i Kolding efter sin Svoger, Kammerraad Thulstrup, Nyberg Mølle. Opgav efter en Aarrække atter dette og etablerede sig som Købmand. Udnævntes efter Okkupationen 1849 til kgl. Agent. En Tid Borgerrepræsentant. I Aarene 1858-61 og 1864-65 Medlem af Folketinget som Repræsentant for Vejle Amts 2. Valgkreds. Om de to kgl. Agenter i Søndergade se Vejle Amts Aarb. 1905, S. 83.

i Kolding. Det viste sig ogsaa, at samtlige Medlemmer var enige om et saadant Instituts Gavnlighed, og det blev vedtaget at indbyde Mænd fra By og Omegn til i Forening med Kommunalbestyrelsen at tage denne Sag under Overvejelse. Et Møde derom afholdtes paa Raadstuen 2. Avg. Paa dette Møde ned-sattes et Udvalg til at udarbejde Vedtægter for en saadan Kasse. Baade ved Nedsættelsen af dette Udvalg og ved det senere Valg af Sparekassens Bestyrelse gik Byens Spidser sky uden om Grau. Saadan en »Krakiler« vilde man ikke have med. Der var altfor meget Explosionsstof i denne Mand til, at man følte sig sikker overfor ham.

Men Baneplanerne kom Grau altsaa med i fra første Færd. Allerede i 1847 havde Jærnbaneplanerne været fremlagt for Borgerrepræsentanterne i Kolding, men — Kolding svarede ganske afvisende¹⁾, da man mente, at Banen vilde blive uden Betydning, i hvert Tilfælde for Persontrafiken, maaske vilde man nok forsende noget Kvæg og nogle Heste med Banen. Man var dengang overbevist om, at Baneplanerne vilde blive til ubodelig Skade for Købstæderne, idet Hamborg vilde blive endnu mægtigere og de Handlende i Købstæderne opslugt af denne By. Men man var klogere i 1856—57. Baade Qvistgaard og Grau var til flere Jærnbanemøder i Sønderjylland. Paa et saadant Jærnbanemøde i Flensborg holdt Grau en Tale om Jærnbaneplanerne og satte under Talen et Mærke paa Kortet ved Vamdrup. Dette Punkt blev fra nu af Genstand for Diskussion, og Banen kom jo da ogsaa til at gaa her, til Graus store Tilfredshed, thi han vilde selvfølgelig gerne have, at Kolding berøres af Hovedbanen, medens denne gik udenom Haders-

¹⁾ Svaret aftrykt i Vejle Amts Aarbøger 1905, Side 57.

lev, der dengang var Kolding en haard Konkurrent. I Sønderjylland fik man en Bane efter »Redekam-systemet« (med Sidebaner), men her slap vi, skøndt Planen i Stænderforsamlingen 1846 netop var »Redekamsystemet«.

Men ogsaa hjemme i Byen havde Grau Blik for den kommende Udvikling. Da Farver Berg døde 1857, kom hans store Gaard paa Akseltorvet under Hammeren. Gaarden laa der, hvor Blikkenslager Dohms og Hannibal Marcus' Ejendomme nu ligger og strakte sig helt tilbage til Kirkepladsen. Paa Avktionen i Juli købte Grau Ejendommen, men i September samme Aar tilbød han den til Byen for samme Pris, som han selv havde givet. Han ventede, at Byen skulde tage mod Tilbudet, der var yderst fordelagtigt, hvad enten man tænkte paa en kommende Udvidelse af Raadhuset eller en Udvidelse af Torvet, men Kommunalbestyrelsen svarede med et Afslag. Borgerrepræsentationen var ogsaa imod og svarede Borgmesteren, at »Repræsentantskabet beslutter at erklære sig derhen, at det paa Byens Vegne ikke tør indlade sig paa en saa vidtløftig Handel«¹⁾. Det var et Afslag, som hævnede sig alvorligt, og som Grau gennem en Menne-skealder ikke glemte at rive Byraadet i Næsen.

Netop i de samme Dage udbrød den store Strid mellem Grau og Borgmester Qvistgaard, men forinden jeg skildrer den, er det nødvendigt at give en Fremstilling af Datidens kommunale Styre.

Da vi i sjette Frederiks Dage forlod Institutionen med de »eligerede Borgere«, der kun var *raadgivende*, og fik en friere Kommunalforfatning, en Kommunalbestyrelse, kom denne til at bestaa af to Kamre, et »Landsting« og et »Folketing«, om man saa maa

¹⁾ Se Borgerrepræsentationens Korrespondanceprotokol for 15. Sept. 1857.

sige. »Landstinget« var Magistraten, der fra først af her i Kolding bestod af den kongevalgte Borgmester og en »borgerlig Raadmand«, der hed Grunnet. »Folketinget« var en Borgerrepræsentation paa 8 Medlemmer, valgt af Borgerne efter et reaktionært Valgsystem. Borgerrepræsentationen valgte selv sin Formand. Disse to Kamre, Magistraten og Borgerrepræsentationen, dannede tilsammen Kommunalbestyrelsen. Hver for sig kunde de intet gennemføre, de skulde enes. Nu havde Borgerne ønsket en borgerlig Raadmand i Magistraten for ogsaa der at have en Repræsentant, men da de opdagede, at han altid blev Ekko af Borgmesteren, fik de Posten nedlagt 1846, og de to Faktorer bestod da af Borgmesteren paa den ene Side og Borgerrepræsentationens 8 Mand paa den anden. Man enedes da om, at Borgmesteren ved afgørende Lejligheder mødte i Borgerrepræsentationen, og her, i hele Kommunalbestyrelsen, fattedes da Beslutningerne.

Allerede i Fyrreerne viste der sig en uafhængig Retning blandt Borgerrepræsentanterne, en Opposition, og Borgmester Estrup var ikke glad ved denne Borger selvstændighed, men kom dog ikke særlig paa Kant med Oppositionen. Men værre blev det efter Grundloven, da Estrup var afløst af en særlig stiv og meget hidsig Embedsmand af den gamle Skole, Borgmester Qvistgaard.

Blandt de Oppositionsmænd, der spillede en betyde-

Borgmester Qvistgaard.

lig Rolle i Qvistgaards Tid, skal særlig fremhæves en enkelt Mand, Skomager Mads Olesen i Søndergade. Til Gengæld forkætrede han selvfølgelig af Folk af andre Partier, og det er jo ofte en stor Anbefaling. Fra Mads Olesens Snustobaksdaase stammede mangen en Pris Tobak, der kradsede slemt i »de stores« Næse, og Mads Olesen var gennem Aaringer en af Graus bedste og solideste Raadgivere. Ogsaa C. Berg har senere sagt om Mads Olesen, at han tit gik noget nedslaaet derfra, men aldrig uden godt Raad. Om Mads Olesen skal jeg iøvrigt nævne, at han var i Slægt med Daugaard'erne, og at navnlig Garver Søren Daugaard betød meget for Grau, baade som Ven, Nabo og Kollega.

Da Grau 1856 kom ind i Borgerrepræsentationen, blev han snart Fører for de spredte Oppositionsæmner, baade under det daglige Arbejde og før Valg. Godt et Aar efter at være valgt ind sad Grau som Formand i Borgerrepræsentationen og sammen med dennes Sekretær i de første Aar, C. Berg, var han en Magt. I disse Aar var Grau Bergs første Læremester i kommunale Sager. Som Grau saa tit sagde: Byraadet er en udmærket Skole for unge Mænd.

I Borgerrepræsentationen blev Grau snart en Mand ret efter Smaafolks Hoved, fordi han var »en Brand i Næsen paa de Store« (d: de hjemlige »Størrelser«), men ogsaa paa Grund af sine mageløse Ævner som Agitator. Hans Hovedegenskab var en Jærnfid. Slog Dagen ikke til, tog han Natten med. Kastede han sig over en Opgave — det var altid den *enkelt* Sag, Grau arbejdede for — saa samlede han al sin Kraft, al sin Energi paa denne ene Sag, talte ikke om andet, aandede ikke for andet. Ingen kunde som Grau vandre Byen igennem agiterende og fægtende med sin Stok,

tændende Ild i Borgerskabets brede Lag. Det var jo Borgermødernes Tid, og snart havde Grau ved ethvert Borgermøde et stadigt og støt Flertal. Egentlig »Taler« var Grau vel ikke, men opflamme Folk det kunde han, og var han varm for en Sag, saa var han døv for alt andet end det, der gik i hans Sags Favør. Endelig satte han sig godt ind i det, han havde med at gøre. Byens Historie og Topografi kendte han ud og ind, og vidste han ikke Besked selv, saa vidste han at skaffe sig den fra paalidelige gamle Folk. Dette er et Træk, som Grau maa roses for; han forstod, at den, der ikke lærer en Egn's Historie at kende, vedbliver at være en Fremmed i denne Egn, selv om han nok saa meget er født og opvokset i Egnen. Grau var stolt af at være en født Koldinger, og alle dem, der ikke var det, betragtede han (i Kolding) som »Fremdlinge« eller »Kiekindiewelt«. Som Barn af sin Tid var Navnet »Borger« for ham det stolteste Navn, og egentlig betragtede han Borgerne, der havde egen Ild og Arnested, havde løst Borgerbrev og aflagt Borgereden, som Byens Grundpiller, en Art Byadel, ikke saa lidt bedre end andre!

Borgmesterstriden opstod ved et »Plenarmøde«, der afholdtes ikke i den sædvanlige Mødesal, men i Bytingsstuen, da der var Haandværkere i Borgerrepræsentationens Værelse. Grau bad ved Mødets Slutning *Borgerrepræsentanterne* om at blive tilbage for at drøfte en Sag *dem alene vedrørende*. Disse Ord opfattede Borgmester Qvistgaard som en Art Udsmidning af ham, tilmed fra et Værelse, hvor han (Borgmesteren) og ikke Grau havde hjemme. Efter Mødet kom det til et skarpt Ordskifte for ikke at sige et Skænderi mellem Borgmesteren og Grau, og da Qvistgaard var kommen hjem, skrev han til Borgerrepræsentationen,

at fra nu af vilde han ikke længere holde Plenarmøder. De to Afdelinger i Bystyret skulde fremtidig arbejde hver for sig. Borgerrepræsentationen klagede til Amtmand Orla Lehmann i Vejle, der erklærede, at Borgmester Qvistgaard var berettiget til at nægte mundtlig Samarbejde med Borgerrepræsentationen undtagen i de Tilfælde, hvor der viste sig Meningsulighed (Anordningen af 24. Okt. 1837 § 17). Og Orla Lehmann skrev til Slut:

»Medens det er hævet over enhver Tvivl, at saadan er den hos os gældende Ret, maa undertegnede Amtmand, som tror under hele sit offentlige Liv og navnlig ogsaa ved sit Forhold lige overfor Kolding Kommunalbestyrelse at have givet tilstrækkelige Beviser paa, i hvor høj Grad den kommunale Frihed ligger ham paa Hjærtet, dog endnu tilføje, at det vistnok maa anses for ønskeligt, at Forholdet mellem Magistraten og Borgerrepræsentantskabet er et saadant, at begge frivilligen enes om i Regelen straks at gøre alle kommunale Anliggender til Genstand for fælles Raadslagning og Beslutning, hvorved ikke blot Overvejelsen vil vinde i Indsigt og Alsidighed og Afgørelsen i Modenhed og Retfærdighed, men hvorved ogsaa Antallet af de Tilfælde vil blive meget ringe, hvori en uovervindelig Modsætning mellem begge Afdelingers Mening gør Overøvrighedens Indblanding til Nødvendighed. Det er derfor undertegnede Amtmands velvillige og velmente Raad, at Borgerrepræsentanterne ikke vil tillade, at et enkelt Medlem fordærver dette gode Forhold, men at de snarest muligt vil gøre de fornødne Skridt for at genoprette den forstyrrede Samvirken.«¹⁾

¹⁾ Skrivelsen findes i Borgerrepræsentationens Korrespondancepakke fra 1854-59.

Dette Svar tog Kolding Borgerrepræsentation ikke ganske naadigt op. I en udførlig Skrivelse, med C. Bergs Haand indført i Kopibogen, hævdede Borgerrepræsentanterne, at Ordningen om Fællesforhandling fandt Borgmester Qvistgaard ved sin Tiltrædelse og man betvivlede, at Borgmesteren var berettiget til at afbryde Ordningen saa pludselig efter eget Forgødtbefindende. Borgerrepræsentanterne vil altid være deres Amtmand forbunden for hans velvillige Raad, selv om de, som i nærværende Tilfælde, ikke indser, hvorledes de skal gøre Brug af dem. Man har hverken Magt eller Villie til at forholde noget af dets Medlemmer fra at udtale sig paa den Maade, han selv finder passende. Hvis man for at faa den hidtil fulgte Behandlingsmaade tilbage igen, vilde hemme Diskussionen, da vilde hverken Overvejelsen vinde i Indsigt og Alsidighed eller Afgørelsen i Modenhed og Retfærdighed. Repræsentanterne vilde ikke have noget imod, at Borgmester Qvistgaard atter ønskede den forrige Behandlingsmaade, men saa vilde man have Garanti mod, at »ialfald ikke han alene kunde forandre den paany«.

Grau tilføjede i en Efterskrift bl. a., at han ikke troede sig valgt til Kommunens Repræsentant »for at udstudere hvordan han i sin offentlige Virksomhed kan undgaa at »støde« nogen, men at det er hans Pligt i ethvert Tilfælde at danne sig en Overbevisning, for uden generende Bihensyn at følge den«.

Bag Graus Ord er der en vis Bitterhed. Man sporer, at Grau betragtede de kongevalgte Borgmestre som et Formynderskab fra oven, en Ydmygelse for frie Borgere, og Nutiden vil vist her lettere forstaa Grau end hans Samtid, der dog stillede sig noget delt, om end hele Borgerrepræsentationen i dette enkelte

Spørgsmaal stod sluttet om Grau, hvad Skrivelsen til Orla Lehmann da ogsaa viser.

Sindene i Kolding fik dog snart andet at tænke paa end kommunale Rivninger. Fra December samme Aar begyndte Pengekrisen, hvis Forløb er saa omhyggelig skildret andet Steds i Vejle Amts Aarbøger.¹⁾ I denne Afhandling er ogsaa antydet²⁾, at Krisen var særlig vanskelig for Grau. Han havde Konto dels hos Pontoppidan i Hamborg, dels i København, og begge Steder blev hans Kredit, der jo var benyttet til Fordel for Byggeriet, opsagt. Men ogsaa dette vanskelige Skær klarede Grau. Han var nemlig en Mester i at hale Tiden hen og saa finde Udvej.

Borgmester Qvistgaard havde imidlertid ved Sammenstødet med Borgerrepræsentationen faaet nok af Byens »frie Borgere«, et Begreb, som det ældre Slægtleds Embedsmænd ganske naturligt ikke lærte helt at forsones sig med, de være iøvrigt saa retsindige som nogen. Efter moden Overvejelse tog Qvistgaard sin Afsked 1859. Han boede endnu godt et Aarstid i Byen, men flyttede saa til Aarhus, hvor han døde 1876. Han var ved sin Afsked bleven udnævnt til Etatsraad.

Grau som Stor-Grundejer.

Den nye Borgmester, Monrad, der sikkert fra Qvistgaard har faaet Graus Skudsmaal meddelt, har formodentlig ikke været bedrøvet over, at Grau i Ansøgning af 27. April 1859 til Indenrigsministeriet bad sig fritaget for Hvervet som Borgerrepræsentant fra 1. Juli s. A. Hans Begrundelse af Andragendet er sikkert rigtig, han havde ikke Tid længere til kommunale Tillidshverv. »Ved Siden af at være kgl.

¹⁾ V. A. Aarb. 1912, Side 44 ff. ²⁾ Side 67 f.

svensk og norsk Vicekonsul og Købmand er jeg — hedder det i Ansøgningen — Ejer af omtr. 30 større og mindre Købstad- og Jordejendomme, hvorved jeg, udenfor Hovedstaden, er den største Købstad-Ejendomsbesidder i Landet. Naar jeg altsaa skal holde dette nogenlunde ordnet, vil enhver indse, at mine egne Forretninger fuldeligen gør Krav paa min Tid. Andragendet anbefaledes af de øvrige 7 Borgerrepræsentanter (C. L. Thomsen, S. Andresen, N. W. Bastrup, Chr. Graff, H. Jørgensen, H. I. Lau og Mads Olesen), og heller ikke Borgmester Monrad fandt Anledning til at modsætte sig dette Andragende, der altsaa bevilgedes.

I Virkeligheden er de Oplysninger, Grau fremkom med i sit Andragende, ikke nær saa imponerende som selve Virkeligheden. Tager man Registret til Byens Skødeprotokoller frem og slaar op paa Bogstavet H (dengang lavede man jo Register efter Fornavne, altsaa Hans Henrik Grau), saa finder man hans Navn Spalte op og Spalte ned. Han kunde godt have haft en særlig Skødeprotokol behov. Det var som om alle Ejendomme, der skulde omsættes, skulde over paa Graus Hænder for at faa Handelsværdi. Det skal her oplyses, at Grau i sit Liv har ejet og tildels har ombygget over 300 Ejendomme i Kolding. Blandt det, han har bygget, skal jeg nævne Nørregade, Allégade — den har Navn efter en smuk Allé, der stod i Gaden —, Kathrinegades nordre Side, næsten alle de gamle Huse i Skolegade, alle Husene i Adelgade fra Marcus' til Knudsens, alle Husene paa Søndergades vestlige Side fra Broen til tidl. Brødrene Nielsens, 6 Huse i Vestergade osv.

Saa længe som muligt opsatte Grau at røre ved Anlægget »Kathrinelund«, men efter Krigen 1864 maatte

han dog, hvor nødig han end vilde, til at udnytte den til Bebyggelse. To Gange var han sammen med Snedker Jørgen Madsen, der i 14 Aar arbejdede for Grau, omme i Pavillonon for at paabegynde Nedbrydningen, men hver Gang blev det opgivet. Til sidst skete det dog.

Aarene omkring 1860 var i højeste Grad tunge for Grau. Tiderne gik jo nedad efter Pengekrisen, og det kom saa vidt, at hans Skolekammerat Kralund — næppe med særlig Sorg — paa én Dag »skrev« nogle og fyrré af Graus Ejendomme, uden dog at det fik Følger af alvorlig Art. Hele Byens finere Klike var imod ham, og det skal da ogsaa indrømmes, at han heller ikke altid havde været blid mod disse Mænd. Ja Byen var — har nu afdøde Fabrikant A. L. Johansen fortalt mig — delt i to Lejre, for og imod Grau. Den »finere« Klike havde ikke noget mere brændende Ønske end se ham gaa fra alt. Der har undertiden været saadanne Lyster oppe i Kolding, for eller imod en bestemt kommunal Fører, ogsaa Menneskealdré senere, men dette hører ikke herhen.

Der er ingen Tvivl om at Grau under sit Byggeri i Byens nordvestlige Del har ventet — og med Rette dengang kunde vente en stærk Opgang for denne Bydels Vedkommende. Det var ogsaa naturligt, thi Hovedbanen var allerede længst afsat *norden* Byen, og der var tinglæst Kontrakt med de banebyggende Englændere overensstemmende dermed. Saaledes var ogsaa Planen, da den 1861 stadfæstedes af Kongen. Jærnbanestationen skulde have ligget tæt ved St. Jørgens Hospital.

Borgmester Monrad gjorde dog, som rigtigt var, opmærksom paa i Kommunalbestyrelsen, at det i høj Grad var ønskeligt, at Banegaarden blev tæt ved Hav-

nen, hvorfor han foreslog at lægge Banelinien igennem Byen med en Banegaard i Slotsmøllens Eng. Monrads Forslag fik Flertal i Kommunalbestyrelsen, og det lykkedes denne at faa Banen og Banegaarden lagt efter Ønske. En vild Plan af Grau om Havn i Slotsøen — vistnok teknisk umuligt — foresvævede ham, men blev næppe fremsat for Alvor. —

Ved Forandringen af Banelinien blev der tilføjet Grau et alvorligt økonomisk Slag. Udviklingen han havde regnet med, blev taget fra ham. Oven i Købet tillod Monrad som Politimester¹⁾, at en Værtshusholder i Graus nye Kvarter holdt offentlige Fruentimmer, hvilket længe gjorde Kvarteret mindre anset og nedsatte Ejendommenes Handelsværdi end yderligere. Den offentlige Prostitution i Kolding blev først hævet 1877 og var afdøde Borgmester Schjørrings første gode Gerning i Byen.

Tredserne var Graus haardeste Tid. I 1867 rammes han af en stor Sorg, hans Hustrus Sygdom og hendes Død i Slesvig 1867. Andre Sorger ramte ham gennem Død og Sygdom. Blandt andet døde hans ældste Barn, en Datter, under en Aftensangsgudstjeneste i Kolding Kirke 1872.

I Halvfjerdserne og Firserne kom der atter en øko-

Borgmester Monrad.

¹⁾ Det var dog egentlig ikke Monrad, men — Sundhedskommissionens Opfordring, der bar Ansvaret for Oprettelse af Prostitutionen i Kolding. Uvæsenet havde sneget sig ind under Krigen.

nomisk Opgangsperiode. Stormen var redet af, og Graus Sorger i økonomisk Henseende blev snart fuldstændig lettede, saa han efterhaanden blev en holden, men stadig ensom Mand.

De 8 Sogne og Deputationen.

Det er saa ofte her i Kolding blevet paastaet, at Grau som Leder af en Deputation til Kongen i 1864 skulde have været medvirkende til, at netop de 8 Sogne som Erstatning for de riberhuser Enklaver kom til Kolding ved Fredsslutningen i 1864. For engang at faa Klarhed i denne Sag har jeg foranlediget en Undersøgelse, der viser, at dette ikke er Tilfældet. Det er sikkert udelukkende paa den danske Regerings Initiativ, at der skete en Grænseregulering netop her. Allerede i Fredspræliminærene i Wien, der undertegnedes 1. August 1864, bestemtes det i Artikel 2, at Grænsen skulde reguleres *henimod Kolding*, og Andragendet, som Grau med flere overbragte, er dateret »i August« og viser at gaa ud fra Fredspræliminærenes Indhold, saaledes som dette forelaa i »Berlingske Tidende«.

Andragendet, der findes i Udenrigsministeriets Arkiv, har derefter kun Interesse som Genspejling af Følelser og Stemninger i Kolding i det sørgelige Aar. Det lyder i Uddrag saaledes:

Til Kongen.

Efter en heri Staden paa Gadehjørnerne opslaaet Bekjendtgjørelse fra den i Nørrejylland fortiden fungerende kommanderende preussiske General v. Falkenstein have Kolding Byes Indvaanere med største Forbauselse erfaret, at Sønderjylland med de deriværende nørrejydske Enklaver skal være overgivet til

Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen, og at den fremtidige Grænselinie imellem Nørre- og Sønderjylland mod Øst skal være Koldingaa, og udtales i Forbindelse dermed, at Forvaltningen af de Nørrejyland hidtil underlagte, sønden for Aaen beliggende Dele overgaar til Bestyrelsen af Hertugdømmet Slesvig (Sønderjylland). Uden at vi skulle indlade os paa at udtale os om det højst sørgelige, der ligger i Afstaaelsen af en saa vigtig Deel af det gamle danske Rige, er Sagen for Kolding By og dens Indvaanere af en saadan Beskaffenhed, at ifald det af den preussiske General befalede skal være Rettesnor for Fremtiden, vil Kolding By paa een Gang være berøvet dens væsenligste Livsaare, der inden kort Tid vil have de allersørgeligste Følger . . . . .

. . . . . Efter at dette er nedskreven, lykkedes det os at komme i Besiddelse af det Exemplar af den Berlingske Tidende, hvori Fredspræliminarierne bekendtgjøres. Vi finde deri en liden Trøst ved at see, at der for de aftrædende nørrejydske Enklaver og Øer skal finde en Grændseregulering Sted syd for Ribe henimod Kolding. Vi troe derfor, at det vilde være den retfærdigste og mest passende Linie, naar den kunde dannes ved Heils-Bugten ved lille Belt tvers over Landet, thi da vilde Kolding saa nogenlunde beholde sit naturlige Opland, og da Enklaverne og Øerne, som afstaaes, ere meget frugtbare, og Vesterhavs-Øerne i militair Henseende ere meget vigtige, saa maa det ikke kunne være Hensigten, at det mistede Terrain skal erstattes ved at give Nørrejyland de Hedestrækninger alene, der ligger syd for Foldingbro. Som gamle Grændseboere troe vi ogsaa, at det vilde være meget uheldigt, hvis man ved den fremtidige slesvigske Grændse vil lade henligge en saa

forarmet og ussel By, som Kolding absolut maa blive, naar Koldingaa, hvad Gud forbyde, skal være Skjelinie; det er desværre de trykkende Forhold i ældre Tider, som hvilede over Nørrejylland, der tildels have fremhjulpet Slesvigholsteinismen, thi Slesvigerne følte sig langt større og betydningsfuldere, naar de saa hen til de nørrejydske Forhold; den Tid ligger endnu ikke saa fjern, da en Deel af Nørrejylland, navnlig den søndre Deel, var saaledes bestyret fra Statens Side, at den ligefrem var Hertugdømmets Opland; Indvaanerne saavel i Kolding som paa Landet kjøbte der deres behøvende Manufaktur- og flydende Varer, tildels ogsaa Kolonialvarer. Kan derimod i Fremtiden Kolding blive en blomstrende By, saaledes, at den ikke behøver at staa tilbage for Nabobyen Haderslev, da vil dette være af uberegnelig Vigtighed for, at Slesvigerne kunne faae Øjnene op for Kongerigets fremadgaaende Bestyrelse. Vi behøve naturligvis ikke at gjøre opmærksom paa, at der fra Kolding Fjords sydlige Bred, den saakaldte Stenderupstrand, er lettest Adgang til Fyn, og derfor troe vi ogsaa, at det maa være af største Vigtighed, at dette Punkt ikke overlades til en fremmed Magt. Kolding Byes Indvaanere vente og haabe derfor, at Deres Kgl. Majestæt allernaadigst vil antage sig denne høist vigtige Sag, og idet vi med fuld Fortrøstning haabe paa det bedste Resultat undertegne sig allerunderdanigst

Kolding, i August 1864.

H. H. Grau,	M. Heimann,	H. W. Meyer,
Kgl. svensk-norsk Vicekonsul og Kjøbmand.	Bogtrykker og Re- dacteur af Kolding- posten.	Kjøbmand.

(Herefter en lang Række Underskrifter.)

Deputationen afsendtes fra Kolding i største Hemmelighed. Byen var jo besat af de fremmede Tropper lige til 25. November. Andragendet blev overrakt Kongen, der modtog det med Taarer i Øjnene og lovede at gøre for Kolding, hvad der var ham muligt.

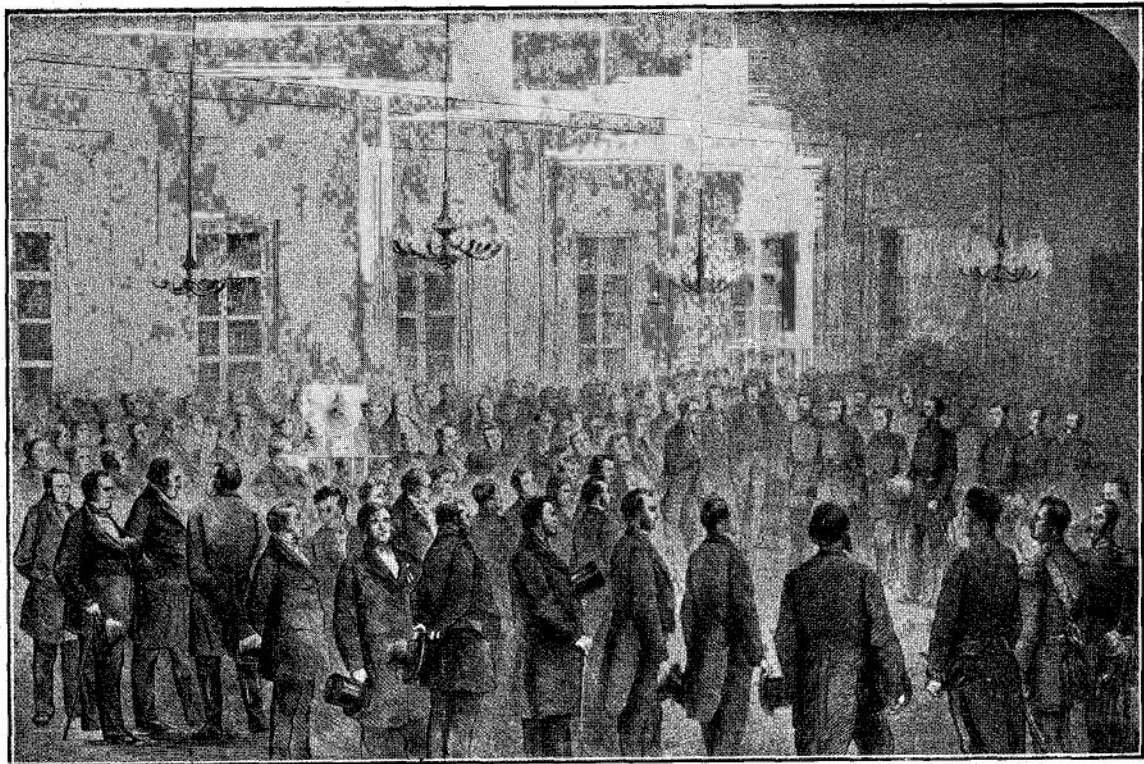
Kongen har senere haft Hukommelse for Graus Skikkelse, thi en Række Aar senere, da Kongen var i Fredericia og tre Repræsentanter fra Byraadet i Kolding var sendt derned for at »komplimentere« ham, hilste Kongen paa Grau og kaldte ham ved Navn. Grau, der til Trods for alt var en stor Royalist, blev saa betaget af det, at han greb Prokurator Zahn i Ærmet og hviskede: »Se, han kunde huske mig, min Fa'r!«

Ny kommunal Virksomhed.

Efter at Grau i 1859 havde nedlagt sit Mandat som Borgerrepræsentant, var han dog ikke dermed gledet ud af Spillet. Som allerede fremhævet i det foregaaende Afsnit var han endog indblandet i de vigtigste Sager. Blandt de mindre Sager, han tog sig af, skal nævnes *Offersagen*, der oprindelig rejstes 1862. Det havde vist sig, at af Byens 4000 Indbyggere betalte kun godt et Par Hundrede Præsteoffer, og Præsterne, baade Provst Gad og Pastor Andersen, lod tilsidst Offeret inddrive ved Udpantning. I Røret om denne Sag var Grau stærkt fremme og — ikke paa Avtoriteternes Side. *Offersagen* blev dog ikke løst dengang trods alle »Borgermøder« paa »Hvide Hest«, men laa til senere Tider. Endnu da »Kolding Folkeblad« i Slutningen af Aaret 1871 begyndte at udkomme i Kolding, stod Spørgsmaalet aabent, og de første Artikler af lokal Natur i det nye Blad var om *Offersagen*, tydeligt nok forfattede af Grau. Offeret afløstes først 1874.

I 1865 kom Grau atter ind i Borgerrepræsentationen. Hospitalsforstander Fønss var død, og der skulde vælges en Afløser af de højstbeskattede Vælgere. »Kolding Avis« skrev: »Det gælder om at vælge en Mand, der med et sundt Blik paa Forholdene og et selvstændigt Omdømme forener Retsindighed og Dygtighed. Vi beder Vælgerne i Tide at se sig om efter en saadan Mand og ved Valget samle Stemmerne om ham, da Tilfældet ellers let kan lede til, at en ganske anden bliver valgt end den, man ønsker«. Manden med »det sunde Blik« viste sig Dagen efter at være Kralund, men det gik alligevel saaledes, at »en ganske anden end den man ønsker« gik af med Sejren, thi medens Kralund kun fik 32 Stemmer, fik Grau 42 af de 81 Stemmer, der blev afgivet. »Krakileren« var der igen og blev der — med faa Dages Afbrydelse — saa længe han levede. Straks samme Maaned, han var valgt, rejste han Garnisonssagen. Han ønskede, at Byen skulde virke for at faa Garnison igen i Stedet for den, man mistede 1842. Forslaget blev dog forkastet. Det hed sig, at den faldt, fordi man, navnlig i Købmandskredse, ikke vilde have, at Købmændenes Fruer i »Rangen« skulde vige for Officersfruerne! Saadan sagde man. I 1870 tog Grau atter denne Sag op, men Lejligheden var da forspildt, fordi man ikke benyttede den gunstige Tid ved Hærlovens Ikrafttræden.

Det store Held for Kolding med Vindingen af de 8 Sogne sønden Byen optog selvfølgelig Sindene meget stærkt. Under Kongens Ophold i Kolding 7.—8. December 1864 havde en Deputation fra de 8 Sogne (J. Chr. Bekland, Agtrup, Lærer Peter Eriksen, Ødis Bramdrup, Chr. Frost, Stenderup, S. Poulsen, Hejls, S. P. Raben, Vonsild, H. Raffnsøe, Aastorp, N. I. Ravn,

*Minde fra Kongebesøget i Kolding 1864: Slesvigerne tager Afsked med Kongen i Salen paa Svenssons Hotel.
(Se Vejle Amts Aarbøger 1917, Side 89. Adressen oplæses af P. Skau).*

Sjølundgaard, og A. Schultz i Dalby) villet overrække Kongen en Adresse og udtalt Ønske om, at de 8 Sogne indlemmedes i Vejle Amt og ikke (som Ribe Amtsråd androg om) i Ribe Amt. Kongen henviste Deputationen til Indenrigsministeren, der var tilstede og som svarede, at han »troede aldeles bestemt at kunne love, at de 8 Sogne ikke skulde blive indlemmede i Ribe Amt«¹⁾. Det var dog nær gaaet saaledes, at de 7 Sogne kom under Vejle Amt, medens Ødis skulde under Ribe Amt, men ogsaa dette blev forhindret²⁾. Alle de 8 Sogne kom under Vejle Amt.

Det næste Skridt fra Koldings Side var et kraftigt Forsøg paa ved en forandret Amtsinddeling at faa »Koldinghus Amt« kaldt tillive igen. Der afholdtes om denne Sag et Møde paa »Svenssons Hotel« 20. Febr. 1865 med Grau som Dirigent. Paa Mødet viste der sig navnlig stor Misfornøjelse fra Andst Herred med at høre under Ribe Amt. Der nedsattes et Udvalg paa 24 Medlemmer, fire fra hver af Herrederne Andst, Slaugs, Jerlev og Brusk, fire fra de 8 Sogne og 4 fra Kolding. Udvalget forfattede en Adresse til Kongen om at faa det 1794 nedlagte Koldinghus Amt genoprettet og Amtshus og Amtsstue flyttet tilbage til Kolding. Adressen, der fik 2519 Underskrifter, overraktes Kongen 23. Marts 1865 af en Deputation bestaaende af Raben i Vonsild, Gaardejer Hviid, Dolle-
rup, og Folketingsmand Warming, der nød den Ære samme Dag at blive tilsagt til Taffels, men hele denne store Plan havde som bekendt ikke Held med sig. Adressens Ordlyd er aftrykt i »Kolding Avis« for 27. Marts 1865.

¹⁾ Se Deputationens Redegørelse i »Kolding Avis« for 16. Jan. 1865.
²⁾ »Kolding Avis« for 14. Februar 1865 f. f.

Grau sad i Byraadet sin Valperiode ud og valgtes derpaa ind paa ny 1870 af den almindelige Vælgerklasse og var valgt til 1880, men kom atter ind 1882 og blev da i Byraadet til sin Død 1885. Det vilde være ret trættende for Læserne at følge Graus kommunale Færd gennem alle disse Aar. Under Striden om Opførelsen af det nye Raadhus (det nuværende) var Grau i Forening med Prokurator Zahn Talsmand for at erhverve Præstegaarden (den nuværende kommunale Administrationsbygning) og opføre det nye Raadhus dér, og der opstod store Brydninger baade i og udenfor Raadet (se derom Koldingbogen Side 483 f.), hvorunder det ogsaa kom til voldsomme Sammenstød mellem Grau og Borgmester Monrad, der ikke var den rette til at klare sig mod Grau. Først naar Monrad kom hjem og trykkede sin Fuldmægtig, dengang H. C. Bennetzen, i Haanden, fik han i Regelen sagt det, der var tiltænkt Grau. Forholdet mellem Borgmesteren og Grau var saa spændt, at det vistnok var den væsentligste Aarsag til, at Monrad i 1876 søgte sin Afsked fra Kolding og flyttede til et betydeligt mindre Embede som Herredsfoged i Vejle.

Før hans Afrejse var der et andet Spørgsmaal, der oprørte Sindene, Byens Færdselsveje. Grau viste sig som en ivrig Modstander af Jærnbanegades Gennembrydning gennem P. Brandorffs Gaard ved Torvet. Grau vilde have en Gade ført fra Torvet norden om Apoteket og ned til »Høfdingsgade«. Helt ene stod Grau ikke i denne Sag, thi ogsaa Handelsforeningen stillede sig paa denne Side — af Hensyn til Færdselsvejenes Forrykning. Tiden har imidlertid givet dem Ret, der holdt paa Brandorffs Gaard.

I 1877 fik Kolding en ny Borgmester, Schjørring. I de første Aar maatte Schjørring kæmpe en drøj

Kamp med Grau, der med Hensyn til Borgmestre havde det ligesom Manden i Æventyret, der ikke kunde »taale at se Degne«, men da der var gaaet en Tid, blev Forholdet ganske godt. En Tid kastede Grau sin Uvilje over paa en anden Koleriker, J. Busse, og engang var det nær kommen til Slagsmaal mellem dem, men paa et forfærdet Vink af Borgmester Schjørring rejste nuværende Hospitalsforstander Jens Jensen, der sad midt imellem dem, sig op, og Faren var afværget.

Endnu engang kom Grau ind i en stor Sag, hvor han lagde sine Agitationsævner stærkt for Dagen. Det var Jernbaneplanerne angaaende Randbølbanen. Han talte og agiterede, og Landboerne raabte Hurra for »æ Konsul«, thi Agitation forstod han som faa eller ingen. Da den Ohrt'ske Plan om en Randbølbane forelaa udarbejdet, baade Kort og Overslag, endog indbundne med Guldsnit, skændtes man paa et Møde i Kolding om, hvem der skulde betale dette store Arbejde, der kostede en 1600 Kr. Da optraadte Grau og duperede alle ved at erklære: Planerne skal betales, og vil ingen andre, saa vil jeg. Mærkeligt nok forsvandt dette Arbejde aldeles, og ingen aner, hvor det blev af. Men Baneplanerne mod Nordvest, der dengang ikke blev til noget, satte senere Frugt i to Baner, Egtvedbanen og Troldhedebanen, og selv om Forbindelsen mellem disse Planer er noget løs, vil ingen dog paastaa, at Arbejdet, som Grau gjorde dengang, har været spildt.

Graus politiske Anskuelser.

Hans Død og Eftermæle.

Under sin kommunale Virksomhed var Grau hele Tiden Oppositionsmand, og hans Stab af Venner fylkedes væsentligst af Smaafolk. Man kan sige, at hans Byraadsopposition brød Breche i Byens gamle Konservatisme, en Breche, gennem hvilken Venstre holdt sit Indtog i Kolding. Det er dog en stor Fejltagelse, naar man deraf slutter, at Grau var Demokrat i Ordets nuværende Betydning, hverken af Naturel eller Karakter. Da Venstre arbejdede sig frem, kom Grau imidlertid i Kraft af sin stærke Borgeropposition naturligt ind i Venstres Rækker, og ligesom Grau var en af C. Bergs første Venner og Læremestre i Kolding, saaledes blev han Bergs første Stiller i Jan. 1865. Endnu ind i Halvfjerdsene agiterede Grau stærkt for Venstre. Jeg skal saaledes nævne Valget 1872, da Højremanden Bertel Dons var oppe og Højre havde indvarslet til Møde paa Svenssons Hotel. Knud Høyer proklamerede en bekendt Højremand som Ordstyrer, men Grau, der sammen med Venstre stod bag i Salen, raabte, at han havde aldrig hørt, at en Forsamling blev paatvunget Dirigent. Saa blev der Afstemning, og Grau blev valgt. Situationen i Salen blev efterhaanden trykkende — dengang var Blodet jo rødt og Sindene iltre — og Højre forlod Mødet og søgte gennem Gaarden ud paa Gaden. Fra denne Lejlighed stammer Anekdoten om et Replikskifte mellem Provst Gad og den bekendte Vinkelskriver og Beværter »Korporal Søren« (S. A. Sørensen). Provsten stod og spejdede: »Er vi her alle?« »Jo,« sagde *Korporal Søren*, »det er kun Pøbelen, der er tilbage!«

Efterhaanden som de politiske Organisationer dannedes og politiske Synsmaader repræsenteredes ogsaa i Byraadet, traadte Grau mere i Baggrunden. Egentlig Partimand blev han aldrig, hverken som politisk Fører eller som menig Mand i Rækkerne. Det sidste var hans selvstændige Natur inderligt imod; det første egnede han sig ikke til. Han var altfor stærkt knyttet til de nærmeste hjemlige Krav til at ofre de i en videre Periferi liggende Sager sine varmeste Tanker. Grau havde intet at gøre med Oprettelse af Venstres staaende Udvalg, der skete 1881. Paa Grund af denne Sondring mellem Opposition og ren Venstrepolitik sagde Folk, at i de sidste Aar blev Grau Højremand. Dette er den største Fejltagelse til den anden Side.

Den 3. Dec. 1885 stod der angaaende Vandværksafgiften et større Slag i Kolding Byraad. Dette, at Vandværksudvalget vilde lægge Afgift paa *Grundejerne*, faldt Grau stærkt for Brystet, og han kæmpede drabeligt mod Sagfører Hansen, der var Talsmand derfor. Det blev Graus sidste Møde i Kolding Byraad, hvor han tilsammen havde været Medlem i 22 Aar. Da han 4. Dec. efter en anstrengende Dag vendte hjem fra Byen og traadte ind i sit Værelse, rantes han af et lignende Tilfælde som sin Datter, han fik et apoplektisk Anfald og var død med det samme, knap 70 Aar gammel.

I de sidste Aar, da han hildet i en ulykkelig Fejltagelse ikke mente, at han vilde faa nogen egentlig Arving, syslede han med Planen om en stor velgørende Stiftelse i sin kære By, og med sin nære Ven og Nabo, Søren Daugaard, havde han mange Samtaler derom. Denne Plan blev ikke til noget.

Naar man i en Sum skal sammenfatte en Karakteristik af Grau, da maa man fremhæve, at Grau med alle sine Ævner og alle sine svage Sider i Virkeligheden var Grundlæggeren af en ny Tid i Kolding. Han var Klippeblokken paa Stranden, der brød Bølgeslagets Kraft og derved efterhaanden gav Kystlinien Form, og en senere Slægt bør ikke glemme Navnet paa den Mand, der i saa mange Spørgsmaal var langt forud for sin Tid. Og naar det undertiden er gaaet med Graus Navn, som det vil gaa med saa mange, der ofrer sig i det offentlige Tjeneste, da faar Trøsten at søges i det Bjørnsonske Vers:

Alt af vort Arbejd, der bliver til Gavn,
vokser i Slægter, der glemte vort Navn,
samles til *andres* og øger engang
Fornyelsens Trang;
denne har Kraften, som bærer det ind,
usvigeligt ind
i *Fremtidens Land*.

SMAASTYKKER

En gammel Torvesten i Fredericia.

I FORRIGE AARHUNDREDE henstod der paa Hjørnet af Danmarksgade og Prinsessegade i Fredericia nedestaaende Sandsten, hvorpaa er indgraveret følgende Indskrift under

Den gamle Torvesten i Fredericia.

Kong Frederik den Sjettes Navnetræk: »Fredericia Torveplads efter Kancellie Resolution af 30. Augusti 1828«.

Torvedagene Mandag og Torsdag samt Krammarkederne afholdtes i tidligere Tid paa Danmarksgade, indtil Axeltorvet blev taget i Brug i dette Øjemed, og Stenen var da et synligt Bevis paa, at Danmarksgade var

den officielle Torveplads. — Stenen, der som ovennævnt er en Sandsten, bærer paa Bagsiden tydelige Spor af Ornament, saa den i gamle Dage sikkert har været anbragt som Udsmykning paa en eller anden større Gaard, eller muligvis stammer den fra Koldinghus.

Stenen, der i flere Aar har været opbevaret i Sprøjtehuset, er nu opstillet paa Hjørnet af Danmarksgade og Prinsessegade uden for Apotekets Ejendom, men dens rette Plads er paa det modsatte Hjørne, Købmand Søren M. Sørensens Ejendom.

J. C. Schumacher,
Politibetjent, Fredericia.

**En østerrigsk Militærbegravelse
paa St. Michaelis Kirkegaard i Juli Maaned 1864.**

(Meddelt af Politibetjent J. C. Schumacher.)

Den 14. Juli 1864, Eftermiddag Kl. 4, begravedes paa Kirkegaardens sydvestlige Hjørne en ung østerrigsk Feldwebel-Grenader Max Hastnagel af 80. Regiment, Generalmajor Tomas' Brigade, der til den Tid under Feltoget 1864 laa i Fredericia. Den unge Aspirant forulykkede under Badning ved Badehusene ved Sønderstrand.

Begravelsen fandt Sted under Udfoldelse af militære Æresbevisninger.

Paa hans Grav plantedes der senere en Sørgepil, og der blev opstillet et Jernkors med en guldbronceret Metalkrans, hvilket Kors nu er bortfjernet.

Regimentet, hvori den forulykkede hørte hjemme, tilsendte i den Anledning Fredericia Byfogedkontor en Skrivelse af følgende Indhold:

*K. K. Prinz zu Holstein
80'ten Linien Inf. Reg.*

I Anledning af den i Dag stedfundne Ligbegængelse af Feldwebel-Grenader Max Hastnagel, ser jeg mig behagelig forpligtet til at bringe Pastoratet for den udførte Klokkeringning og Skolelærer Christian Dujardin for Udsmykning af Graven samt for den venlige

Deltagelse, der blev udvist ved Begravelsen, i hele Regimentets Navn den afdødes Families forbindelse Tak.

Jeg tillader mig tjensthøfligt at anmode Byfogedkontoret behageligen om at bringe de paagældende Herrer ovenstaaende.

Fredericia, den 14. Juli 1864.

Auersperg,
Oberst.

Hvorledes er de to Slægtsnavne Asmussen & Worsaae kommen sammen?

Meddelt af **Jacob Asmussen**, Vibo.
Sognepræst til Hirtsholmene.

Siden Vejle Amts historiske Samfund er bleven stiftet, er der ofte bleven rettet Forespørgsler til mig om Navneforbindelserne Asmussen Worsaae og Worsaae Asmussen, blandt andet af nu afdøde Adjunkt Søren Hansen, der sikkert, om han havde levet, vilde have skrevet om Forbindelsen af de to Navne Asmussen og Worsaae.

Da dette nu paa Grund af hans altfor tidlige Død ikke kan ske, og da det antages, at de Oplysninger, jeg sidder inde med, er af Interesse for Aarbøgernes Læsere, navnlig med Henblik paa Arkæologen, Kammerherre Jens Jacob Asmussen Worsaae, der fødtes i den saakaldte Linnemannske Gaard i Vejle den 14. Marts 1821, hvor hans Fader, Justitsraad Jens Worsaae var Amtsforvalter fra 1813—1840, skal jeg her meddele, hvad jeg selv har bragt i Erfaring, dels gennem Undersøgelser i Arkiverne og hos Slægten, dels gennem Overleveringen, der bl. a. har givet sig følgende Udtryk:

•Pantserskibet •Odin•,
Smaalandsfarvandet 4.-9.-02.

Kære Jacob!¹⁾

Vil og kan du gøre mig en Tjeneste. Kaptejnen her om Bord hedder Konow²⁾ og er gift med en Frøken Worsaae, Datter af Jens Jacob Asmussen Worsaae.

Hvorledes er de to Slægtsnavne kommen sammen?

Kaptajn Konow kan en Historie om, at en Pastor Asmussen (hører han til vor³⁾ Familie?) adopterede en Dreng, som enten var strandet paa Vestkysten eller var Søn af en strandet Sømand og en Degnedatter (illegitim). Strandingen skal have fundet Sted i Nærheden af Voersaa, formentlig en Aa paa Vestkysten.

Kaptajn Konow mener, at Historien er tvivlsom og meget vanskelig at faa Klaring paa, saa du gør mig og ham en stor Tjeneste, dersom du kan oplyse noget.

Hils din Moder⁴⁾ og Aage⁵⁾ og tag selv de venligste Hilsener fra din hengivne Fætter.

Hugo J. W. Asmussen⁶⁾.

De Oplysninger, jeg for elleve Aar siden kunde præstere i mit Svar paa dette Brev, var paa det nærmeste en Variant af daværende Kaptajn Konows Historie, som var bleven mig meddelt dels af min Fader⁷⁾,

¹⁾ Severin Jacob Asmussen, Ejer af Vibo ved Vejle, Sognepræst til Hirtsholmene. jfr. Vejle Amts Aarbøger, II Halvbind 1905, Pag. 190, Noten. — ²⁾ Henri Konow, K. 2, D. M. p. p., født 7. Febr. 1862. Kommandør i den kongelige danske Marine siden ²⁰/₆ 1910. — ³⁾ Brevskriveren og Modtageren er Sæskendebørn. Brevskriveren er Søn af Ida Louise Asmussen, født ¹⁹/₁₁ 1846 og gift ¹¹/₁₁ 1869 paa Hastrup. — ⁴⁾ Marie Caroline Juliane, f. Smith, jfr. Vejle Amts Aarb., II Hæfte 1905, Pag. 173, Noten. — ⁵⁾ Aage Emil Smith Asmussen. Assessor i den kongelige Landsverret i Viborg siden ²⁰/₃ 1908. — ⁶⁾ Hugo Johan William Asmussen. Kaptajn i den kongelige danske Marine siden 1. September 1912. — ⁷⁾ Peder Christian Raæ Asmussen, født paa Lavlund v. Herning den 19. September 1833. Købmand i Vejle fra 18. Juni 1857, gift i Hover Kirke ved Vejle den 1. Februar 1860 med Caroline Juliane Marie, f. Smith.

dels af min Faster, Fru Laura Nissen, og som lød saaledes:

»Albækpræsten¹⁾ var i lang Tid Ungkarl, og da Bedstefader²⁾ havde 15 Børn og Albækpræsten følte sig eensom, vilde han antage sig Bedstefaders ældste Datter Petriche Marie Christine, der senere blev gift med Købmand Florian i Aarhus.

Men just som Underhandlingerne herom var ved at gaa i Orden, blev der et Sted i Pastoratet funden en lille Dreng, enten et Zigeunerbarn eller en Syd-lænding, der var dreven i Land fra et strandet Skib. Albækpræsten tog sig af Barnet, som om det var hans eget³⁾, kaldte det Jens efter sig selv og Worsaae efter Stedet, hvor det var fundet, og lod det studere paa sin Bekostning. Da dette Barn senere blev Amtsforvalter i Vejle og gift og selv fik Børn, opkaldte han dem efter Albækpræsten og hans Kone af Taknemmelighed for de i Ungdommen modtagne Velgerninger«.

Efter at jeg nu personlig har undersøgt Albæk og Voer Kirkebog i Provinsarkivet i Vibog, er det næsten uforstaaeligt, at disse Historier har kunnet opstaa og holde sig saavel hos Woersaaes som navnlig hos os,

¹⁾ I Modsætning til Broderen, Michel Overgaard Asmussen, Sognepræst til Them, der i Familien gaar under Navnet »Thempræsten«, kaldes Jens Jacob Asmussen, Sognepræst til Albæk og Voer, født $\frac{7}{10}$ 1763, død $\frac{25}{8}$ 1833, »Albækpræsten«. Han blev gift paa Gaunø $\frac{11}{3}$ 1789 med Matilde Brøndlund, født i Albæk Præstegaard $\frac{14}{12}$ 1770, død sammesteds $\frac{19}{12}$ 1831. — ²⁾ Wolff Friedrich Asmussen, kgl. priv. Farver i Aarhus, født 22. December 1761, død 22. Januar 1815. Første Gang gift 7. Novbr. 1792 med Christiane Johanne Marie Kiersgaard, født 1. Marts 1770, død 13. Maj 1797, Datter af Peter Kryssing Kiersgaard, Købmand i Aarhus, og Ane Johanne Overgaard. Anden Gang 28. Novbr. 1797 med Kirstine Bech, død 27. Novbr. 1801, Datter af Niels Hansen Bech, Købmand i Aarhus, og Abelone Kjellerup. Tredje Gang 22. September 1802 med Karen Marie Kjellerup, død 1860 i Æbeltoft, Datter af Lavrits Kjellerup, Købmand i Aarhus, og Marie Stilling. — ³⁾ Da Albækpræsten Jens Jacob Asmussen, Broder til ovennævnte Wolff Friedrich Asmussen, 1789 blev gift med Matilde Brøndlund, havde Wolff Friedrich Asmussen og Christiane Johanne Marie Kiersgaard endnu ingen Børn, idet deres ældste Barn, Petricke Marie Christine, først blev født 14. Febr. 1793. Derimod forholder det sig rigtigt nok, at han med sine tre Hustruer ialt havde femten Børn.

da min Bedstefader¹⁾ som ung var en hyppig og kærkommen Gæst i Albæk Præstegaard. Ja, engang da han vendte hjem fra en Rejse i Tysland, var han endog med en vespækket Pengekat om Livet paa Vejen til Vendsyssel i den dobbelte Hensigt at købe Dronninglund og at bejle til Kusinen i Albæk, Christine Elisabeth²⁾, hvoraf der intet blev, da han under Vejs i Grenaa indfangedes af min Bedstemoder, Johannine Laurette Pachness³⁾.

De virkelige Omstændigheder er ikke slet saa romantiske.

For det første har Albækpræsten ikke kunnet føle nogen større Ensomhed i sin Ungkarlestand, da han i Følge sin egen latinske Levnedbeskrivelse og Kaldsbrev saa at sige ingen har haft, idet han af Kammerherre Reedtz Thott blev kaldet til Sognepræst til Albæk og Voer den 1. Maj 1789, altsaa i en Alder af 26 Aar, i hvilken han ogsaa giftede sig paa Gamsø med ovennævnte Matilde Brøndlund.

Dog gemmes der maaske et Gran af Sandheden i ovenstaaende i den Omstændighed, at deres Ægteskab i de første fjorten Aar ikke har været velsignet med Børn, og at den otteaarige Petriche hos Broderen i Aarhus muligvis har skullet skaffes af Vejen, da hendes anden Stifmoder Karen Marie Kjellerup, der straks efter Brylluppet kom i et meget spændt Forhold til sine Forgængeres Slægt, flyttede til Huse.

Imidlertid strander Historierne uhjælpeligt paa den Kendsgerning, at det omhandlede Barn, den senere

---

¹⁾ Severin Jacob Asmussen, Ejer af Lavlund ved Herning, født 26. September 1804, død 26. Marts 1892 som Rentier i Grenaa. — ²⁾ Christine Elisabeth Asmussen, født 16. December 1803, gift 23. August 1833 med Ulrik Ferdinand Schultz, Ejer af Tranget i Voer Sogn, død den 24. December 1870 i Sæby. — ³⁾ Johannine Laurette Pachness, født 16. Novbr. 1809, Datter af Abraham Esilon Packness, Toldbetjent i København, og Christiane Bering.

Amtsforvalter i Vejle, Justitsraad Jens Worsaae er opført saaledes i Kirkebogen:

Fødde	Maren Jensdatter i Woersøe, 1 £ ud-
10	lagt til Barnefader 1 Karl fra København,
Jens	Nafn Jens Hansen. Fadd.: Kiersten Vil-
uægte	lumsdatter og Maren Handatter, Jens
den	Nielsens Hustrue, begge i Woersøe. Jeppe
16de	Jørgensen, Niels Koch, Jens Nielsen, alle
Julij	af Woersøe.
1780.	Døbte. Dom. 9de post Trinit.
	og
	Confirmerte til Paaske 1794.
	Jens Jensen Woersaae.

Herefter bliver Sandheden denne, at Albækpræsten næppe selv var kommen ud af Ynglingsalderen, da Jens Jensen Woersaae blev født, og slet ikke var i Albæk og Voer paa dette Tidspunkt, da han først blev kaldet 9 Aar senere, nemlig 1789. Følgelig kan Albækpræsten hverken have døbt ham eller givet ham Navn, som han aabenbart har faaet efter sin Morfader eller Fader.

Derimod er det rigtig nok, at Hr. Jens Jacob i Albæk og Voer tog sig af adskillige fattige Børn, deriblandt ogsaa den her omhandlede Jens Jensen Woersaae. Hans Sønnedatter, Frk. Laura Sarine Asmussen¹⁾, har dels skriftlig, dels mundtlig suppleret min Viden om denne Sag, og hun beretter, at Forholdet imellem dem var begyndt paa den Maade, at

¹⁾ Foruden ovennævnte Datter Christine Elisabeth, havde Albækpræsten kun Sønnen Peter Christian Asmussen, født 26. Juli 1810, død 28. April 1868 som Sognepræst til Hellevad og Ørum i Aalborg Stift. Første Gang gift med Jensine Jacobine Matilde Woersaae 16. August 1815, død 19. Juni 1844, Datter af Amtsforsvalter Jens Jensen Woersaae og Margrethe Bertelsen. Anden Gang med Karen Ida Amstrup, født 8. Juli 1824, død 21. April 1897, Datter af Niels Amstrup, Købmand i Fredericia, og Marie Cathrine Harrild.

Præsten en Dag, han kørte fra Albæk Præstegaard til Voer Kirke, lod Vognen holde stille, for at han kunde lytte til en lille Dreng, der spillede saa dejligt paa Fløjte, medens han gik og vogtede Faar. Præsten var da bleven saa indtagen i den kønne Dreng og hans Spil, at han havde kaldt ham hen til sig og sagt til ham: »Kunde du ikke have Lyst til at komme med mig hjem og passe mine Fugle og stoppe mine Piber«.

Hvad Drengen svarede, melder Historien ikke, men at han ikke har sagt Nej, fremgaar deraf, at da min Hjemmelsmand engang som ung Pige var i Besøg i Albæk, talte hun med en gammel Gaardmand fra Dronninglund, der ved den Tid, da Jens Jensen Woersaae kom til Albæk Præstegaard, tjente der tiligemed sin senere Hustru. Den gamle Gaardmand fortalte ved denne Lejlighed, at Jens Jensen Woersaae var Søn af en ugift Kvinde, og at man mente, at Faderen var Sømand, og hvorledes Præsten havde mødt ham paa Vejen til Kirke og derefter taget ham til sig i Huset.

Dette bekræftedes ogsaa ved en Samtale, hun engang havde haft med sin Bedstefaders Ungdomsven, den bekendte Genealog, Pastor Nielsen i Skæve, der sagde til hende: »Næst efter Gud har Woersaae din gamle Bedstefader at takke for alt«.

I et af de omtalte Breve skriver Frk. Asmussen til mig: »Nedenstaaende fandt jeg ved Gennemlæsning af nogle gamle Aviser: »Nys afdøde Justitsraad og Amtsforvalter Jens Worsaae var født 16. Juli 1780. Som ungt Menneske kom han i Huset hos Sognepræsten, Hr. Jens Jacob Asmussen i Albæk i Vendsyssel, der tidlig opdagede hans gode Anlæg. Han blev demitteret af denne til Universitetet og tog juridisk Attestats i April 1803. I Aaret 1808 blev han

Kopist og i 1811 Fuldmægtig i Rentekammeret. 1813 udnævntes han til Amtsforvalter ved Vejle Amt og 1. August 1829 til virkelig Justitsraad. Han var tillige i 25 Aar Forligelsescommissær og i rum Tid Medlem af Havnecommissionen og Medbestyrer af Sparekassen i Vejle. «

Justitsraad Jens Worsaae døde i Vejle den 29. Marts 1840. Vejle Amts Avis for Tirsdagen den 31. Marts 1840 skriver herom saaledes:

»En af vor Byes agtværdigste Embedsmænd, Justitsraad og Amtsforvalter Worsaae afgik i Søndags Middag ved Døden efter længere Tids Svagelighed. Man tør sige med Sandhed, at Sorgen over denne Mands Død har vakt almindelig Deltagelse.

Og efter hans Begravelse udtaler Avisen sig saaledes:

Vejle, den 6te April 1840.

»Et talrigt Følge havde samlet sig i Dag for at stæde den ædle Justitsraad Worsaae til Jorden. Embedsmænd og Borgere, alle fulgte ham med dyb og inderlig Vemod. Man saa ved denne Lejlighed med hvilket kærligt Sindelag selv den simpleste Indvaaner véd at paaskønne den redelige Embedsmands Fortjeneste. Enhver havde stræbt at bringe den afdøde det sidste hjertelige Farvel. Lige fra Sørgehuset til Graven var Vejen bestrøet med Grønt. I Kirken, hvor Hans Højærværdighed, Hr. Provst Jørgensen, i hjertelig Tale havde skildret den afdødes Menneskeværd, afsang et Chor af Damer og Herrer en i denne Anledning digtet Psalme. I Havnen flagede Skibene paa halv Stang og Kanoner affyredes. Ved Indgangen til Kirkegaarden blev Liget, som bares af Haandværksmestre, modtaget af det borgerlige Musikkorps med blæsende Instrumenter.

Da dette Lig var det første, der blev stædt til Hvile

paa det Stykke Jord, der er tillagt den gamle Kirkegaard, blev dette ved samme Lejlighed indviet ved en vakker Tale af Hr. Provst Jørgensen. Det fortjener at anføres, at en kærlig Sjæl havde ladet Gravens indvendige Sider beklæde med Mos, saa Liget hvilede i sit hyggelige Gravkammer, om hvilket man bogstavelig kan sige med Digteren:

•O venlige Grav! I din Skygge bor Fred!•

At der har bestaaet et særlig varmt og kærligt Forhold mellem Albækpræstens og Justitsraad Worsaaes bærer Kendsgerningerne umiskendelige Vidnesbyrd om.

Jens Jensen Worsaae blev nemlig gift med Albækpræstens Niece, Margrethe Bertelsen, Datter af Sognepræsten til Vang, Hr. Peder Bertelsen og hans Hustru, Henriette Sofie Brøndlund, den fire Aar yngre Søster til Matilde Brøndlund.

Da Amtsforvalter Woersaae den $\frac{6}{8}$ 1815 fik sit første Barn, gaves dette, en lille Pige, i Daaben begge Albækpræstefolkernes Fornavne, saa at hun kom til at hedde Jensine Jacobine Matilde Worsaae og senere, da hun $\frac{5}{9}$ 1841 giftede sig, var det med Albækpræstens Søn, daværende Kapellan i Pjedsted, senere Sognepræst til Hellevad og Ørum, Peder Christian Asmussen. Med disses første fødte Søn Jens, født $\frac{28}{10}$ 1842, fremkommer Navneforbindelsen Worsaae Asmussen.

Men den ædle Justitsraad Worsaaes Taknemmelighed var ikke udtømt med at opkalde det første Barn efter sine Velgørere.

Kronen paa denne satte han den Dag, da han gav sin og Vejles første Søn Navnet

Jens Jacob Asmussen Woersaae.

Vibo, den 17. December 1912.

En Ansøgning om at blive Præst i Hejls.

I Rigsarkivet i København i det saakaldte tyske Kancelli ligger en Pakke Ansøgninger fra 1753 om det ledige Præsteembede i Hejls. Deriblandt findes følgende paa Vers.

Stormægtigste, Allernaadigste
Arve Konge og Herre!

Een Præst i Hejelse har ved sin Afgang giort,
At een i Embede og Leve Brød kand komme,
Det Store Friderich Dig koster ey ret stort,
At Jeg mig glæde kan ved Kalds Brev i min Lomme,
Jeg skriver: Tetens Præst i Hejelse skal blive,
Du kun et Friederich herundet har at skrive.

At jeg just ikke reent uværdig kaldes bør,
Om Du beviser mig saa hoy en Konge-Naade.
Paa brave Mænds Bevis jeg mig beraabe tør.
I øvrigt er jeg Din til sidste Blode-Draabe.
Min Bøn til Himlen er for Kongens Huus og Stamme,
Mens Verden Troner har, den braske maa og brammet

Jeg henlever til min Død min
Stormægtigste, Allernaadigste
Arve Konges og Herres
arve Undersaat og troe forbedere hos Gud

Peder Jacobsen Tetens,

Kiøbenhavn,
den 14. April 1753.

Magister Philos. og Decanus
paa det Kongl. Communitet.

Hr. Peter Tetens fik alligevel ikke Kaldet i Hejls. Aaret efter blev han Hører ved Frue Skole, to Aar senere Rektor i Horsens. Efter en Tid at have været Stiftsprovst i Ribe blev han Biskop i Viborg, og i denne Stilling døde han 1805.

P. Eliassen.

Tobaksdyrkning i Koldingegnen for 150 Aar siden.

I 1778 udkom der en Forordning, der bl. a. paabød, at enhver Tobaksspinder skulde dyrke og holde i Drift 4 Tønder Land Tobaksplantage og enhver Tobaksfabrik 10 Tønder Land¹⁾. Som Følge af dette Paabud, og forresten ogsaa som Følge af de gode Priser dengang paa Tobak, var der en ret betydelig Tobaksdyrkning i Landet, ogsaa i Koldingegnen. I en Indberetning fra Kolding²⁾ skriver Magistraten i Kolding den 18. April 1778, at følgende har erklæret sig om Tobaksplantning:

»1. Købmand Bruun, som i Aar udvider hans Plantage til 13 Tønder Land.

2. Ebbe Bølling, som i Aar beplanter 1½ Td. Land Udsæd til Begyndelse.

3. Peder Schmidt, som ligeledes beplanter 2 Tønder Land.

4. Jep Madsen, ligeledes 1½ Td. Udsæd. Dernæst

5. At af Byens 2de Græsmarker intet kan undværes til Tobaksplantning, da samme nødvendig behøves til Kreaturerne Græsning.

6. At der dog i den ene Mark findes et Stykke Land paa 8 à 10 Tdr. Størrelse, bekvemt til Tobaksplantning, som Magistraten til dette Brug vil sætte til Avktion.

7. At af Byens tvende Korn-Marke er særdeles bekvemt til Tobaks-Avlen den, som kaldes Brændkiærs Mark, bestaaende udi 32 Mark-Jorder, hver Mark-Jord til 12 à 15 Tdr. Udsæd, men at samme ligger i Fællesskab og altsaa ikke kan anvendes til dette Brug.«

Et andet Sted mener Kolding Magistrat, at »dette

¹⁾ P. Eliassen: Tobaksdyrkning i Danmark. Side 30. — ²⁾ Rigsarkivet: Etatsraad Mariefelds Papirer Nr. 58, Købstædernes Erklæringer.

Sted vilde kunne blive efter sine Jorders Størrelse et andet Fredericia i Avlen« — bare man kunde faa Brændkær Mark udskiftet. Da dette skete 1790, var Tobaksdyrkingen stærkt paa Retur.

Ogsaa i Kolding Omegn dyrkedes der i Slutningen af det 18. Aarhundrede megen Tobak, langt mere end i de nuværende vanskelige Aar. Dette fremgaar bl. a. af talrige Bemærkninger f. Eks. i Tingbøgerne¹⁾.

P. Eliassen.

Da Kolding gemte sine Dokumenter i Kirken.

Det er bekendt nok, at Kirkerne i gammel Tid ofte benyttedes som Opbevaringssted for vigtige offentlige Dokumenter. Saaledes benyttede Herredsfogderne paa Landet Kirkerne til Arkiv²⁾. Ogsaa *Kolding By* gemte sine »Breve« i Kirken, og det Aar, da Trediveaarskrigen udbrød, 1618, lavede man en ny »Kiste« med Laas til disse Breve. Kæmnerregnskabet beretter derom:

»1618. Er givet for en ny Egekiste, som er givet til at indlægge og forvare Byens Breve udi, som findes udi Kolding Kirke udi Sakristien for Fjeller X Mark.

Iligemaade er givet Hans Klejnsmed for den at beslaa og for Løgel og Laas dertil 6 Daler.

Hans Svende til Drikkepenge 1 Mark.

Er givet for fornævnte Egekiste at gøre Pendinge 1 Daler.«

P. Eliassen.

---

¹⁾ Se bl. a. Kolding Birketings Protokol 1737—48 Fol. 16 om Tobaksdyrking i Højen, hvor en »Rytterkarl« stjæler af sin Husbonds Tobaksavl.
— ²⁾ Vejle A. Aarb. 1914 Side 113.

VEJLE
AMTS AARBØGER
1918

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1918

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

1918

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING

INDHOLD

	Side
Noget om C. A. Thyregod og hans Slægt. Af <i>Evald Tang Kristensen</i>	1
Om nogle gamle Klokker. Af <i>Arnold Hansen</i> , Vejle. (Med fire Afbildninger).	9
Smaastykker: Bindebreve. Af <i>Søren P. Sørensen</i> . — Et Fund. Ved <i>Carl Klitgaard</i> . — Fra Vejle Hospital. . Af <i>K. Carøe</i> . — Herredsbogsbeskivelser fra Vejle 1649 og 1690. Af <i>J. J. Ravn</i>	32
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab for 1917.	46
Gammelt vestjysk Bondeliv. Af <i>Chr. H. Møller</i> , Hede- by. (Med to Billeder).	47
Søren Sillesthøed. Af en klog Mands Saga. Ved <i>Hans Kau</i>	120
Foreningen Fostbroderskabet. Ved <i>Poul Lindholm</i>	141
En Koldingborger. Hans Henrik Grau. Ved <i>P. Eliassen</i> . . . . . (Med seks Billeder).	162
Smaastykker: En gammel Torvesten i Fredericia. Af <i>J. C. Schumacher</i> . (Med Billede.) — En østerrigsk Mili- tærbegravelse paa St. Michaelis Kirkegaard i Juli Maaned 1864. Af <i>J. C. Schumacher</i> . — Hvorledes er de to Slægtsnavne <i>Asmussen & Worsaae</i> kommen sam- men. Ved <i>Jacob Asmussen</i> . — En Ansøgning om at blive Præst i Hejls. Ved <i>P. Eliassen</i> . — Tobaksdyrk- ning i Koldingegnen for 150 Aar siden. Ved <i>P. Eliassen</i> . — Da Kolding gemte sine Dokumenter i Kirken. Ved <i>P. Eliassen</i>	204
Fortegnelse over Medlemmer i Vejle Amts historiske Samfund 1. Juli 1918. Ordnet by- og sognevis.	

Redaktionsudvalget:

Bestyrer *P. Eliassen*, Kolding (Formand).

Sognepræst *H. Kau*, Gadbjerg.

Bankdirektor *J. F. Kiær*, Fredericia.

Vort Medlemstal

Vejsle Amts historiske Samsfund har i Øjeblikket 1048 Medlemmer. Desuden er der 40 Subskribenter paa Aarbogen. —————

Medlemmerne bedes stadig agitere for ny Tilgang

Bogen om Elbo og Holmans Herreder

er under Trykning siden Juli, men vil paa Grund af forskellige Forhold først blive færdig lidt ind i det nye Aar. Bestillingen paa Bogen modtages stadig af Forfatteren, J. J. Ravn, Mølholm pr. Vejsle, og af Bestyrelsen for Vejsle Amts historiske Samsfund. —————

INDHOLD AF ANDET HALVBIND 1918:

- Gammelt vestjysk Bondeliv. Af *Chr. H. Møller*, Hedeby. (Sluttet).
- Søren Sillestho'ed. Af en klog Mands Saga. Ved *Hans Kau*. Foreningen Fostbroderskabet. Ved *Poul Lindholm*.
- En Koldingborger. Hans Henrik Grau. Ved *P. Eliassen*. (Med 6 Billeder).
- Smaastykker: En gammel Torvesten i Fredericia. Af *J. C. Schumacher*. (Med Billede.) — En østerrigsk Militærbegravelse paa St. Michaelis Kirkegaard i Juli Maaned 1864. Af *J. C. Schumacher*. — Hvorledes er de to Slægtsnavne *Asmussen & Worsaae* kommen sammen. Ved *Jacob Asmussen*. — En Ansøgning om at blive Præst i Hejls. Ved *P. Eliassen*.

Vejle Amts Aarbøger

udkommer i Halvbind med *mindst* 12 Ark (192 Sider) aarlig og behandler historiske, topografiske og dermed beslægtede Emner fra ældre og nyere Tid, hentede fra Vejle Amt.

Aarbøgerne, hvis Hefter enkeltvis kan købes i Boghandelen, uddeles frit til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 2 Kr. om Aaret. Indmeldelse i Samfundet modtages af enhver af Bestyrelsens Medlemmer. Disse er:

Stiftamtmand *V. Bardenfleth*, Vejle, (Formand); Kæmner *I. O. Brandorff*, Kolding, (Næstformand, Kasserer); Filialbestyrer for Ritz. Bur., *P. Eliassen*, Kolding; Seminarieførstander *P. Elmquist*, Vejle; Gaardejer *Mogens Jensen*, Vandel; Pastor *H. Kau*, Gadbjerg, Amsraadsmedlem, Gaardejer *J. Krag*, Trappendal pr. Hejls; Bankdirektør *J. F. Kiær*, Fredericia, og Lærer *J. J. Ravn*, Mølholm ved Vejle.

I **Redaktionsudvalget**: Filialbestyrer *P. Eliassen* (Formand) Pastor *H. Kau* og Bankdirektør *J. F. Kiær*.

I **Foredragsudvalget**: Seminarieførstander *P. Elmquist* (Formand), Amsraadsmedlem, Gdr. *J. Krag* og Lærer *J. J. Ravn*.

TRYKT I KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING